

ANDRZEJ JERMACZEK, MAREK MACIANTOWICZ

REZERWATY PRZYRODY

W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM

PRZESZŁOŚĆ, TERAŹNIEJSZOŚĆ, PRZYSZŁOŚĆ

WYDAWNICTWO KLUBU PRZYRODNIKÓW, ŚWIEBODZIN

Andrzej Jermaczek, Marek Maciantowicz
Rezerwat przyrody w województwie lubuskim
- przeszłość, teraźniejszość, przyszłość

© 2018 Wydawnictwo Klubu Przyrodników

Recenzenci:
prof. dr hab. Grzegorz Gabryś, dr hab. Arkadiusz Nowak

Redakcja techniczna:
Hanna Garczyńska, Tomasz Krzyśków

Opracowanie kartogramów:
Łukasz Kwaśny

Zdjęcie na okładce:
Andrzej Jermaczek

Tłumaczenie streszczenia:
Joanna Przybylska

Wydawnictwo Klubu Przyrodników
ul. 1 Maja 22, 66-200 Świebodzin
www.kp.org.pl, email:kp@kp.org.pl, tel. 683828236

Sprzedaż książki prowadzi Wydawnictwo

Druk:
Drukarnia SZMYDT

ISBN 978-83-63426-18-7

WSTĘP

Rezerwat Uroczysko Grodziszczce. Fot. Andrzej Jermaczek

*Kokorycz pusta - coraz rzadszy gatunek runa grądów.
Fot. Andrzej Jermaczek*

Rezerваты przyrody to, obok parków narodowych, najwyższa spośród funkcjonujących w Polsce form ochrony przyrody. Ochrona jest w nich celem, któremu musi być podporządkowana każda inna forma działalności i użytkowania gruntów. Dynamiczny rozwój ochrony rezerwatowej, jaki obserwować można było już w latach 30. i 40., a szczególnie w II połowie XX wieku, po roku 2000 wyraźnie zwolnił. W tej dziedzinie kilkanaście lat obecnego wieku w skali kraju postrzegać można jako spowolnienie, a w ostatnich latach wręcz kryzys. Są województwa, w których od kilkunastu lat nie powstał żaden rezerwat. Brak także współczesnej koncepcji rozwoju sieci rezerwatów zarówno w skali kraju, jak i regionów (Jermaczek 2016).

Kryzys ten nie dotknął jednak województwa lubuskiego, w którym po roku 2000 utworzono aż 17 nowych rezerwatów, w tym trzy w roku 2017. Mimo to w zakresie ochrony rezerwatowej jest tu nadal wiele do zrobienia. Aktualnie w województwie lubuskim istnieje 67 rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni niespełna 4 tys. ha. Zajmują one niespełna 0,29% powierzchni województwa. To znacząco mniej niż wynosi średnia krajowa (0,53%) i zdecydowanie za mało dla zabezpieczenia i skutecznej ochrony zróżnicowania przyrodniczego województwa, szczególnie wobec bardzo wysokich i zróżnicowanych walorów przyrodniczych regionu (Król 1990, Najbar i Jerzak 1996, Jermaczek i Maciantowicz 2005, 2012, 2016, Jerzak 2008, Gabryś i inni 2013) oraz najwyższej w kraju lesistości wynoszącej 49,2%. W sąsiadującej z województwem przez Odrę Brandenburgii ochroną rezerwatową zabezpieczono aż 8% powierzchni (Venuss 2016).

W roku 2016, w artykule opublikowanym w Przeglądzie Przyrodniczym (Jermaczek i Maciantowicz 2016), a wcześniej w monografii przyrody Ziemi Lubuskiej (Jermaczek i Maciantowicz 2005) przedstawiliśmy krytyczny przegląd istniejącej sieci rezerwatów w woj. lubuskim, analizę formułowanych przy różnych okazjach propozycji jej poszerzenia, oraz listę najcenniejszych obszarów, które według różnych autorów wymagają ochrony rezerwatowej. W efekcie zaproponowaliśmy, w oparciu o współczesną wiedzę o przyrodzie regionu i zasadach delimitacji obszarów chronionych – koncepcję uzupełnienia sieci, obejmującą ochroną najsilniej zagrożone elementy przyrody województwa – chronione siedliska przyrodnicze i siedliska zagrożonych gatunków. Niniejsza książka stanowi rozwinięcie, uzupełnienie i szerszą prezentację tej koncepcji. Przedstawiamy w niej historię ochrony

*Przygielkowińska - ginące perły krajobrazu Ziemi Lubuskiej,
Fot. Marek Maciantowicz*

rezerwatowej na ziemiach obejmujących obecne województwo, aktualny stan i krytyczną ocenę ochrony rezerwatowej oraz, przede wszystkim, konkretne, uzasadnione merytorycznie propozycje uzupełnienia sieci, składające się na spójną koncepcję ochrony najsilniej zagrożonych walorów przyrodniczych regionu.

Książka ta jest efektem bezinteresownej współpracy grupy ludzi. Nie napisalibyśmy jej, gdyby nie pomoc i życzliwość kilkunastu Osób, które poświęciły swój czas, przekazały nam zdjęcia i materiały, pracowały nad czytaniem i korygowały kolejne wersje tekstu i pomagały na wiele innych sposobów.

Przede wszystkim za wszechstronną pomoc dziękujemy Pawłowi Pawlaczykowi. Jego docieklive uwagi na kilku etapach powstawania książki zmusiły nas do poszerzenia wielu wątków, które z lenistwa chcieliśmy pominąć lub ograniczyć. Pawłowi Czechowskiemu, Andrzejowi Pukaczowi, Albertowi Wiadernemu, Stanisławowi Rosadzińskiemu, Tomaszowi Ślusarczykowi i Robertowi Stańko dziękujemy za przejrzanie wstępnych wersji książki, przekazanie wielu cennych materiałów, poprawek, sugestii i propozycji uzupełnień.

Za wnikliwe wykonanie recenzji dziękujemy Grzegorzowi Gabriśowi i Arkadiuszowi Nowakowi.

Za pomoc na różnych etapach pracy, szczególnie uzupełnienie materiału fotograficznego, dziękujemy Tomaszowi Krzyśków, za opracowanie części kartograficznej Łukaszowi Kwaśnemu, a za korekty i prace techniczne Hannie Garczyńskiej.

Za sprawny skład, a przede wszystkim znoszenie naszego bałaganiarstwa i nie kończące się nanoszenie poprawek dziękujemy Barbarze Rynkiewicz.

Podziękowania kierujemy także do wszystkich autorów zamieszczonych w tekście fotografii, których wymieniamy przy zdjęciach oraz wszystkich, których życzliwość wspomagała nas w chwilach zniechęcania.

Wierzmy, że nasza wspólna praca przyczyni się do znaczącego postępu w rezerwatowej ochronie przyrody województwa, a jej efekty będą cieszyć oczy wielu pokoleń przyrodników.

*Bukowa Góra – pierwszy powojenny rezerwat województwa.
Fot. Tomasz Krzyśków*

PRZESZŁOŚĆ

**Na terenie rezerwatu przyrody obowiązują zakazy wskazane
w art. 15 ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r.
o ochronie przyrody (Dz. U. z 2016 poz. 2134):**

- 1) budowy lub przebudowy obiektów budowlanych i urządzeń technicznych, z wyjątkiem obiektów i urządzeń służących celom rezerwatu przyrody;
- 2) (uchylony);
- 3) chwytania lub zabijania dziko występujących zwierząt, zbierania lub niszczenia jaj, postaci młodocianych i form rozwojowych zwierząt, umyślnego płoszenia zwierząt kręgowych, zbierania poroży, niszczenia nor, gniazd, legowisk i innych schronień zwierząt oraz ich miejsc rozrodu;
- 4) polowania, z wyjątkiem obszarów wyznaczonych w planie ochrony lub zadaniach ochronnych ustanowionych dla rezerwatu przyrody;
- 5) pozyskiwania, niszczenia lub umyślnego uszkodzenia roślin oraz grzybów;
- 6) użytkowania, niszczenia, umyślnego uszkodzenia, zanieczyszczenia i dokonywania zmian obiektów przyrodniczych, obszarów oraz zasobów, tworów i składników przyrody;
- 7) zmiany stosunków wodnych, regulacji rzek i potoków, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody;
- 8) pozyskiwania skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, minerałów i bursztynu;
- 9) niszczenia gleby lub zmiany przeznaczenia i użytkowania gruntów;
- 10) palenia ognisk i wyrobów tytoniowych oraz używania źródeł światła o otwartym płomieniu, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska;
- 11) prowadzenia działalności wytwórczej, handlowej i rolniczej, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony;
- 12) stosowania chemicznych i biologicznych środków ochrony roślin i nawozów;
- 13) zbioru dziko występujących roślin i grzybów oraz ich części, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska;
- 14) połowu ryb i innych organizmów wodnych, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony lub zadaniach ochronnych;
- 15) ruchu pieszego, rowerowego, narciarskiego i jazdy konnej wierzchem, z wyjątkiem szlaków i tras narciarskich wyznaczonych przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska;
- 16) wprowadzania psów na obszary objęte ochroną ścisłą i czynną, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony, psów pasterskich wprowadzanych na obszary objęte ochroną czynną, na których plan ochrony albo zadania ochronne dopuszczają wypas oraz psów asystujących w rozumieniu art. 2 pkt 11 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721, z późn. zm.);
- 17) wspinaczki, eksploracji jaskiń lub zbiorników wodnych, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska;
- 18) ruchu pojazdów poza drogami publicznymi wskazanymi przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska;
- 19) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną przyrody, udostępnianiem rezerwatu przyrody, edukacją ekologiczną, z wyjątkiem znaków drogowych i innych znaków związanych z ochroną bezpieczeństwa i porządku powszechnego;
- 20) zakłócania ciszy;
- 21) używania łodzi motorowych i innego sprzętu motorowego, uprawiania sportów wodnych i motorowych, pływania i żeglowania, z wyjątkiem akwenów lub szlaków wyznaczonych przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska;
- 22) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu;
- 23) biwakowania, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska;
- 24) prowadzenia badań naukowych - bez zgody regionalnego dyrektora ochrony środowiska;
- 25) wprowadzania gatunków roślin, zwierząt lub grzybów, bez zgody ministra właściwego do spraw środowiska;
- 26) wprowadzania organizmów genetycznie zmodyfikowanych;
- 27) organizacji imprez rekreacyjno-sportowych - bez zgody regionalnego dyrektora ochrony środowiska.

Wykaz zakazów obowiązujących obecnie we wszystkich rezerwach przyrody

Pierwsze obszary chronione o charakterze rezerwatów przyrody na terenach obecnego województwa lubuskiego, do roku 1945 leżących w Niemczech, zaczęto tworzyć w połowie lat 20. ubiegłego wieku. Nie były one jednak, w rozumieniu obecnym, ściśle zdefiniowane, a reżimy ochronne ustalano indywidualnie dla każdego obiektu czy obszaru. Podobnie w ówczesnej Polsce, obszary chronione o charakterze rezerwatów zaczęły powstawać wkrótce po odzyskaniu niepodległości, jednak jeszcze w polskiej ustawie o ochronie przyrody z roku 1934 nie były ściśle określone, istniejąc niejako domyślnie i obejmując ochroną cenne z jakiegoś względu obszary. Tworzono je więc intuicyjnie, wprowadzając na określonym terenie dopuszczone ustawą zakazy. Zdefiniowane pojęcie rezerwatu przyrody, choć nawet wówczas nie określające kryteriów wyboru obszaru, pojawiło się w polskim prawie dopiero w ustawie o ochronie przyrody z roku 1949. Określono w niej, że „...poddanie pod ochronę następuje przez: (...) uznanie za rezerwaty przyrody określonych obszarów, na których podlega ochronie całość przyrody, niektóre jej składniki lub estetyczne cechy krajobrazu”. W tworzonych wówczas rezerwach swobodniej określano zakazy, gdyż nie było, jak obecnie, ich powszechnie obowiązującego, ustawowego katalogu.

Zbliżoną do obecnej, określającą kryteria wyboru, definicję rezerwatu przyrody zawarto dopiero w ustawie z roku 1991 i brzmiała ona: „Rezerwat przyrody jest obszarem obejmującym zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym ekosystemy, w tym siedliska przyrodnicze, a także określone gatunki roślin i zwierząt, elementy przyrody nieożywionej, mające istotną wartość ze względów naukowych, przyrodniczych, kulturowych bądź krajobrazowych”.

Zgodnie z obowiązującym obecnie aktem prawnym, ustawą o ochronie przyrody z roku 2004 (art. 13.1), „rezerwat przyrody obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi”.

Do roku 1945 teren dzisiejszego województwa lubuskiego znajdował się w granicach Niemiec i obejmował fragmenty prowincji: Dolny Śląsk, Brandenburgia i od 1919 roku Marchia Graniczna (utworzona z pozostałości Prowincji Poznańskiej). Tradycje ochroniarskie na tym terenie sięgają początku XX wieku, kiedy na obszarze ówczesnych

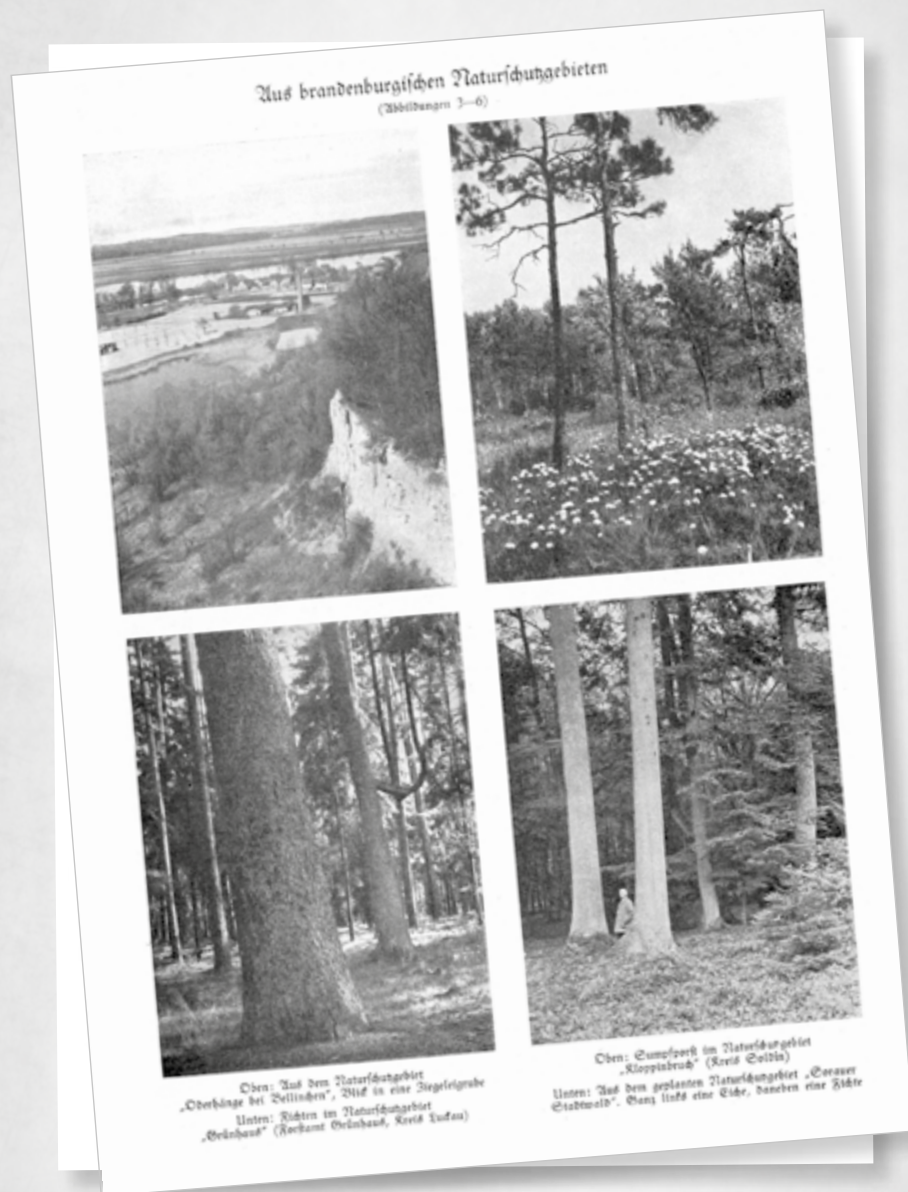
Richard Frase - komisarz do spraw ochrony pomników przyrody na terenie Marchii Granicznej. Inicjator powstania pierwszego rezerwatu (1924) w granicach obecnego województwa lubuskiego, chroniącego skupisko brekinii koło Bledzewa.

Niemiec zaczęły powstawać pierwsze rezerwaty i pomniki przyrody, według koncepcji Hugo Conwentza, niemieckiego botanika, który od 1906 roku jako dyrektor Państwowego Biura ds. Ochrony Zabytków Przyrody w Berlinie tworzył urzędowe struktury ochrony przyrody (por. Jermaczek i Maciantowicz 2016).

Na przełomie XIX i XX wieku na terenie obecnego województwa lubuskiego działało wielu niemieckich naukowców, a także liczni wówczas przyrodnicy amatorzy. Należy tu wspomnieć o Theodorze Schube (1860-1934), który opracował nową „*Florę Śląska*”, prowadząc między innymi badania terenowe w południowej części obecnego woj. lubuskiego (Maciantowicz 2005a). Przyrodnik i nauczyciel Kurt Gruhl (1888-1970) wydał najpełniejsze przedwojenne opracowanie dotyczące przyrody okolic Zielonej Góry – „*Świat zwierzęcy i roślinny powiatu zielonogórskiego i okolic*”. Po ukazaniu się książki objął stanowisko konserwatora przyrody w Zielonej Górze i był inicjatorem powstania miejskiego ogrodu botanicznego (Jerzak i in. 2000). Duże zasługi na polu przedwojennej ochrony rezerwatowej na omawianym terenie miał także bez wątpienia Richard Frase. Sprawował on w Pile, pod koniec lat 20. XX w., urząd komisarza do spraw ochrony pomników przyrody na terenie Marchii Granicznej (dzisiejszy wschodni pas województwa lubuskiego). Aktywnie działał jako przyrodnik i redaktor czasopisma przyrodniczego „*Abhandlungen und Berichte der Naturwissenschaftlichen Abteilung der Grenzmarkischen Gesellschaft zur Erforschung und Pflege der Heimat*” (Ruta 2007).

Za datę rozpoczęcia praktycznej ochrony rezerwatowej na terenie obecnego województwa lubuskiego przyjąć można rok 1924, kiedy na północ od Bledzewa został utworzony pierwszy rezerwat przyrody – „*Skupienie brzekiń w zaroślach nad Obrą*”. Niestety, po wojnie rezerwatu tego nie odtworzono, być może dlatego, że na podstawie zachowanych archiwalnych materiałów nie udało się stanowiska zlokalizować i odnaleźć w terenie.

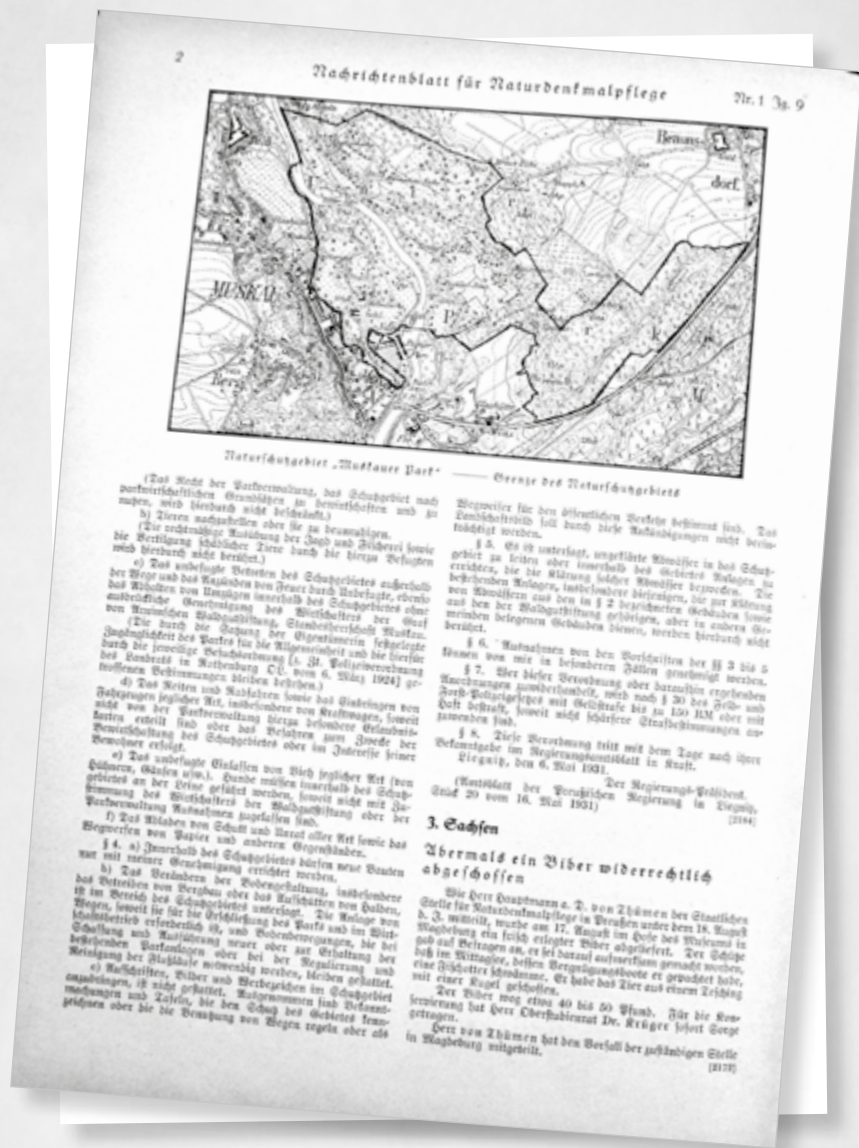
Analizując niemieckie materiały Wodziczko i Czubiński (1946) wykazali 30 rezerwatów powołanych przed wojną i podczas wojny, na terenach obejmujących województwo. Są to jednak dane niepełne, gdyż nie zawierają znanego z materiałów niemieckich rezerwatu w Parku Mużakowskim w Łęknicy (Maciantowicz 2005a) oraz wymienionego przez Jarosza (1951) rezerwatu Wyspy na Jeziorze Ostrowieckim (obecnie teren Drawieńskiego Parku Narodowego).

Przedwojenne rezerваты: Chłopiny (zdjęcie prawe górne) oraz Las Żarski (prawo dolne)

Tab. 1. Rezerваты utworzone w latach 1924–1942 w Niemczech, w granicach dzisiejszego województwa lubuskiego (zestawienie chronologiczne). Nazewnictwo polskie wg Wodczicki i Czubińskiego (1946).

Lp.	Nazwa niemiecka i polska	Typ rezerwatu	Pow. (ha)	Data utworzenia	Uwagi
1.	<i>Elsbeerengeholz an der Obra bei Blesen</i> Skupienie brzeziń w zaroślach nad Obrą	Leśny	b.d.	1924	Rezerwat położony w okolicy Bledzewa. Po II wojnie światowej nie odnaleziony.
2.	<i>Eichwald</i>	Leśny	27,4	1926	Podawany przez Milnika (2015), u Wodczicki i Czubińskiego (1946) jako Las miejski w Szprotawie, bez daty utworzenia
3.	<i>Nonnenbruch</i>	Leśny	b.d.	1926	jw.
4.	<i>Muskauer Park</i> Park Mużakowski	Krajobrazowy	240	16 V 1931	Obecnie park na liście UNESCO w Łęknicy i Bad Muskau
5.	<i>Perschkenlauch bei Lagow</i> Parski Ług (pisownia oryg.)	Torfowiskowy	3,3	9 XI 1933	Fragment dzisiejszego rezerwatu Pawski Ług
6.	<i>Windmühlentügel</i> Wzgórze w Wydmuchowie	Stepowy	0,9	4 VII 1934	Po wojnie podawany w literaturze (Wierzbowski 1972) jako rez. stepowy Wzgórze Młyńskie w Łupicach, jednak formalnie nie był utworzony.
7.	<i>Bogenbruch</i> Dolskie Łęgi	Torfowiskowy	75	28 VII 1937	Jarosz (1951) opisuje go jako podmokły las brzozowy, stanowiący zespół zarośniętego jeziora. Po wojnie nie chroniony.
8.	Buczyna k/ Łagowa	Leśny	2 246	6 X 1937	Dzisiejszy rezerwat Buczyna Łagowska (116,63 ha). Czubiński i Urbański (1950) podają powierzchnię 224 ha
9.	<i>Kloppinbruch</i> Bagno Chłopiny	Torfowiskowy	105,6	28 XII 1937	Obecny rezerwat Bagno Chłopiny - 118,99 ha

Przedwojenny rezerwat Park Mużakowski – mapa oraz fragment aktu ustanawiającego

Lp.	Nazwa niemiecka i polska	Typ rezerwatu	Pow. (ha)	Data utworzenia	Uwagi
10.	Dachower Lug Dachowskie Ługi	Leśny	388,5	2 IV 1938	Obecnie chroniony jako drzewostan referencyjny oraz użytek ekologiczny, proponowany do ochrony rezerwatowej
11.	Zanze Dolina rzeki Santocznej	Leśny	10	12IV 1938	Prawdopodobnie dzisiejszy rezerwat Zdroiskie Buki
12.	Brätz Olszyna w lesie jesionowym w leśn. Brójce	Leśny	56,9	14 IV 1938	Prawdopodobnie obecny rezerwat Czarna Droga
13.	Grosses Moosluch Mesze Ługi (Nietoperek)	Wrzosowiskowy	1,7	6 V 1938	Podawany w literaturze (Wierzbowski 1972) jako rezerwat torfowiskowy Nietoperek - jednak formalnie po wojnie nie był utworzony.
14.	Kleiner Golyensee Jeziorko Gołyńskie Małe	Jeziorny	8	6 V 1938	Dzisiejszy rezerwat Jez. Gołyńskie
15.	Liebausee i Bauer-Röth-See Jeziorko Lubawskie i Kurowskie	Jeziorny	b.d.	10 I 1939	Obecnie brak ochrony
16.	Pechofensee Zacisze	Wodny	26,6	1.08.1939	Obecny rezerwat Zacisze
17.	Sprottauer Hochwald Las Szprotawski	Leśny	271,4	7 X 1939	Dzisiejszy rez. Buczyna Szprotawska
18.	Grosses Karschine Karczyna Wielka	Leśny	b.d.	24 X 1939	Rez. usytuowany był na południe od drogi Zatonie-Niedoradz i 1,5 km od wsi Ługów. Obecnie drzewostan referencyjny.
19.	Kaltes Wasser Zimna Woda	Torfowiskowy	88	24 XI 1939	Obecny rez. Zimna Woda
20.	Sorauer Wald Las mieszany w Lesie Żarskim	Leśny	647,7	31 I 1940	Obecnie nie chroniony, niewielka część proponowana do ochrony rezerwatowej
21.	Eichwerder Dębowy Ostrów	Leśny	2,1	9 V 1940	Obecny rez. Dębowy Ostrów
22.	Laske Laski	Leśny	38,4	2 X 1940	Obecny rez. Laski

Przedwojenna pocztówka z obecnym rezerwatem Zdroiskie Buki

Lp.	Nazwa niemiecka i polska	Typ rezerwatu	Pow. (ha)	Data utworzenia	Uwagi
23.	<i>Leuthener Heide</i> Wrzosowisko na północ od Lubka	Wrzosowiskowy	14,9	2 X 1940	Po zrębie w 1904 r. wytworzyło się cenne wrzosowisko. Po wojnie nie chroniony.
24.	<i>Tiergarten</i> Zwierzyniec	Faunistyczny	b.d.	8 I 1941	Dzisiejszy rezerwat Nad Jeziorem Trześniowskim. Niemiecka nazwa od zwierzynca właścicieli zamku.
25.	<i>Hottosberge</i> Policheńskie Góry	Widokowy	b.d.	11 XII 1941	Po wojnie nie chroniony
26.	<i>Scharziger See, Amtsee, Bobelwitzersee</i> Jeziora Szarckie, Pszczewskie i Bobowickie	Jeziorny	b.d.	28 II 1942	Po wojnie nie chronione
27.	<i>Sprottebruch</i> Błota Szprotawskie	Ptasi	b.d.	b.d.	Po wojnie nie chroniony
28.	<i>Sorauer Wald</i> Drzewostan Jodłowy	Leśny	b.d.	b.d.	Nieistniejący już drzewostan w Lesie Żarskim
29.	Las przy kaplicy i staw nad drogą Dąbrówka-Zbąszynek	Leśno-widokowy	b.d.	b.d.	Po wojnie nie chroniony, obecnie drzewostan gospodarczy
30.	Pas szer. 200 m wzdłuż szosy Słubice-Świebodzin i Sułechów-Międzyrzecz (do granic powiatu Międzyrzecz)	Widokowy	b.d.	b.d.	Obecnie drzewostany gospodarcze
31.	<i>Regenthin</i> Radęcin	Leśny	5	b.d.	Powojenny rez. Radęcin, obecnie w Drawieńskim Parku Narodowym
32.	Skupienie świerków nad Bobrem	Leśny	b.d.	b.d.	Po wojnie nie chroniony
33.	Wyspy na Jeziorze Ostrowieckim	Leśny	b.d.	b.d.	Obecnie w Drawieńskim Parku Narodowym

(źródła: Wodziczko i Czubiński 1946, Czubiński i Urbański 1950, Maciantowicz 2005a, Milnik 2015, Jermaczek i Maciantowicz 2016, zmienione i uzupełnione)

Przedwojenny rezerwat Wzgórze Młyńskie w Łupicach w przewodniku Richarda Frase po Marchii Granicznej

Dachowskie Ługi - mapka z granicami przedwojennego rezerwatu

Tak więc w ciągu 19 lat (w latach 1924-1942) utworzono na obszarze obecnego woj. lubuskiego co najmniej 33 rezerwaty przyrody (tab. 1), co stanowiło blisko 19% spośród 172 rezerwatów przedwojennych na tzw. Ziemiach Odzyskanych, zestawionych przez Wodziczkę i Czubińskiego (1946). Po wojnie taką liczbę w granicach obecnego woj. lubuskiego osiągnięto dopiero po 40 latach, w roku 1984. Spośród rezerwatów przedwojennych, 13 obiektów jest objętych ochroną w całości lub częściowo również dzisiaj, choć w kilku przypadkach zmienił się rodzaj i typ rezerwatu, a także jego zasięg (Jermaczek i Maciantowicz 2016).

Interesujące, że najwięcej rezerwatów (4-5 rocznie) utworzono w latach 1938-1940, a co najmniej 12 powstało podczas II wojny światowej, w latach 1939-1942! Jest to jednak obraz przybliżony, gdyż dla ośmiu obiektów brak jest danych o dacie powstania.

Warto też zaznaczyć, że przedwojenne rezerwaty były bardzo różnorodne i nie zawsze odpowiadały obecnej definicji, zaczynając od niektórych cmentarzy, które były rezerwatami widokowymi, poprzez rezerwaty ptasie, torfowiskowe, jeziorne, leśne, wrzosowiskowe, wdmowe i stepowe, a kończąc na grupach drzew czy rezerwacie widokowym, który stanowił pas o szerokości 200 m wzdłuż tras Słubice - Świebodzin - Sulechów - Międzyrzecz. Już wówczas, podobnie jak dziś, dominowały jednak rezerwaty leśne (41,9% liczby wszystkich rezerwatów) oraz torfowiskowe (19,3%).

Od roku 1945 tereny obecnego województwa lubuskiego znalazły się w nowych granicach Polski na tzw. Ziemiach Odzyskanych (początkowo w województwach poznańskim i wrocławskim, w latach 1950-1975 w województwie zielonogórskim, w latach 1975-1998 w województwach zielonogórskim i gorzowskim, a od 1999 w woj. lubuskim).

Od 1945 roku Państwowa Rada Ochrony Przyrody (oddział w Poznaniu) i naukowcy Instytutu Zachodniego w Poznaniu rozpoczęli inwentaryzację poniemieckich rezerwatów i pomników przyrody, również na omawianym terenie (tab. 1). Zostały one opisane rok później przez profesorów Uniwersytetu Adama Mickiewicza – Adama Wodziczkę i Zygmunta Czubińskiego (Wodziczko i Czubiński 1946).

Formalnie rezerwaty przyrody zaczęto jednak po wojnie tworzyć w Polsce dopiero w początkach lat 50., po uchwaleniu ustawy o ochronie przyrody z roku 1949, stwarzającej podstawy prawne ich funkcjo-

Województwo zielonogórskie (c. d.)

(Zob. Przyroda Polski Zachodniej R. II 3—4 (5—6), 1958, str. 334).
8. Rezerwat faunistyczny pod nazwą *Czoplisiec* o powierzchni 8,10 ha w oddziale 133c Leśnictwa Chrapy, Nadleśnictwa Państwowego Lubiatów, położony w miejscowości Lubiatów, w powiecie strzeleckim. Rezerwat chroni fragment boru sosnowego naturalnego pochodzenia z kolonią czapli siewej (M. P. nr 83 z 10 IV 1959 r., poz. 439).

EWIDENCJA REZERWATÓW PRZYRODY NA TERENIE POLSKI
UTWORZONYCH DO DNIA 31 XII 1961 r.

Wymienione w zestawieniu rezerваты powstały na podstawie zarządzeń Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w oparciu o art. 13 Ustawy z 7 kwietnia 1949 r. o ochronie przyrody (Dz. U. nr 25, poz. 180).

Województwo	Utworzono rezerwatów		W roku 1961 uchylono zarządzeń o utworzeniu rezerwatów	Stan na 31. XII. 1961 r.
	do dnia 31. XII. 1960 r.	w roku 1961		
białostockie	12	—	—	12
bydgoskie	18	—	—	18
gdąskie	16	—	—	16
gdańskie	29	2	—	31
katowickie	24	—	—	24
kieleckie	3	—	—	5
koszalińskie	34	7	—	41
krakowskie z miastem	16	—	—	16
lubelskie	22	1	1	22
łódzkie z miastem	41	1	5	39
olsztyńskie	14	—	—	14
opolskie	52	1	1	52
poznańskie z miastem	26	—	—	26
rzeszowskie	11	—	—	11
szczęcińskie z miastem	5	—	—	5
warszawskie z miastem	29	—	1	28
wrocławskie z miastem	8	—	—	8
zielonogórskie	8	—	—	8
Razem	360	14	6	368

POMNIKI PRZYRODY WOJEWÓDZTWA SZCZECIŃSKIEGO

Wśród licznych pomników przyrody są i takie, które prócz zabytkowej wartości przyrodniczej posiadają i wartość historyczną, bo przywiązane są do nich legendy lub fakty historyczne. Oto kilka przykładów, nadesłanych z Oddziału Wojewódzkiego Łigi Ochrony Przyrody w Szczecinie.
#0 Łiga Ochrony Przyrody w Szczecinie. Na dębie tym — według legendy — wojewoda Żelazław miał znaleźć podczas łowów książęcych gniazdo gryfów siedzących na zło-

nowania. W roku 1952 powstały pierwsze rezerваты, łącznie 7, natomiast w roku 1959 utworzono aż 93 obiekty! W ciągu pierwszych 10 lat wdrażania ochrony rezerwatowej, do końca roku 1961 powstało w Polsce 368 rezerwatów (Bogucki 1962). W tym czasie w woj. lubuskim utworzono ich 8.

Część przedwojennych rezerwatów niemieckich została po wojnie na nowo objęta ochroną, lecz dopiero od połowy lat 50. XX w., a w dalszej kolejności w latach 60. i 70. Do tego czasu status rezerwatów przedwojennych był nieokreślony, choć były one wymieniane w publikacjach dotyczących ochrony przyrody (Jarosz 1951). Pierwszym rezerwatem powojennym w granicach obecnego województwa lubuskiego, był utworzony w 1954 roku rezerwat leśny Bukowa Góra, leżący obecnie na terenie gminy Otyń i zarządzany przez Nadleśnictwo Przytok.

Dynamika tworzenia rezerwatów przyrody na terenie obecnego województwa lubuskiego była stosunkowo wyrównana, jedynie w latach 1968–72 nastąpiło wyraźne przyspieszenie – w ciągu 5 lat utworzono 11 obiektów.

Okresem wyjątkowej aktywności w zakresie rozwoju sieci rezerwatów w północnej części obecnego województwa był okres funkcjonowania w latach 1975–1998 województwa gorzowskiego. W tych latach utworzono tu kilkanaście rezerwatów, między innymi kluczowe dla ochrony przyrody w skali kraju rezerваты Nietoperek i Słońsk, dla których ochrony półoficjalnie stworzono specjalną administrację terenową, a także liczne obiekty, na bazie których kilka lat później powstał Drawieński Park Narodowy. Podkreślić tu należy zaangażowanie i dorobek zespołu kierowanego przez Lucjana Agapowa, wieloletniego przewodniczącego Wojewódzkiej Komisji Ochrony Przyrody w Gorzowie oraz Jana Bieńkowskiego - Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody. W Zielonej Górze wiele rezerwatów powstało natomiast w tym okresie z inicjatywy Józefa Radkiewicza oraz małżeństwa Marianny Dudy, przez wiele lat będącej Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody oraz Stanisława Dudy – pracującego w Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych.

Na ile proces tworzenia sieci rezerwatów zależy od osobistego zaangażowania i przekonań konkretnych osób może świadczyć fakt, że po odejściu na emeryturę Marianny Dudy i zmianie na stanowisku Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody w Zielonej Górze, przez całe lata 90. w ówczesnym województwie zielonogórskim nie powstał żaden rezerwat.

*Rezerwat Radęcin, obecnie w Drawieńskim Parku Narodowym.
Fot. Andrzej Jermaczek*

Rezerwat Słońsk, obecnie Park Narodowy „Ujście Warty” - obserwacje na „betonce”. Fot. Andrzej Jermaczek

Zarówno liczba, jak i powierzchnia rezerwatów przyrody w województwie znacząco malała w wyniku włączania ich w granice powstających parków narodowych. Utworzony w 1990 roku Drawieński Park Narodowy objął istniejące wcześniej rezerваты: Radęcin (utworzony w 1964 r., pow. 46,34 ha), Rzeka Drawa (1974 r., 37 km rzeki, 522,41 ha, tylko część w woj. lubuskim), Głuskie Ostępy (1987 r., 33,08 ha), Wilcze Łyko (1988 r., 3,54 ha), Widłakowy Bór (1988 r., 30,73 ha), Wyspy Ostrowieckie (1988 r., 6,37 ha) oraz Żółwie Kłocie (1990 r., 22,37 ha), które formalnie zostały zniesione dopiero dwa lata później, odrębnym zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z 11 lutego 1992 r. (MP 6 poz. 39).

W roku 2001 przestał istnieć, włączony do tworzonego Parku Narodowego „Ujście Warty”, rezerwat Słońsk. Utworzono go w roku 1977 i obejmował powierzchnię 4244 ha, a więc więcej niż łącznie wszystkie pozostałe wówczas, jak i istniejące obecnie rezerваты województwa. Tym samym powierzchnia rezerwatów w województwie zmniejszyła się ponad dwukrotnie, o 4908,84 ha, a ich udział w powierzchni województwa spadł z 0,7% do niespełna 0,3%!

W tym czasie zlikwidowano także rezerwat faunistyczny Czapliniec Lemieżycki, o pow. 6,98 ha, utworzony w roku 1988 dla ochrony kolonii czapli siwej liczącej do 350 gniazd. Rezerwat zlikwidowano na skutek opuszczenia przez czaple miejsca lęgów, prawdopodobnie związanego z ich tępieniem, oraz braku innych walorów uzasadniających ochronę w formie rezerwatu. Podobnie, z uwagi na brak cech naturalności obiektu, będącego w istocie podworskim parkiem, w roku 1992 zlikwidowano rezerwat Zatonie.

Nie odnotowano na terenie województwa lubuskiego wyraźnego kryzysu jaki był i jest widoczny w całym kraju w ostatnich latach (Jermaczek 2016). W okresie 2006–2012, kiedy w wielu województwach rezerваты nie powstawały w ogóle, w województwie lubuskim utworzono ich aż 10. W ciągu kolejnych czterech lat nie powstał wprawdzie żaden nowy obiekt, jednak w roku 2017 ustanowiono kolejne 3, o łącznej powierzchni 72,51 ha. Nowo utworzone rezerваты to obiekty torfowiskowe i wodne: Dolina Ilanki II (torfowiskowy o pow. 11,32 ha), Jezioro Ratno (wodny o pow. 48,72 ha) oraz Mechowisko Kosobudki (torfowiskowy o pow. 12,47 ha).

W roku 2011, staraniem właściciela, pana Remigiusza Wachowia-ka, powstał pierwszy w województwie lubuskim i jeden z pierwszych

Wejście do podziemi rez. Nietoperek w Kaławie, lata 90.
Fot. Andrzej Jermaczek

Jeziro Ratno - na ochronę rezerwatową czekało kilkanaście lat.
Fot. Robert Stańko

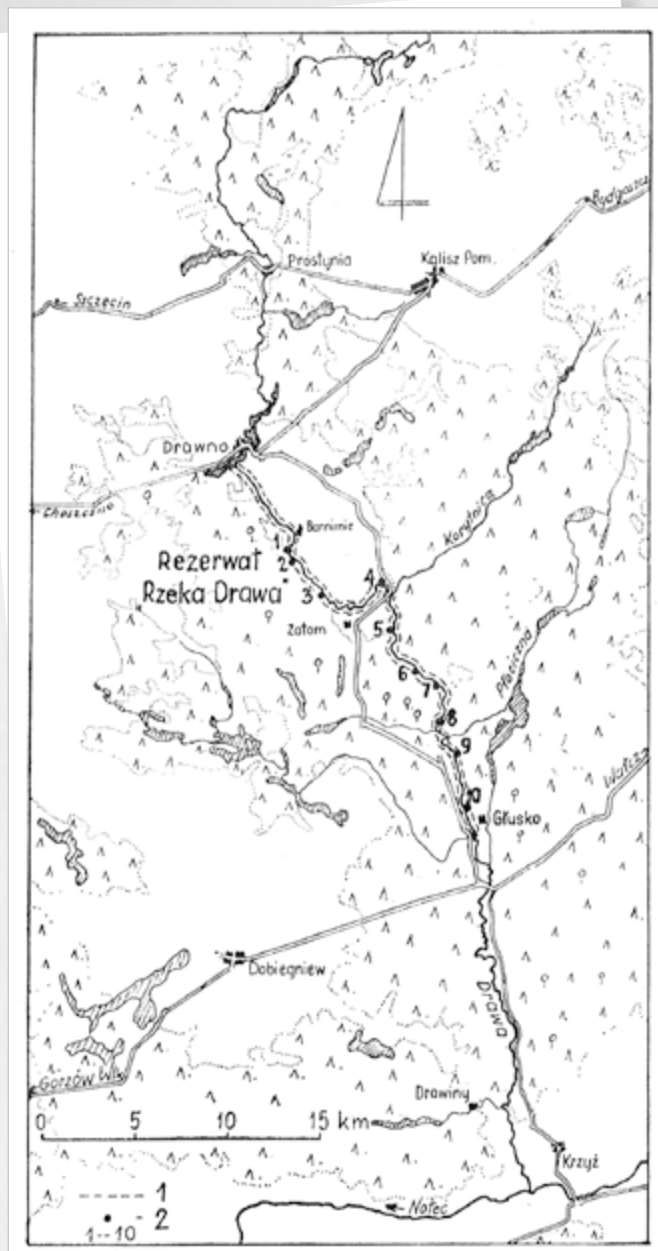
w kraju rezerwat leżący w całości na gruntach prywatnych – Gubińskie Mokradła, obejmujący ochroną siedliska ptaków wodnych i błotnych.

Analizując historię tworzenia rezerwatów, łatwo dojść do wniosku, że powstawały one zwykle w wyniku oddolnych inicjatyw i zaangażowania różnych grup czy osób, naukowców, przyrodników, leśników, lokalnych społeczników i organizacji społecznych, mających mniejszy lub większy wpływ na funkcjonowanie odpowiedzialnych za ochronę przyrody organów administracji. Rzadko z inicjatywami takimi wychodziła sama administracja ochrony przyrody, wyjątkowo był to efekt świadomie realizowanej, zakrojonej na większą skalę koncepcji.

Koncepcje takie jednak powstawały. Pierwszy projekt racjonalnej sieci rezerwatów dla całego kraju powstał wprawdzie na początku lat 60., w 1961 roku został przyjęty przez Państwową Radę Ochrony Przyrody (Czubiński 1965), jednak jego wdrażanie nie przybrało charakteru planowych i konsekwentnych działań. W tym samym czasie zaczęły także powstawać opracowania regionalne (np. Jankowski 1960). Później doskonalenie sieci i sposobów ochrony rezerwatowej było przedmiotem wielu opracowań, między innymi Sokołowskiego (1974), Michalika (1978), Denisiuka (1990), Szwaagrzyka (1991), Holeksy (1993), Olaczka (1997), Symonides (2001) i wielu innych.

Przed 40 laty Michalik (1978) pisał: „Konieczność zachowania możliwie pełnego zróżnicowania środowisk przyrodniczych Polski wraz z całą zmiennością genetyczną świata żywego nie budzi już obecnie zastrzeżeń i znalazła potwierdzenie w perspektywicznych planach zagospodarowania przestrzennego, w których rezerwuje się około 3-5% powierzchni naszego kraju dla celów ochrony zachowawczej.” A w innym miejscu: „Przyjmując, że ochrona rezerwatowa ma objąć 2-3% powierzchni kraju, docelowy procent kształtuje się różnie dla różnych regionów. Najwyższy wskaźnik, sięgający 4-5% powierzchni, powinien mieć najbogatszy przyrodniczo region górski, który odgrywa także ważną rolę w regulacji stosunków wodnych i klimatycznych, ponieważ obejmuje największy w kraju obszar źródliskowy. Bardzo wysoką rangę przyrodniczą mają także regiony Wyżyn Południowopolskich i Pojezierzy, w których ochrona rezerwatowa winna objąć 3-4% powierzchni. Niewiele mniejszy wskaźnik (około 3-3,5%) przewidywany jest dla Pobrzeża Bałtyckiego” (Michalik 1978).

Te śmiałe wizje nie doczekały się niestety realizacji. Przez wiele lat nie wypracowano nawet, nie mówiąc o wdrożeniu, spójnej koncepcji rozwoju sieci, zawierającej analizę stanu i potrzeb oraz wskazującej

Mapa utworzonego w roku 1974 rezerwatu przyrody Rzeki Drawa, zaczątku Drawieńskiego Parku Narodowego.

kierunki rozwoju. A przede wszystkim rzetelnie nie zinwentaryzowano obiektów kwalifikujących się do ochrony w formie rezerwatów, a ochroną nie objętych. Kompleksowe podejścia do ochrony rezerwatowej, zawierające elementy inwentaryzacji, pojawiły się dopiero na fali przemian społecznych i ogólnego entuzjazmu w połowie lat 90. ubiegłego wieku. Wówczas to Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej opracowało koncepcję rozwoju ochrony rezerwatowej w Polsce (Karpierz 1998a, b), jednak dotyczyła ona tylko gruntów Lasów Państwowych. Propozycja zawierała wykaz 726 projektowanych do utworzenia rezerwatów, o łącznej powierzchni 109 700 ha, co dałoby wzrost o 0,34% powierzchni w skali kraju. Dla woj. lubuskiego zaproponowano następujące obiekty: Dębogóry, Grabica, Grodziszczce Krzeczkowo, Jałowcowy Jar, Nad Stawem, Radowice, Rubież Dębowa, Semilatoryty Gubińskie, Sosny Gubińskie, Stara Dąbrowa w Korytach, Torfowisko nad Jeziorem Liny, Torfowisko Nidno z jez. Jasnym, Liliowa Dąbrowa, Gardzka Struga, Dębogórza, Rojewskie Sosny, Buczyzna Janowska, Torfowisko Guzów, Bagno Brzezcie oraz powiększenie istniejących rezerwatów Uroczysko Grodziszczce, Żurawie Bagno i Dębowiec.

Nieco później powstała koncepcja rozwoju sieci rezerwatów przygotowana przez Instytut Ochrony Przyrody PAN i Narodową Fundację Ochrony Środowiska (Tworek i in. 2002). Zawierała ona propozycje 655 nowych rezerwatów o łącznej powierzchni 127 065 ha, co dawałoby wzrost obszaru pod ochroną rezerwatową do 0,88% powierzchni kraju. Z terenu województwa lubuskiego zaproponowano jednak tylko 15 obiektów (w opracowaniu podano 23, jednak 6 w rzeczywistości leżało poza nim, a dwa zostały zdublowane), w tym 8 uznanych już wówczas za projektowane. Były to: Buczyny nad Buszenkiem, Bukowiec, Cisy Łagowskie, Dolina rzeczki Lenki, Jezioro Lubiatówko, Jezioro Ratno, Krzesin, Lilie Wodne, Łęgi koło Słubic, Łęgi w Koziczynie, Mechowisko Kosobudki, Szydłów, Torfowisko nad Jeziorem Wirek, Torfowisko Osowiec, Torfowisko Pliszka.

Spośród zaproponowanych dla woj. lubuskiego w opracowaniu Tworka i in. (2002) propozycji rezerwatów, pięć - Jez. Lubiatówko, Jezioro Ratno, Łęgi koło Słubic, Torfowisko Osowiec i Mechowisko Kosobudki - zostało do tej pory. Z zaproponowanych przez BULiGL utworzono rezerwat Radowice. Tyle, że nie w ramach planowej realizacji jakiegokolwiek wizji ochrony, lecz w wyniku niezależnych oddolnych inicjatyw i nacisków różnych podmiotów.

Okazały dąb w Parku Mużakowskim na pocztówce z lat 30. ubiegłego wieku.

Obie koncepcje skończyły w szufladach Ministerstwa Środowiska, nie doczekawszy się nawet upublicznienia, nie mówiąc o wdrożeniu (por. Jermaczek 2016). Ich słabą stroną była także metodyka, ograniczająca się do zebrania propozycji już wcześniej sformułowanych, bez próby jakiegokolwiek ukierunkowanej na ochronę przyrody inwentaryzacji terenowej lub choćby analizy dotychczasowego stanu ochrony i potrzeb.

Na koniec tej części opracowania warto pokusić się o kilka refleksji dotyczących metod ochrony rezerwatowej na przestrzeni jej, trwającej już prawie 100 lat, historii, stanu ochrony oraz efektów działań ochronnych bądź ich zaniechania.

W okresie międzywojennym zakres ochrony rezerwatów tworzonych w ówczesnej Rzeszy Niemieckiej dostosowywano indywidualnie do specyfiki obiektu i przeważnie, patrząc z dzisiejszego punktu widzenia, był on stosunkowo mało restrykcyjny, szczególnie w rezerwach wielkopowierzchniowych. Na przykład dla rezerwatu w Parku Mużakowskim wprowadzono zakaz niszczenia, zrywania roślin lub ich części (poza kształtowaniem parku), płoszenia zwierząt (nie licząc polowania), chodzenia poza ścieżkami, palenia ognia, jazdy konnej, rowerem, samochodem (było to możliwe, ale wymagało pozwolenia), wypasu zwierząt, puszczenia luzem psów (powinny być na smyczy), wyrzucania gruzu i papieru. Wznoszenie nowych budowli wymagało pozwolenia, wprowadzono także ograniczenia dla lokalizacji przemysłu, zakaz umieszczania reklam (tj. tablic), zakaz wpuszczania ścieków. Jednak większość zakazów nie dotyczyła właścicieli.

Także zakres i sposoby ochrony wielu rezerwatów w okresie powojennym, z dzisiejszego punktu widzenia, pozostawiać mogą wiele do życzenia. W utworzonym w roku 1977 rezerwacie Słońsk jeszcze przez kilkanaście lat od jego ustanowienia prowadzone były regularne polowania na gęsi, mimo, że ochrona ptaków, także w okresie wędrówek, była tu celem ochrony.

W większości historycznych planów ochrony rezerwatów leśnych z lat 60. i 70. ubiegłego wieku projektowano liczne zabiegi ochronne, trzebieże, cięcia odsłaniające itd., a także zapisywano konieczność „utrzymania dobrego stanu sanitarnego lasu”, co obligowało do systematycznego usuwania drzew obumierających, martwych, wywrotów i złomów. Zabiegi te, z różnych przyczyn, realizowano jednak często z mniejszym zaangażowaniem niż w drzewostanach gospodarczych,

*Zróźnicowana wiekowo i strukturalnie naturalna buczyna
w rezerwacie Bukowa Góra. Fot. Tomasz Krzyśków*

dlatego w wielu rezerwach zasoby rozkładającego się drewna pozostawały więc na znacznie wyższym poziomie niż w otaczających lasach. Zapisy te wynikały z istniejących wówczas kolejnych instrukcji o urządzaniu lasów w rezerwach przyrody (pierwsza z 1962 r.), wywodzących się z instrukcji dla lasów gospodarczych.

Dopiero w latach 90. w planowaniu ochrony rezerwowej ekosystemów leśnych upowszechniło się nowe podejście, bazujące na ochronie zachowawczej, polegającej na rezygnacji z wszelkich ingerencji i zapewnieniu warunków do swobodnego zachodzenia spontanicznych procesów przyrodniczych. Sprawy te uregulowała ostatecznie ustawa o ochronie przyrody z roku 2004, wprowadzająca we wszystkich rezerwach taki sam zestaw zakazów, a odstępstwa od nich dopuszczając tylko w sytuacjach uzasadnionych potrzebami ochrony, ujętych w planach ochrony bądź zadaniach ochronnych.

W tym czasie upowszechniła się także świadomość, że najważniejszą funkcją rezerwatów leśnych jest ochrona i zachowanie stadiów rozwoju, procesów i elementów ekosystemów, jakie nie mogą być zachowane w lasach podlegających presji gospodarki. Na przykładach lubuskich rezerwatów buczynowych wykazano np. (Maciantowicz 2003), że cykl rozwoju buczyny od stadium inicjalnego po stadium rozpadu drzewostanu, trwa co najmniej 300 lat. Tymczasem, przy wieku rębności 140–150 lat obowiązującym w lasach gospodarczych, zupełnie brak lasów w ostatnich stadiach cyklu, co wiąże się z ograniczoną podażą siedlisk dla związanych z nimi licznych gatunków, a to ich ochronie powinny służyć rezerwy. Wcześniej, w podejściu do ochrony lasów bukowych panowało przeświadczenie, że jeśli las w rezerwacie osiągnie 160–170 lat, należy pilnie rozpocząć cięcia odsłaniające. Tak, mimo protestów części przyrodników, postąpiono np. w rezerwach Buczyna Szprotawska i Buczyny Łagowskie. W rezerwacie Radęcin, chroniącym buczyny, wykonano cięcia gniazdowe, by wprowadzić sztucznie dęba, który w tym obiekcie reprezentowany jest przez stare drzewa, ale się nie odnawia. Obecnie uznaje się, że działania takie nie są konieczne, a odnowienie naturalne w buczynach pojawi się samo, tyle, że w wyniku zachodzenia naturalnych procesów rozpadu starego drzewostanu i odsłaniania dna lasu, które zachodzi zwykle w wieku powyżej 200 lat.

Dziś w planach ochrony prawie wszystkich rezerwatów leśnych zapisano ochronę gwarantującą zachodzenie naturalnych procesów przyrodniczych, bądź to w wyniku ochrony ścisłej bądź ochrony czynnej

Wypas owiec w rezerwacie Pamięcin. Fot. Ewa Drewniak

zachowawczej. Szczególnie w planach ochrony zatwierdzonych w ostatnich latach, np. dla rezerwatów Uroczysko Grodziszczce, Bażantarnia, Kręcki Łęg, Buczyna Łagowska, Nad Jez. Trześniowskim, Zimna Woda, Buki Zdrojskie, Rzeka Przylęczek i wielu innych, dominuje ochrona ścisła obejmująca całe obiekty. Ta forma ochrony, gwarantująca trwałą ochronę naturalnych procesów przyrodniczych niezależnie od kierunku w jakim będą zachodzić, jest niewątpliwie rozwiązaniem słusznym w odniesieniu do wszystkich obiektów o wysokim stopniu naturalności. Jednak w przypadku obiektów silnie przekształconych, ze znacznym udziałem inwazyjnych gatunków obcych, jak np. rezerwat Bażantarnia, czy poddanych silnej antropopresji, jak rezerwat Nad Jez. Trześniowskim, zadeklarowanie ochrony ścisłej wydaje się co najmniej dyskusyjne.

Odmiennych sposobów ochrony wymagają natomiast rezerваты chroniące ekosystemy półnaturalne – łąki, murawy kserotermiczne i niektóre obiekty torfowiskowe. Objęcie ochroną zachowawczą i wykluczenie użytkowania rolniczego (wypasu) z terenu rezerwatu Pamięcin, chroniącego murawy kserotermiczne, w ciągu kilkunastu lat doprowadziło do uruchomienia procesów sukcesji drzew i krzewów i, po kolejnych kilkunastu latach, ograniczenia o połowę powierzchni zbiorowisk murawowych. Dopiero objęcie obiektu ochroną czynną w początkach obecnego stulecia, usunięcie części drzew i krzewów oraz przywrócenie wypasu owiec doprowadziło do zatrzymania tych niekorzystnych zmian. Podobne działania podjęto w ostatnich latach w rezerwacie Gorzowskie Murawy, gdzie również przez kilka kolejnych lat prowadzono wypas owiec.

Ingerencji powstrzymujących niekorzystne dla walorów przyrodniczych procesy wymagają czasem rezerваты torfowiskowe i bagienne. Prowadzone przez kilka ostatnich stuleci melioracje doprowadziły do obniżenia się poziomu wód gruntowych i powierzchniowych, a poprzez to uruchomiły procesy murszenia torfów oraz sukcesji zbiorowisk eutroficznych szuwarów, drzew i krzewów. Aby powstrzymać i odwrócić te procesy konieczne jest zatrzymanie nadmiernego odpływu wody, najczęściej poprzez blokowanie światła rowów melioracyjnych. Działania takie przeprowadzono między innymi w rezerwach Chłopiny, Młodno czy Dolina Ilanki. Eliminacja nadmiaru materii organicznej wymaga czasem także wprowadzenia koszenia wraz z usunięciem pozyskanej biomasy – w ramach ochrony czynnej prowadzi się je między innymi w rezerwach Dolina Ilanki i Młodno.

Wycinka zadrzewień na torfowisku w ramach działań ochronnych w rezerwacie Chłopiny Fot. Andrzej Jermaczek

W przypadku zaawansowania na torfowisku procesu sukcesji roślinności w kierunku lasu, najczęściej spowodowanej długotrwałym odwodnieniem i przesuszeniem, zasadne jest jednorazowe lub kilkukrotne usunięcie drzew i krzewów oraz wsparcie rozwoju zbiorowisk mszarnych, mechowiskowych lub szuwarów. Działania takie przeprowadzono np. w rezerwacie Rybojady, w centralnej części rezerwatu Chłopiny, a zaplanowano do wykonania w rez. Pniewski Ług (por. Wołejko i Stańko 2016).

W wyniku różnych przejawów działalności ludzkiej do wielu typów ekosystemów wkraczają obecnie gatunki obce, pochodzące z innych kontynentów o podobnym klimacie, najczęściej z Ameryki Północnej i Azji. Przy braku naturalnych wrogów ich rozprzestrzenianie i będące konsekwencją wypieranie gatunków rodzimej flory i fauny często przybiera charakter inwazji i zachodzi bardzo szybko. Zagrożenia te zaczęto dostrzegać stosunkowo niedawno, a zaledwie od kilkunastu lat próbuje się im na większą skalę przeciwdziałać (Dajdok i Pawlaczyk 2009). W granicach lubuskich rezerwatów podejmowano i nadal podejmuje się działania prowadzące do eliminacji, a przynajmniej zatrzymania ekspansji obcych gatunków. Do działań takich należy np. usuwanie robinii akacjowej czy nawłoci późnej z muraw kserotermicznych (rez. Pamięcin, Murawy Gorzowskie), robinii akacjowej, dębu czerwonego lub klonu jesionolistnego z rezerwatów leśnych czy tawuły kutnerowatej z torfowisk (rez. Torfowisko Osowiec) (Kujawa-Pawlaczyk i Pawlaczyk 2014).

Liczne rezerваты, od chwili powstania, były przedmiotem różnego rodzaju badań naukowych. Bogatej dokumentacji przyrodniczej dostarczały badania prowadzone przy okazji przygotowywania planów ochrony, niestety przeważnie nie były one publikowane. Wiele wyników kompleksowych badań poszczególnych obiektów zostało jednak opublikowanych lub jest powszechnie dostępnych w formie opracowań. Wśród nich wymienić można między innymi prace dotyczące grzybów (Ślusarczyk 2007), roztoczy (Roland i inni 2015), chrząszczy, zróżnicowania mikrosiedlisk i zasobów rozkładającego się drewna (Zieliński i Pawlaczyk 2016), dynamiki drzewostanów (Maciantowicz 2003), szaty roślinnej, stanu i funkcjonowania torfowisk (Kujawa-Pawlaczyk i Pawlaczyk 2014, Stańko i Wołejko 2016), roślin inwazyjnych i ich eliminacji (Dajdok i Pawlaczyk 2009) czy ptaków (Jermaczek 1991, 2010).

TERAŹNIEJSZOŚĆ

Rezerwat Santockie Zakole podczas wiosennej powodzi.
Fot. Andrzej Jermaczek

Na koniec roku 2017 w województwie lubuskim istniało 67 rezerwatów przyrody, o łącznej powierzchni 3987,51 ha, co stanowi niespełna 0,29% pow. województwa. Zarówno pod względem liczby rezerwatów, jak i zajmowanej powierzchni dominują rezerваты leśne (36 obiektów, w tym dwa formalnie uznane za florystyczne), na drugim miejscu znajdują się rezerваты torfowiskowe (18), następnie faunistyczne (7), wodne (4) oraz roślinności kserotermicznej (2). Oczywiście w granicach wielu rezerwatów występuje równocześnie kilka typów ekosystemów (np. buczyny, łągi i jezioro w jednym obiekcie), jednak taki prosty podział, uwzględniający powierzchniową dominację kluczowych siedlisk, dobrze porządkuje zbiór obiektów, dając jednocześnie obraz chronionych w nich walorów. Szczegółowe opisy istniejących rezerwatów zostały zawarte w kilku publikacjach (Maciantowicz 2005b, Rąkowski i in. 2006, Iwaszko i in. 2014).

Najmniejszy w województwie rezerwat, Dębowy Ostrów, ma powierzchnię 1,84 ha, powierzchnia 17 rezerwatów wynosi mniej niż 10 ha, 17 kolejnych zawiera się w przedziale 10–30 ha, 22 to obiekty między 30 a 100 ha, 7 między 100 a 200 ha, a zaledwie 4 mają powierzchnię ponad 200 ha. Te największe to: Jezioro Wielkie (236,3 ha), Dolina Ilanki (239,23 ha), Łągi koło Słubic (397,94 ha) oraz Santockie Zakole (454,94 ha).

Niewiele jest ścisłych, zebranych w sposób systematyczny, danych na temat chronionych w rezerwach typów ekosystemów i siedlisk przyrodniczych, nie mówiąc już o gatunkach. Dla wielu rezerwatów rozpoznanie takie jest już nieaktualne lub nie do końca wiarygodne. Mimo to, w oparciu o dostępne materiały, konsultacje ze specjalistami oraz znajomość większości obiektów, w pracy Jermaczka i Maciantowicza (2016) podjęto próbę autorskiego oszacowania łącznej powierzchni poszczególnych typów siedlisk chronionych obecnie w zbiorze rezerwatów przyrody województwa.

Okazało się, że około 65% powierzchni istniejących rezerwatów zajmują chronione siedliska przyrodnicze, łącznie z olsami stanowiąc około 70% ich ogólnej powierzchni (tab. 2, str. 130). Pozostała powierzchnia to mniej cenne siedliska, najczęściej leśne zbiorowiska zastępcze, na obrzeżach obiektów, często włączone do nich w charakterze *quasi* otuliny.

Największe powierzchnie spośród siedlisk leśnych zajmują w utworzonych rezerwach stosunkowo dobrze reprezentowane w odniesieniu do szacowanej powierzchni siedlisk w województwie grądy, łągi olszowo-jesionowe i łągi wiązowe, kwaśne i żyzne buczyny oraz bory bagienne. Znacząco słabiej chronione są kwaśne i świetliste dąbrowy oraz bory, w tym chrobotkowe.

Wśród torfowisk największą powierzchnię chronioną w rezerwach zajmują torfowiska przejściowe, mniejszą torfowiska alkaliczne, pozostałe typy torfowisk występują w istniejących obiektach sporadycznie.

Reprezentowane w stopniu zdecydowanie niewystarczającym są typy siedlisk z roślinnością atlantycką – obniżenia na podłożu torfowym i osuszane brzegi zbiorników wodnych, dla których południowa część województwa lubuskiego jest najważniejszym w kraju miejscem występowania (Kujawa-Pawlaczyk i Pawlaczyk 2001, Rosadziński 2016). Są to obniżenia na podłożu torfowym i osuszane brzegi zbiorników wodnych. Do niedawna nie były one chronione w ogóle, w roku 2012 utworzono 3 rezerwy chroniące te siedliska, jednak nadal jest to zbyt mało w stosunku do ich zróżnicowania i potrzeb ochrony i znaczenia dla krajowych zasobów.

Niewielką powierzchnię rezerwatów zajmują chronione siedliska łąkowe – łąki świeże, selernicowe i trzęślicowe, reprezentowane łącznie zaledwie przez kilkadziesiąt hektarów w kilku rezerwach leśnych, torfowiskowych i faunistycznych. Podobnie murawy kserotermiczne i napiaskowe chronione są dotychczas tylko w dwóch obiektach, natomiast wydmy i wrzosowiska nie mają w ogóle dedykowanych im ochrony rezerwatów.

Wśród siedlisk wodnych znaczącą powierzchnię zajmują w rezerwach jedynie zbiorniki eutroficzne. W sieci rezerwatów nie są prawie w ogóle reprezentowane jeziora ramienicowe, dla których Ziemia Lubuska stanowi ważne centrum występowania w kraju (Pukacz i in. 2016). W niewielkim stopniu reprezentowane są także eutroficzne siedliska zalewowe (namuliskowe), choć znaczne ich powierzchnie chroni Park Narodowy „Ujście Warty”.

Na kolejnych stronach przedstawiono charakterystykę istniejących rezerwatów przyrody. Prezentujemy je i omawiamy w podziale na najważniejsze typy wynikające z głównych przedmiotów ochrony.

Rezerwaty leśne to najliczniejsza grupa rezerwatów w województwie, utworzono ich dotychczas 36. Do grupy tej zaliczono również dwa obiekty w aktach tworzących opisane jako florystyczne, jednak chroniące typowe siedliska leśne, z zagrożonymi elementami flory.

Charakterystycznym elementem leśnej szaty roślinnej województwa są **lasy bukowe**, ich ochronie dedykowane jest 8 rezerwatów, wśród nich kilka o znaczeniu ponadregionalnym. Ponadto jeden z najlepiej zachowanych w województwie kompleksów buczyn chroniony jest w granicach Drawieńskiego Parku Narodowego.

Największym z rezerwatów chroniących buczyny jest rezerwat **BUCZYNA SZPROTAWSKA** utworzony zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 1 czerwca 1965 r. (M.P. nr 35 z 1965 r., poz. 201). Obecnie obowiązujący akt prawny to zarządzenie nr 11/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 lutego 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26.03.2012 r. poz. 717).

Rezerwat leży w gminie Szprotawa, 2 km na południowy zachód od miejscowości Piotrowice w gm. Przemków, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Szprotawa. Jego powierzchnia wynosi 152,32 ha, choć praktycznie obszar objęty ochroną jest znacznie większy, bo po drugiej stronie granicy województwa przylega do niego utworzony w roku 2002 w woj. dolnośląskim jeszcze większy rezerwat – Buczyzna Piotrowicka o pow. 171,27 ha. Cel ochrony w rezerwacie Buczyzna Szprotawska sformułowano w sposób ogólny – *zachowanie naturalnego zróżnicowania ekosystemów leśnych z zachowaniem cennych gatunków flory i fauny*, jednak główny przedmiot ochrony stanowi niewątpliwie kompleks starych buczyn z charakterystycznymi dla nich gatunkami flory i fauny.

Rezerwat chroni buczyny w wieku około 170 lat, wraz z zachodzącymi w nich procesami dynamiki lasu, między innymi ekspansją jaworu i lipy w lukach buczyny. Buczyzna reprezentuje niżową formę żyznej buczyny sudeckiej z żywcem dziewięciolistnym *Dentaria enneaphyllos* oraz kwaśną buczynę niżową. Stanowisko żywca jest najda-

Żywiec dziewięciolistny.
Fot. Paulina Grzelak

lej na północ wysuniętym naturalnym stanowiskiem tej rośliny. Dość powszechne są tu także fragmenty lasu bukowego z wilgociolubnym runem na glebach glejowych i opadowo-glejowych.

Rezerwat Buczyna Szprotawska jest jednym z kilkadziesiątu rezerwatów w Polsce i kilku w woj. lubuskim chroniących buczyny, jednak jest to jedyny rezerwat chroniący niżową postać żywej buczyny sudeckiej, a także jeden z zaledwie kilku obiektów w zachodniej Polsce umożliwiających zachowanie i śledzenie naturalnych procesów dynamiki buczyny na znacznej powierzchni. Rezerwat obejmuje również mniejsze płyty lasów lipowych i jaworowych ukształtowanych na siedlisku buczyny i stanowiących jej postaci regeneracyjne, podobnych do żywnych grądów.

Fauna i flora są typowe dla dobrze zachowanych lasów naturalnych o charakterze puszczańskim, dla wielu gatunków rezerwat jest jedyną ostoją w regionie. We florze rezerwatu zaznacza się obecność rzadkich w regionie gatunków żywnych lasów liściastych. Rosną tu, oprócz wymienionego już żywca dziewięciolistnego, żywiec bulwkowaty *Dentaria bulbifera*, perlówka jednokwiatowa *Melica uniflora*, czerniec gronkowy *Actaea spicata*, wawrzynek wilczełyko *Daphne mezereum* i inne. Występuje tu jedna z kilku znanych na niżu zachodniej Polski populacja popielicy *Glis glis*. W rezerwacie gnieźdzą się rzadkie gatunki ptaków, między innymi sóweczka *Glaucidium passerinum*; liczne są populacje typowych dla starodrzewi bukowych: siniaka *Columba oenas* i muchołówki małej *Ficedula parva*. Interesująca jest fauna bezkręgowców, szczególnie chrząszczy i ślimaków, występuje tu między innymi kilka gatunków świrdrzyków.

Obiekt jest znany i chroniony od dawna. Duży rezerwat utworzono tu już w roku 1939. Obecnie cały obiekt objęty jest ochroną zachowawczą, polegającą na powstrzymaniu się od wszelkiej ingerencji w naturalne procesy przyrodnicze, choć jeszcze w końcu ubiegłego wieku toczono spory nad potrzebą ochrony czynnej tego i innych objętych ochroną kompleksów lasów bukowych. Wraz z sąsiadującym rezerwatem Buczyna Piotrowicka oraz przyległymi lasami rezerwat stanowi kompleks mogący spełniać kryteria regionalnego obszaru dzikiego *wilderness*, elementu tworzonej w Europie sieci ochrony naturalnych procesów przyrodniczych i antropofobnych gatunków fauny.

Rezerwat Annabrzeskie Wąwozy. Fot. Andrzej Jemaczek

Kilkanaście kilometrów od rezerwatu Buczyzna Szprotawska leży inny rezerwat, którego głównym przedmiotem ochrony są buczyny – **ANNABRZESKIE WĄWOZY**. Utworzony zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego nr 20 z dnia 21 lipca 1977 r. w sprawie o uznanie za rezerwat przyrody (M.P. nr 19 z 1977 r., poz. 107), obecnie funkcjonuje na podstawie zarządzenia nr 10/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 lutego 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26.03.2012 r. poz. 716). Leży w gminie Bytom Odrzański, w pobliżu miejscowości Bonów, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Szprotawa. Jego powierzchnia wynosi 56,11 ha. Cel ochrony to *zachowanie naturalnego zróżnicowania ekosystemów leśnych z zachowaniem cennych gatunków flory i fauny*.

Chroni bardzo interesującą pod względem florystycznym i krajo-brazowym, silnie sfałdowaną część Wzgórz Dalkowskich. Najwyższe wzniesienie osiąga tu wysokość 220 m n.p.m., a różnice względne między szczytami wzniesień a dnem wąwozów dochodzą do 50 m. Trzon szaty roślinnej stanowi mozaika żyznej i kwaśnej buczyny niżowej, z licznymi okazałymi bukami, a miejscami także dębami i świerkami. W rezerwacie stwierdzono prawie 200 gatunków roślin naczyniowych oraz faunę typową dla starodrzewi bukowych. Spośród rzadkich gatunków roślin występują tu między innymi: gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*, widłak jałowcowaty *Lycopodium annotinum* oraz podrzeń żebrowiec *Blechnum spicant*. W awifaunie zwracają uwagę typowe dla starodrzewi bukowych: siniak *Columba oenas* i muchołówka mała *Ficedula parva*.

Siniaki. Fot. Łukasz Łukasik

Rezerwat Buczyna Łagowska. Fot. Danuta Jermaczek

Rezerwat Nad Jeziorem Trześniowskim. Fot. Danuta Jermaczek

Drugim pod względem wielkości i znaczenia rezerwatem chroniącym kompleks buczyn, w większości w wieku około 150 lat, jest rezerwat **BU CZYNA ŁAGOWSKA**. Przed wojną (1937) utworzono tu rozległy, o powierzchni ponad 2000 ha rezerwat Buczyny koło Łagowa. Po wojnie rezerwat ustanowiono dopiero w roku 1968, zarządzeniem Ministra Leśnictwa z dnia 4 listopada 1968 r., nr 182 (M.P. nr 50 z 1968 r., z dn. 02.12.1968 r., poz. 347). Obecnie funkcjonuje w oparciu o zarządzenie nr 50/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1581 z dn. 26.07.2011 r.). Leży w gminie Sulęcín, w pobliżu miejscowości Wielowieś, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Świebodzin. Powierzchnia pod ochroną to 115,86 ha. Według dokumentu ustanawiającego rezerwat utworzono w celu *zachowania ze względów dydaktyczno–naukowych i krajobrazowych fragmentu lasu bukowego na krańcu jego naturalnego zasięgu, z domieszką innych gatunków drzew*. Prawie całą powierzchnię porastają żyzne i kwaśne buczyny niżowe. W drzewostanie bezwzględnie dominuje buk *Fagus sylvatica*, z niewielką domieszką sosny *Pinus sylvestris* i modrzewia *Larix sp.* Runo jest typowo wykształcone, z przytulią wonną *Galium odoratum* i perlówką jednokwiatową *Melica uniflora*. Podobnie jak w obiektach poprzednich licznie występują tu charakterystyczne dla buczyn ptaki – sianiak *Columba oenas* i muchołówka mała *Ficedula parva*.

W tym samym obszarze, w bezpośrednim sąsiedztwie Łagowa, leży kolejny rezerwat chroniący buczyny – **NAD JEZIOREM TRZEŚNIOWSKIM**, objęty ochroną zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 23 października 1965 r. (M. P. nr 66 z 9 grudnia 1965 r., poz. 381), a obecnie zarządzeniem nr 35/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1567 z dn. 26.07.2011 r.). Powierzchnia obiektu wynosi 47,73 ha i stanowi w całości grunty Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Świebodzin. Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych fragmentu lasu bukowego pochodzenia naturalnego, z domieszką innych gatunków drzew*. Dominują tu stosunkowo dobrze wykształcone i zachowane buczyny, zarówno żyzne, jak i kwaśne, mniejsze powierzchnie zajmują fragmenty zniekształcone, z udziałem sosny w drzewostanie i niecierpka drobnokwiatowego w runie. Z uwagi na położenie w bezpośrednim sąsiedztwie Łagowa rezerwat podlega silnej presji turystyki i rekreacji, a także rozwijającej się wzdłuż jego granic zabudowy. Dla zrównoważenia tej presji w planie ochrony obiektu Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska wprowadził w nim ochronę ścisłą.

Rezerwat Bukowa Góra. Fot. Tomasz Krzyśków

Najstarszym rezerwatem leśnym województwa, chroniącym kwaśne buczyny, jest **BUKOWA GÓRA**, rezerwat uznany w roku 1954 zarządzeniem Ministra Leśnictwa z dnia 20 listopada 1954 r. (M. P. nr 119 z 22 grudnia 1954 r., poz. 1683). Obecnie chroniony w oparciu o zarządzenie nr 30/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1562 z dn. 26.07.2011 r.). Leży na stromej krawędzi doliny Odry w gminie Otyń koło miejscowości Bobrowniki, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Przytok. Jego powierzchnia wynosi 10,64 ha. Celem ochrony jest *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu drzewostanu zbliżonego do naturalnego, porastającego strome zbocze krawędzi doliny Odry*. Rezerwat leży na stromej skarpie o wystawie południowo wschodniej schodzącej z wysoczyzny do doliny Odry. Prawie całą powierzchnię rezerwatu porasta kwaśna buczyna, tylko niewielki fragment zajmuje dąbrowa z ciepłolubnymi elementami flory.

W północnej części województwa cennym obiektem chroniącym buczyny, jest rezerwat **BUKI ZDROISKIE**. Akty prawne obejmujące go ochroną to pierwotnie zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 12 października 1982 r. (M. P. nr 25, poz. 234, a obecnie zarządzenie nr 40/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1572 z dn. 26.07.2011 r.).

Rezerwat obejmujący około 4-kilometrowy fragment doliny niewielkiej rzeki Santocznej, dopływu Noteci, leży na południowy wschód od miejscowości Zdroisk, na granicy trzech gmin: Santok, Strzelce Krajeńskie oraz Zwierzyn. Obejmuje grunty Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictw Kłodawa i Strzelce Krajeńskie. Powierzchnia chroniona to 75,57 ha, a cel ochrony: *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu bukowego, porastającego malownicze zbocza wąwozu rzeki Santoczna*. Dominującym siedliskiem są tu dobrze wykształcone i zachowane żyzne buczyny porastające strome zbocza, w mozaice z innymi zbiorowiskami leśnymi, głównie grądami i łęgami olszowo-jesionowymi. Drzewostan jest przeważnie dwupiętrowy, na znacznej powierzchni dobrze odnawia się buk, jednak podszyt i runo mają wiele elementów grądowych.

Rezerwat Radowice. Fot. Tomasz Krzyśków

W pobliżu, na południe od miejscowości Wilanów w gminie Kłodawa, leży bardzo cenny rezerwat **WILANÓW** uznany zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 30 grudnia 1966 r., nr 187 (M.P. nr 14 z 1967 r., poz. 70), a następnie zarządzeniem nr 32/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1564 z dn. 26.07.2011 r.). Obejmuje grunty Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Strzelce Krajeńskie o pow. 67,16 ha. Cel ochrony według zapisu obowiązującego zarządzenia to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu mieszanego pochodzenia naturalnego z udziałem buka na krańcowym stanowisku gromadnego zasięgu z charakterystycznym, bogatym runem*. Stanowi mozaikę kwaśnych i żyznych buczyn w większości w wieku około 170 lat oraz grądów przechodzących w łągi olszowo-jesionowe. W zagłębieniach zachowały się fragmenty olsu i brzeziny bagiennej oraz niewielki eutroficzny zbiornik wodny o nazwie Jezioro Zielonawa. Południowo wschodnia część rezerwatu schodzi do rzeki Pełcz stanowiąc stok jej doliny.

Wśród innych rezerwatów chroniących między innymi lasy bukowe wymienić można jeszcze utworzony w roku 2000 rezerwat **RADOWICE**, uznany rozporządzeniem Wojewody Lubuskiego nr 5 z dnia 3 marca 2000 r. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 5 z dnia 15.03.2000 r. poz. 63), obecnie chroniony zarządzeniem nr 15/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 lutego 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26.03.2012 r. poz. 721). Leży na pograniczu gmin Sulechów oraz Trzebiechów, 2 km na północ od miejscowości Podlegórz. Właścicielem gruntów jest Skarb Państwa, zarządcą Nadleśnictwo Sulechów. Powierzchnia pod ochroną to 55,60 ha. Cel ochrony to *zachowanie, ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych zbiorowisk łągi jesionowo-olszowego i lasu dębowo-grabowego na silnie urzeźbionej krawędzi wysoczyzny polodowcowej*. Zajmujące znaczną część rezerwatu lasy bukowe, choć strukturą nawiązujące do buczyn, nie są jednak naturalnymi buczynami, lecz wynikiem hodowli buka na typowym siedlisku grądu. Grądy i łągi olszowo-jesionowe zajmują tu zresztą także znaczne powierzchnie. Mniejsze fragmenty drzewostanów bukowych, różnego pochodzenia, występują jeszcze w kilku rezerwatach.

Rezerwat Uroczysko Grodziszczce. Fot. Andrzej Jermaczek

Największa liczba leśnych rezerwatów przyrody chroni lasy z dominacją dębów – **grądy i dąbrowy**. Poniżej opisano 13 obiektów, w których siedliska te zdecydowanie dominują.

Klasyycznym przykładem rezerwatu chroniącego grądy jest obiekt położony w dolinie Leniwej Obry, w gminie Szczaniec – **UROCZYSKO GRODZISZCZE**. Utworzony zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 20 listopada 1969 r. (M.P. nr 51 z 1969 r., poz. 399 z dn. 09.12.1969 r.), a obecnie funkcjonujący w oparciu o zarządzenie nr 33/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1565 z dn. 26.07.2011 r.)

Stosunkowo niewielki, lecz bardzo charakterystyczny rezerwat, o powierzchni 15,75 ha, obejmuje grunty Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Babimost. Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i historycznych wielogatunkowego lasu liściastego o charakterze naturalnym wraz ze średniowiecznym grodziskiem*. Dominującym typem siedliska przyrodniczego jest w rezerwacie grąd niski. W drzewostanie dominuje dąb szypułkowy *Quercus robur* oraz grab *Carpinus betulus*, jednak w domieszcze występuje wiele innych gatunków drzew. Liczne są drzewa o wymiarach pomnikowych, głównie dęby w wieku ponad 200 lat. W bujnym podszyciu dominuje leszczyna *Corylus avellana*. W bardzo dobrze wykształconym runie charakterystyczne jest liczne występowanie kokoryczy pustej *Corydalis cava* oraz gwiazdnicy wielkokwiatowej *Stellaria holostea*. W granicach rezerwatu leżą pozostałości średniowiecznego grodziska. Stwierdzono tu gniazdowanie 28 gatunków ptaków, w tym rzadkiego dzięcioła średniego *Dendrocopos medius*.

Rezerwat stanowi niewielką część większego, liczącego ponad 100 ha kompleksu leśnego o podobnym charakterze, zwanym „Puszczą”, objętego propozycją objęcia ochroną rezerwatową jako „Uroczysko Grodziszczce - powiększenie”. Jednocześnie jest to istotny znaczący element ochrony siedlisk leśnych w Obszarze Natura 2000 SOO Dolina Leniwej Obry.

Rezerwat Czarna Droga. Fot. Włodzimierz Rudawski

W odległości kilku km na północ, w okolicach osady Nowy Świat w gm. Trzciel, leży drugi rezerwat grądowy **CZARNA DROGA**. Powstał w roku 1972, ustanowiony zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 23 czerwca 1972 r. (M.P. nr 36, poz. 202 z dn. 24.07.1972 r.). Obecnie podstawę prawną jego funkcjonowania stanowi zarządzenie nr 17/2010 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 23 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 84 poz. 1135 z dn. 24.08.2010 r.). Rezerwat chroni grunty Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Trzciel, na powierzchni 21,95 ha. Cel ochrony według zarządzenia to *zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych fragmentu lasu mieszanego z charakterystycznym wielogatunkowym runem*. Jest to typowy fragment dobrze zachowanego ładu niskiego, z dębem i grabem w drzewostanie, dominacją leszczyny w podszycie oraz bogatym runem. Z uwagi na bogate w węglan wapnia podłoże występują tu storczyki: kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, podkolan biały *Platanthera bifolia*, listera jajowata *Listera ovata* i buławnik czerwony *Cephalanthera rubra*. Historyczne, od lat nie potwierdzone, jest podawane stąd stanowisko lilii złotogłów *Lilium martagon*. Na części powierzchni rezerwatu występuje sztuczny, ale wiekowy drzewostan bukowy. W granicach obiektu rośnie też okazały dąb o obwodzie ponad 7 m.

Przed wojną istniał tu znacznie większy rezerwat Brätz (Brójce) o powierzchni 56,9 ha, później odtworzony w znacznie okrojonych granicach, obecnie proponowany do reaktywacji (patrz rozdział: Przyszłość).

W południowej części województwa, w pobliżu Brzeźnicy, leży niewielki rezerwat chroniący fragment ładu – **DĄBROWA BRZEŹNICKA im. BOLESŁAWA GROCHOWSKIEGO**, ustanowiony zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 3 marca 1989 r. (M. P. nr 9, poz. 77), a następnie zarządzeniem nr 38/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1570 z dn. 26.07.2011 r.). Powierzchnia rezerwatu to 5,88 ha. Chroni on niewielki fragment dobrze zachowanego ładu na zboczach doliny niewielkiej rzeczki Brzeźniczanki, dopływu Bobru.

Rezerwat Bogdanieckie Grądy. Fot. Archiwum Klubu Przyrodników

Skupienie trzech rezerwatów chroniących bardzo interesujące pod względem florystycznym grądy, z udziałem buczyn i dąbrów, znajduje się na krawędzi doliny Warty w okolicach Bogdańca, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Bogdaniec. Największy z nich to **BOGDANIECKIE GRĄDY**, do niedawna znany pod nazwą Bogdaniec II, leżący na północny wschód od Nowin Wielkich. Utworzono go zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 21 maja 1974 r. (M.P. nr 20 z 1974 r., poz. 121 z dn. 03.06.1974 r.); obecnie obowiązującym aktem prawnym jest zarządzenie nr 39/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1571 z dn. 26.07.2011 r.). Powierzchnia wynosi 39,94 ha. Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu o charakterze grądu środkowoeuropejskiego, w stanie zbliżonym do naturalnego*. We fragmentach reprezentujących buczyny licznie występują między innymi: przytulia wonna *Galium odoratum* i żywiec cebulkowy *Dentaria bulbifera*. Osobliwością florystyczną rezerwatu jest udział storczyków w runie, między innymi kruszczyka rdzawoczerwonego *Epipactis atrorubens*.

Najmniejszy z tych trzech rezerwatów to **DĘBOWA GÓRA**, dawniej BOGDANIEC III. Utworzony zarządzeniem Ministra Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 11 grudnia 1995 r. (M. P. nr 2, poz. 20), a ostatnio ze zmienioną nazwą zarządzeniem nr 19/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 27.03.2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 28.03.2012 r. poz. 746). Rezerwat leży na północ od Bogdańca, powierzchnia pod ochroną to 11,23 ha mozaiki grądów, buczyn i dąbrów porastających bogato urzeźbioną strefę krawędziową Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej. Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu o charakterze grądu środkowoeuropejskiego, w stanie zbliżonym do naturalnego*.

Rezerwat Lemierzyce. Fot. Marek Maciantowicz

Trzeci z leżących w okolicach Bogdańca rezerwatów to **MORENOWY LAS**, dawniej Bogdaniec I, leżący na północ od Nowin Wielkich, uznany zarządzeniem nr 49/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. w sprawie rezerwatu przyrody Morenowy Las (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26 lipca 2011 r., nr 81, poz. 1581) oraz zarządzeniem nr 19/2013 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 20 maja 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 21 czerwca 2013r., poz. 1534). Jego powierzchnia wynosi 21,05 ha, a cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu o charakterze grądu środkowoeuropejskiego, w stanie zbliżonym do naturalnego*. Bardzo interesujące jest runo rezerwatu zdominowane przez przytulię wonną *Galium odoratum* i żywca cebulkowego *Dentaria bulbifera*, z udziałem kilku gatunków storczyków, między innymi buławnika czerwonego *Cephalanthera rubra*.

Na południowej, przeciwległej krawędzi pradoliny Warty leżą dwa inne rezerwaty chroniące grądy. Mniejszy i starszy z nich to rezerwat **LEMIERZYCE**, leżący w sąsiedztwie wsi Lemierzyce, utworzony zarządzeniem Ministra Leśnictwa z dnia 31 marca 1970 r. (M.P. nr 12 z 1970 r., poz. 105 z dn. 22.04.1970 r.), a po zmianie ustawy o ochronie przyrody zarządzeniem nr 45/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1577 z dn. 26.07.2011 r.). Obejmuje grunty Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Osno Lubuskie, jego powierzchnia to zaledwie 3,32 ha. Przedmiot ochrony to zróżnicowany gatunkowo las o charakterze grądu z licznymi okazałymi drzewami, porastający strome zbocze doliny Postomii, przylegający do zabudowań istniejącej od dawna osady leśnej, stąd zarówno w drzewostanie, jak i runie występuje wiele egzotycznych, obcych geograficznie gatunków. Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych lasu mieszanego o naturalnym charakterze*.

Obok rezerwatu Lemierzyce leży młodszy, znacznie większy, obejmujący krawędź pradoliny Warty na odcinku kilku km między Lemierzycami a Słońskiem, rezerwat **DOLINA POSTOMII**. Utworzono go w roku 2005 rozporządzeniem nr 1 Wojewody Lubuskiego z dnia 6 stycznia 2005 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 2 z dnia 17 stycznia 2005 r., poz. 25). Obejmuje grunty Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Osno Lubuskie. Powierzchnia pod ochroną to 68,66 ha. Rezerwat zajmuje południową krawędź i dno doliny Postomii, stanowiącej jednocześnie krawędź szerokiej pradoliny Warty. Dno doliny zajmują zbiorowiska szuwarowe graniczące przestrzennie z wąskim pasem łągów olszowo-jesionowych. Na stromych krawędziach zachowały się bardzo dobrze wykształcone fragmenty lasów grądowych i kwaśnych dąbrów. Rezerwat jest ostoją szeregu ginących i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt, przede wszystkim ptaków i owadów. W bogatym i zróżnicowanym runie uwagę zwraca między innymi masowo występująca kokorycz wątła *Corydalis intermedia*. Zlokalizowano tutaj około 80 drzew o wymiarach pomnikowych, stwierdzono 32 gatunki chrząszczy kózkowatych oraz 50 gatunków ptaków. Obumierające dęby są ostoją pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*.

Charakter grądowy ma także rezerwat **DEBINA** powołany zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 11 grudnia 1995 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M. P. nr 2, poz. 26). Leży w okolicach Kłodawy, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Kłodawa, a jego powierzchnia wynosi 12,18 ha. Celem ochrony jest *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych grądu środkowoeuropejskiego*. Chroniony w rezerwacie stary drzewostan dębowy z wieloma obumierającymi i obumarłymi drzewami jest siedliskiem rzadkich owadów ksylobiontycznych, między innymi jelonka rogacza *Lucanus cervus* oraz kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo*.

Lasy o charakterze grądu, choć dość silnie przekształcone, dominują także w rezerwacie **LASKI** położonym w gminie Babimost. Utworzono go zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego nr 20 z dnia 21 lipca 1977 r. (M.P. nr 19 z 1977 r., poz. 107), a następnie zarządzeniem nr 16/2013 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 21 czerwca 2013r., poz. 1531). Leży na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie

Nadleśnictwa Babimost i zajmuje powierzchnię 42,92 ha. Formalny cel ochrony to *zachowanie lasu z udziałem drzewostanów starszych klas wieku o charakterze naturalnym*. Dominują w nim grądowiejące łęgi wiązowe i olszowo-jesionowe oraz grądy z domieszką buka, z wieloma okazałymi drzewami.

Jednym z mniejszych rezerwatów województwa jest rezerwat **DĄBROWA NA WYSPIE** utworzony zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 11 grudnia 1995 r. (M. P. nr 2, poz. 25). Jest nim zalesiona wyspa na Jez. Lubikowskim w gminie Przytoczna o pow. 4,40 ha, stanowiąca grunty w zarządzie Nadleśnictwa Międzychód. Cel ochrony sformułowany w obowiązującym zarządzeniu to *zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych rzadko spotykanego lasu liściastego na malowniczej wyspie Jeziora Lubikowskiego*.

Fragment kwaśnej dąbrowy stanowiący wyniesienie wśród niedostępnych łągów i olsów doliny Paklicy stanowi najmniejszy z lubuskich rezerwatów – rezerwat **DĘBOWY OSTRÓW**. Utworzony zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 31 marca 1970 r. (M.P. nr 12 poz. 106 z dn. 22.04.1970 r), a później zarządzeniem nr 37/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1569 z dn. 26.07.2011 r.). Leży na gruntach Skarbu Państwa, w zarządzie Nadleśnictwa Świebodzin, jego powierzchnia to 1,84 ha, a celem ochrony jest *zachowanie, ze względów naukowych i dydaktycznych, fragmentu lasu dębowego o naturalnym charakterze*.

Niewielkim rezerwatem chroniącym mało specyficzny fragment lasu na pograniczu grądu i dąbrowy jest **UROCZYSKO WĘGLIŃSKIE**. Uznany za rezerwat zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 19 lutego 1987 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M. P. nr 7, poz. 55), a następnie zarządzeniem nr 12/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 lutego 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26.03.2012 r. poz. 718). Leży na pograniczu gmin Gubin i Brody, w sąsiedztwie miejscowości Mielno i Suchodół, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Gubin o pow. 6,82 ha.

Rezerwat Kręcki Łęg. Fot. Andrzej Jermaczek

W co najmniej sześciu istniejących w województwie lubuskim rezerwach głównym przedmiotem ochrony są różnego rodzaju **lasy łęgowe**, przeważnie kompleksy łęgów olszowo-jesionowych.

Typowym rezerwatem reprezentującym ten typ łęgu jest rezerwat **KRĘCKI ŁĘG** utworzony zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 18 lutego 1987 r. (M. P. nr 7, poz. 54). Obecnie aktualny akt prawny to zarządzenie nr 15/2013 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 21 czerwca 2013 r. poz. 1530). Leży w pobliżu wsi Kręcko w gminie Zbąszynek, w całości na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Babimost. Jego powierzchnia wynosi 65,57 ha.

Chroni dobrze zachowany kompleks podmokłych lasów łęgowych o charakterze łęgu olszowo-jesionowego, z niewielkimi fragmentami olsów i grądów, leżący w dolinie rzeki Leniwej Obry. W drzewostanie, w wieku 100–140 lat, dominuje olsza czarna *Alnus glutinosa*, miejscami występują dąb szypułkowy *Quercus robur*, brzoza brodawkowata *Betula pendula*, wiąz szypułkowy *Ulmus laevis*, świerk *Picea abies* i inne. W efekcie powszechnego w całym kraju zjawiska ustępowania, całkowicie wyginął, licznie tu do niedawna reprezentowany, jesion. W wyniku tego, obecnie na około 40% powierzchni rezerwatu, wszędzie tam gdzie dominował jesion, drzewostany znajdują się w fazie regeneracji. W podszyciu dominują leszczyna *Corylus avellana* i czeremcha *Padus avium*, miejscami dereń świdwa *Cornus sanguinea* i bez czarna *Sambucus nigra*. W niższej warstwie podszytu dość licznie spotyka się tu także wawrzynka wilczyko *Daphne mezereum*. Runo jest bogate, typowe dla lasów łęgowych, spotyka się w nim między innymi przylaszczkę *Hepatica nobilis*, a w północno-wschodniej części śnieżyczkę przebiśniega *Galanthus nivalis*.

We fragmentach po wypadnięciu jesionu dominuje pokrzywa i inne eutroficzne byliny. Dobrze zbadana i bogata jest awifauna rezerwatu. Podczas badań prowadzonych w roku 1983 oraz powtórzonych w roku 2010 stwierdzono tu ponad 50 gatunków ptaków łęgowych lub prawdopodobnie łęgowych. Mimo znaczących zmian jakie zaszły w rezerwacie w wyniku wypadnięcia jesionu, zmiany w składzie gatunkowym awifauny były stosunkowo niewielkie (Jermaczek 2010).

Rezerwat Zimna Woda. Fot. Andrzej Jermaczek

Poszczególne fragmenty rezerwatu, mimo znacznej obecnie naturalności, noszą ślady dawnego użytkowania. Południowa część w okresie międzywojennym miała charakter półdzikiego parku, w północno-wschodniej do połowy XX wieku funkcjonowały niewielkie fragmenty ekstensywnie użytkowanych łąk, później porzucone i zarastające lasem. Głównym zagrożeniem dla przyrody rezerwatu jest obniżający się poziom wód gruntowych powodujący murszenie torfów i sukcesję lasów łęgowych w kierunku grądu.

Jednym z najstarszych w województwie rezerwatów chroniących łągi olszowe jest rezerwat **ZIMNA WODA**. W granicach zbliżonych do dzisiejszych ustanowiono go w roku 1939, a po wojnie zarządzeniem Ministra Leśnictwa z dnia 14 września 1959 r. nr 303 (M.P. nr 87 z 1959 r., poz. 464), następnie zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 10 maja 1989 r. (M.P. z dnia 30 maja 1989 r.), a w końcu zarządzeniem nr 29/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1561 z dn. 26.07.2011 r.). Leży w granicach miasta Zielona Góra, koło miejscowości Kiełpin, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Przytok. Jego powierzchnia to 88,69 ha. Cel ochrony ujęty w obowiązującym akcie ustanawiającym to *zachowanie ze względów dydaktycznych i naukowych kompleksu łągów olszowo-jesionowych i olsów wraz z naturalnymi procesami ich dynamiki*. W drzewostanie dominuje olsza czarna *Alnus glutinosa*, do niedawna znaczny był udział jesionu, jednak obecnie wypadł on prawie całkowicie w wyniku powszechnego w całym kraju wymierania. Podszyt i runo są bujne i typowe dla siedlisk łągowych.

Zagrożeniem dla rezerwatu jest rozwijająca się masowo wokół niego zabudowa mieszkaniowa oraz powiązane z tym procesem systematyczne obniżanie się poziomu wód gruntowych.

Rezerwat wymaga pilnego utworzenia otuliny i ograniczenia niekorzystnych procesów w jego otoczeniu.

Rezerwat Nad Młyńską Strugą. Fot. Ryszard Orzechowski

Jednym z większych rezerwatów chroniących łągi w południowej części województwa jest leżący w dolinie Nysy Łużyckiej rezerwat **NAD MŁYŃSKĄ STRUGĄ**. Niewielki rezerwat o tej nazwie obejmujący 5,35 ha łągów wzdłuż niewielkiej rzeczki Skródy, powstał w roku 1970 zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 15 lipca 1970 r. (M.P. nr 25 z 1970 r., poz. 207 z dn. 08.04.1970 r.). Później powiększony do powierzchni 132,56 ha, obecnie funkcjonuje na podstawie zarządzenia nr 34/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1566 z dn. 26.07.2011 r.). Drobnym fragmentem stanowiącym pierwotny rezerwat leży w gminie Trzebiel, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Wymiarki, natomiast rozległy kompleks łągów wzdłuż Nysy – w granicach miasta Łęknica, w zarządzie Nadleśnictwa Lipinki Łużyckie. Formalny cel ochrony to *zachowanie ze względów dydaktycznych i naukowych drzewostanów lasów grądowych i łągowych*.

Dominującym zbiorowiskiem leśnym wzdłuż Nysy jest łąg dębo-wiązowy *Ficario-Ulmetum*, na krawędziach przechodzący w grąd *Galio sylvatici-Carpinetum*. Specyfiką kompleksu jest dominacja w runie turzycy drżączkowej *Carex brizoides*, a czynnikiem odpowiedzialnym za degenerację florystyczną części siedlisk – nieregularność zalewów i obniżony poziom wody w rzece.

Jednym z młodszych rezerwatów chroniących łągi jest rezerwat **GOSZCZANOWSKIE ŹRÓDLISKA**, utworzony zarządzeniem nr 17/2009 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 1 września 2009 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 99 poz. 1325 z dnia 09.09.2009 r.) na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Karwin. Powierzchnia poddana ochronie to 22,61 ha. Teren objęty ochroną to zbocza w postaci stromej skarpy opadającej ku tafli jeziora zwanego Stawem Goszczanowskim, wraz z brzegiem jeziora. W dolnej części w pobliżu brzegu wykształcony jest łąg źródliskowy w bogatej gatunkowo, klasycznej postaci. Cel ochrony według zarządzenia ustanawiającego to *zachowanie cennych siedlisk przyrodniczych – łągu źródliskowego wyróżniającego się szczególnym bogactwem flory skupiającej rzadkie, hydrofilne gatunki roślin kwiatowych oraz mszaków jak również lasu klonowo-lipowego stanowiącego zboczowy las wielogatunkowy i wielowarstwowy*.

Rezerwat Flisowe Źródła. Fot. Paweł Pawlaczyk

Podobny charakter ma położony w gminie Dobiegniew, w pobliżu Starego Osieczna rezerwat **FLISOWE ŹRÓDLISKA**. Utworzony zarządzeniem nr 17/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 10 maja 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 61 poz. 1184 z dnia 01.06.2011 r.) oraz z dnia 9 marca 2016 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 10.03.2016 r., poz. 543) na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Głusko. Powierzchnia objęta ochroną – 9,73 ha. Rezerwat obejmuje leśny kompleks źródliskowy w strefie krawędziowej sandru i obszaru morenowego, w niewielkiej niecce, przez którą przepływa potok zasilany wodami wypływającymi ze źródeł – kopuły źródliskowe oraz nisze erozyjne z roślinnością źródliskową, niżowy łąg jesionowo–olszowy, budujący zasadniczy kompleks leśny oraz grąd na krawędziach doliny. Cel ochrony to *zachowanie kompleksu źródliskowego wraz z otaczającym lasem oraz charakterystycznych roślin i zwierząt*.

Zdecydowanie inny od poprzednich charakter ma rezerwat **ŁĘGI KOŁO SŁUBIC** chroniący kompleks łągów dębowo–wiązowych w dolinie Odry. Ustanowiony rozporządzeniem Wojewody Lubuskiego nr 11 z dnia 23 kwietnia 2003 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 25 z dnia 30 kwietnia 2003 r., poz. 496), a następnie zarządzeniem nr 61 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 5 grudnia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 139, poz. 2901). Leży w gminie Słubice, w dwóch częściach, na południe i północ od miasta, zajmując łącznie dolinę na około 4-kilometrowym biegu Odry, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Rzepin. Jego powierzchnia wynosi 391,07 ha i jest to drugi co do wielkości rezerwat w województwie.

Kompleks południowy stanowi zwarty obszar lasów łągowych o powierzchni 120 ha, leżący około 1 km od Słubic i zajmujący całą szerokość doliny. Kompleks północny ma charakter bardziej wydłużony, rozciąga się między Słubicami a Nowym Lubuszem, częściowo na międzywału, częściowo za wałem. Obszary te stanowią mozaikę lasów łągowych o charakterze łągów dębowo–wiązowo–jesionowych oraz wierzbowo–topolowych, śródleśnych łąk i polan, oraz niewielkich starorzeczy. W części południowej jest to zwarty kompleks lasów i zarośli, w części północnej – kompleks lasów łągowych, mannowisk, mozgowisk, płatów wiklin nadrzecznych, łągu wierzbowego, a na zawału także łągu olszowo–jesionowego i olsu. Na terenie rezerwatu zanotowano 21

Rezerwat Łęgi koło Słubic. Fot. Andrzej Jermaczek

Salvinia pływająca. Fot. Andrzej Jermaczek

zbiiorowisk roślinnych. W łągach masowo występuje charakterystyczny dla zespołu ziarnopłon wiosenny *Ficaria verna*, w starorzeczach salwinia pływająca *Salvinia natans*, a na obrzeżach kruszczyk leśny *Epipactis helleborine*. Stwierdzono tu występowanie 48 gatunków ptaków, z liczną populacją dzięcioła średniego *Dendrocopos medius*. Spośród bezkręgowców na uwagę zasługuje występowanie chronionego w sieci Natura 2000 zgniotka cynobrowego *Cucujus haematodes*, występującego tu na wyspowym, jedynym w województwie i najdalej na północny zachód wysuniętym stanowisku w Polsce. Celem ochrony obiektu jest *zachowanie kompleksu naturalnych i półnaturalnych ekosystemów łągowych, wraz z zachodzącymi w nich procesami fluktuacji, sukcesji i regeneracji, typowymi dla doliny wielkiej rzeki.*

Dobrze zachowane lasy łągowe chroni też kilkanaście rezerwatów, w których główny przedmiot ochrony stanowią inne elementy przyrody. Łęgi olszowo-jesionowe występują między innymi w rezerwach Uroczysko Grodziszczce, Czarna Droga, Nad. Jez. Trześniowskim, Dolina Postonii, Dolina Ilanki, Jezioro Ratno, Radowice, Laski, Lubiatońskie Uroczyska, Żurawno, Jez. Łubówko i kilku innych, a łągi wiązowe i wierzbowo-topolowe w rezerwacie Santockie Zakole.

Rezerwat Mierkowskie Suche Bory.
Fot. Marek Maciantowicz

Mimo znaczącego udziału różnych typów **borów** w przyrodzie województwa lubuskiego, chronione są one tylko w dwóch rezerwach.

Rezerwat **MIERKOWSKIE SUCHE BORY** chroni porastające wydmy bory chrobotkowe w okolicach Lubska. Ustanowiony został rozporządzeniem nr 20 Wojewody Lubuskiego z dnia 20 kwietnia 2006 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 31 poz. 649 z dn. 10.05.2006 r.) na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Lubska. Jego powierzchnia wynosi 131,40 ha. Leży w odległości około 7 km na północny zachód od Lubska. Stanowi kompleks porośniętych lasem, a w niewielkim stopniu także odsłoniętych, wydm śródlądowych. Najwyższym punktem rezerwatu jest tzw. Białogóra o wysokości bezwzględnej 86 m n.p.m., będąca jednocześnie jednym z najwyższych punktów w okolicy. Stwierdzono tu występowanie zaledwie 26 gatunków roślin naczyniowych. Szczyty wydm zajmują skrajnie ubogie murawy szczotlichowe z obfitym występowaniem mchów i porostów. Zróznicowanie tych ostatnich jest w rezerwacie bardzo duże (Lipnicki i Grochowski 2012). Cel ochrony to *zachowanie szerokiego spektrum ekosystemów borowych, od ubogich muraw napiaskowych i suchych borów porastających kompleks wydm śródlądowych, po bory świeże i wilgotne, wraz ze specyficzną chronioną fauną i florą.*

Borowy charakter ma także rezerwat **WRZOSIEC**. Formalnie jest rezerwatem florystycznym, powołanym dla ochrony stanowiska obfitego występowania wrzośca bagiennego *Erica tetralix*, jednak w praktyce chroni dominujące w jego granicach wilgotne sosnowe bory trzęślicowe z wrzoścem, bagnem zwyczajnym *Ledum palustre* i borówką bagienną *Vaccinium uliginosum*. Powstał na podstawie zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego (M.P. nr 11, poz. 99 z dn. 15.04.1970 r.), a obecnie funkcjonuje w oparciu o zarządzenie nr 8/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 lutego 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26.03.2012 r. poz. 714). Leży w gminie Lipinki Łużyckie, w pobliżu miejscowości Grotów, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Wymiarki, a jego powierzchnia wynosi 64,96 ha. Obszar rezerwatu jest płaski o niezdecydowanym kierunku spływu, co przy niewielkiej infiltracji wglębnej prowadzi do wtórnego zabagnienia i wytwarzania się ubogich, kwaśnych zbiorowisk borów bagiennych z torfowcami, trzęślicą modrą *Molinia caerulea*, bagnem zwyczajnym *Ledum palustre*, borówką bagienną *Vaccinium uliginosum* i wrzoścem bagiennym *Erica tetralix*. Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu z wrzoścem bagiennym.*

Rezerwat Bażantarnia. Fot. Tomasz Krzyśków

Kilka leśnych rezerwatów przyrody trudno jednoznacznie zakwalifikować do wcześniejszych kategorii, gdyż bądź chronią **mozaikę różnych siedlisk** bądź chronione lasy cechuje brak zdecydowanych wskaźników fitosocjologicznych.

Do takich obiektów należy rezerwat **BAŻANTARNIA** utworzony zarządzeniem Ministra Leśnictwa z dnia 14 września 1959 r. (M. P. nr 87 z 22 października 1959 r., poz. 462), a obecnie chroniony w oparciu o zarządzenie nr 20/2010 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 23 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 84 poz. 1138). Leży w gminie Otyń, w pobliżu miejscowości Niedoradz, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Przytok o pow. 17,88 ha. Stanowi malowniczy fragment starodrzewiu z licznymi drzewami w wieku co najmniej 200 lat. Oprócz gatunków rodzimych występują tu jednak także gatunki drzew i krzewów wprowadzone sztucznie. Sformułowany w zarządzeniu cel ochrony *to zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych starego drzewostanu naturalnego, jako elementu wzbogacającego różnorodność biologiczną w kompleksie gospodarczych lasów sosnowych.*

Podobnie rezerwat **CZAPLENICE** utworzony w roku 1959 dla ochrony kolonii czapli siwej, traktowany obecnie jako rezerwat leśny, chroni niewielki fragment renaturyzującego się lasu z dominacją sosny na półwyspie jez. Solecko w okolicy Gościmia w gminie Drezdenko. Utworzony zarządzeniem Ministra Leśnictwa z dnia 14 września 1959 r. (M. P. nr 83 z 1959 r.), obecnie funkcjonuje na podstawie zarządzenia nr 48/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. z dnia 8 lipca 2011r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1580). Obejmuje grunty w zarządzie Nadleśnictwa Karwin o pow. 7,59 ha. Cel ochrony *to zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu boru sosnowego naturalnego pochodzenia.*

Bogdanieckie Cisy. Fot. Mariusz Kwiatkowski

Zbliżony charakter ma leżący w pobliżu rezerwat **CZAPLISSKO**, utworzony zarządzeniem Ministra Leśnictwa z dnia 14 września 1959 r. (Dz. Urz. nr 87, poz. 465), a później zarządzeniem nr 46/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz.1578 z dn. 26.07.2011 r.). Obejmuje fragment lasu z dominacją sosny przylegający do jez. Łąkie koło Gościmia w gminie Drezdenko, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Karwin. Jego powierzchnia to 2,85 ha. Celem ochrony według obowiązującego zarządzenia jest *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu boru sosnowego naturalnego pochodzenia*.

Rezerwatem leśnym, jednak ukierunkowanym na ochronę określonego gatunku – cisa *Taxus baccata* – jest rezerwat **BOGDANIECKIE CISY**. Powstał na podstawie rozporządzenia Wojewody Lubuskiego nr 4 z dnia 3 marca 2000 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 5 z 15.03.2000 r. poz. 62) na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Bogdaniec o pow. 21,24 ha. Cis występuje w niższych piętrach lasu, w drzewostanie z dominacją sosny, dynamicznie renaturyzującego się w kierunku buczyny. Określony w rozporządzeniu cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych jednej z najliczniejszych w Polsce populacji cisa, rozwijającej się w środowisku lasu mieszanego, w strefie wschodniej granicy zasięgu geograficznego*.

Kolejne rezerваты obejmują **zróżnicowane kompleksy ekosystemów**, zawierając w swoich granicach zbiorniki wodne oraz otaczające je lasy. Z uwagi na przeważającą powierzchnię siedlisk leśnych w aktach tworzących uznano je za rezerваты leśne, w związku z czym omówiono je w tym miejscu.

Rezerwat Jezioro Łubówko. Fot. Sławomir Zieliński

Do grupy tej należy leżący na północ od Drezdenka rezerwat **JEZIORO ŁUBÓWKO**. Powstał zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 8 lipca 1991 r. na gruntach leśnych w zarządzie Nadleśnictwa Smolarz oraz jeziorze stanowiącym własność Skarbu Państwa. Powierzchnia pod ochroną wynosi 77,50 ha. Centralną część rezerwatu zajmuje jezioro Łubówko, które jest zbiornikiem mezotroficznym, z wodami zasobnymi w węglan wapnia. Obrzeża porastają różne typy lasów, od łągów olszowo-jesionowych, przez grądy i dąbrowy, po żyzne i kwaśne buczyny. Interesująca jest fauna chrząszczy, wyróżniająca się bogactwem na tle starych, ale zagospodarowanych i niemal pozbawionych rozkładającego się drewna lasów dębowych w sąsiedztwie (Zieliński i Pawlaczyk 2016) – między innymi stwierdzono tu pachnicę dębową *Osmoderma eremita*. Cel ochrony wskazany w zarządzeniu ustanawiającym rezerwat to *zachowanie unikalnego, urozmaiconego krajobrazu morenowego oraz buczyny pomorskiej o naturalnym charakterze*.

W gminie Drezdenko leży również drugi rezerwat z tej grupy – **LUBIATOWSKIE UROCZYSKA**. Objęty ochroną na mocy rozporządzenia Wojewody Lubuskiego nr 6 z dnia 14 marca 2000 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 5 z dnia 15.03.2000 r. poz. 64). Obejmuje powierzchnię 188,42 ha w okolicy Gościmia, w zarządzie Nadleśnictwa Karwin. Składają się na nią jezioro Lubiatówko oraz otaczające je lasy, przede wszystkim bardzo dobrze wykształcone i zachowane lasy łągowe o charakterze źródłiskowym. Celem jego ochrony jest *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych walorów przyrodniczych i krajobrazowych jeziora, ochrona biotopu ptaków wodno-błotnych i drapieżnych, skarp jeziora oraz źródeł z rzadką roślinnością*.

Trzeci rezerwat o podobnym charakterze to leżący w okolicach Lubuska rezerwat **ŻURAWNO** utworzony rozporządzeniem nr 19 Wojewody Lubuskiego z dnia 20 kwietnia 2006 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 28 poz. 586 z dn. 27.04.2006 r.). Leży na pograniczu trzech gmin: Lubusko, Tuplice, Brody, w pobliżu miejscowości Dłużek i Nowa Rola, obejmując ochroną grunty w zarządzie Nadleśnictwa Lubusko o pow. 22,88 ha. Stanowi mozaikę siedlisk wodnych, bagiennych i leśnych, od leżącego w centrum półnaturalnego, eutroficznego jez. Żurawno, poprzez lasy łągowe, aż po grądy. Wśród stwierdzonych gatunków roślin na uwagę zasługuje przede wszystkim pióropusznik strusi *Matteuccia struthiopteris* występujący w liczbie ponad 1000 osobników. Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych fragmentu leśnego ekosystemu nizinnego ze stanowiskami rzadkich gatunków roślin i zwierząt*.

REZERWATY ROŚLINNOŚCI KSEROTERMICZNEJ

W granicach województwa ustanowiono dotychczas dwa rezerwaty chroniące roślinność kserotermiczną, zaliczane do tradycyjnej kategorii rezerwatów stepowych.

Jednym z bardziej znanych rezerwatów z roślinnością kserotermiczną jest rezerwat **PAMIĘCIN**, ustanowiony w roku 1973 zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 27 października 1972 r. (M.P. nr 53 z 1972 r., poz. 283 z dn. 08.12.1972 r.), obecnie funkcjonujący na podstawie zarządzenia nr 44/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1576 z dn. 26.07.2011 r.). Leży w okolicy wsi Pamięcín w gminie Górzycy, na gruntach rolnych Skarbu Państwa. Powierzchnia pod ochroną wynosi 11,80 ha.

Rezerwat obejmuje kilka głębokich wąwozów wcinających się w krawędzie pradoliny Odry. Zbocza wąwozów o wystawie zachodniej, południowo-zachodniej i południowej porasta roślinność kserotermiczna zdominowana przez murawy ostnicowe z ostnicą włosowatą *Stipa capillata* i ostnicą Jana *Stipa joannis*. Fragmenty o mniejszym nachyleniu, do niedawna użytkowane rolniczo, częściowo porastają zdegradowane murawy i zbiorowiska łąkowe z dominacją rajgrasu. Pozostały obszar to niewielkie zadrzewienia o charakterze grądów, budowane przede wszystkim przez sosnę i dąb oraz zarośla tarniny, głogu i wiązu polnego. Celem ochrony jest *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych zbiorowiska roślinności stepowej*. Rezerwat jest ostoją wielu rzadkich gatunków flory, licznie występują tu między innymi pajęcznica liliowata *Anthericum liliago* i mikołajek polny *Eryngium campestre*, a także rzadkie i zagrożone gatunki z innych grup, jak porost słojeznica mchowa *Diploschistes muscorum* czy ślimak wątkówka trójzębna *Chondrula tridens*.

Przez kilka dziesięcioleci rezerwat chroniony był biernie, co doprowadziło do zarośnięcia znacznych powierzchni muraw zarośniętymi, głównie tarniny. W latach 2005–2015 w ramach działalności Klubu Przyrodników w rezerwacie prowadzone były działania z zakresu

Rezerwat Gorzowskie Murawy. Fot. Andrzej Jermaczek

ochrony czynnej – zatrzymano proces zarastania muraw, z około ¼ powierzchni usuwając nalot drzew i krzewów, a także, na okres kilku lat, przywrócono wypas owiec, który do połowy XX wieku kształtował roślinność obszaru.

Znacznie młodszy jest leżący w granicach miasta Gorzowa rezerwat **GORZOWSKIE MURAWY** ustanowiony w roku 2006 rozporządzeniem nr 21 Wojewody Lubuskiego z dnia 20 kwietnia 2006 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 31 poz. 650 z dn.10.05.2006 r.), obecnie chroniony w oparciu o zarządzenie nr 24/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 14 czerwca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 70 poz. 1331 z dn. 22.06.2011 r.).

Grunty rezerwatu stanowią mienie komunalne miasta Gorzowa Wlkp., a jego powierzchnia to 78,31 ha. Leży w zachodniej części miasta, w dzielnicy Wieprzycy, na terenie dawniej użytkowanym przez wojsko. Obejmuje kompleks muraw kserotermicznych, muraw napskowych, borów i łąk. Występują tu populacje rzadkich i zagrożonych gatunków roślin, między innymi pajęcznica liliowata *Anthericum liliago*, ostnica włosowata *Stipa capillata*, ostrołódka kosmata *Oxytropis pilosa*, dzwonek syberyjski *Campanula sibirica* i goździk piaskowy *Dianthus arenarius*. Interesująca jest także fauna, szczególnie ptaków, motyli i ślimaków. Celem ochrony jest zachowanie zbiorowisk roślinności kserotermicznej, szczególnie muraw ostnicowych, kłosownicowych i szczotlichowych oraz stanowisk gatunków roślin i zwierząt, między innymi ostnicy włosowatej, pajęcznicy liliowatej, dzwonka syberyjskiego, ostrołódki kosmatej, świergotka polnego i ślimaka żeberkowanego.

Główne problemy ochrony rezerwatu to sukcesja krzewów na murawach, rozwój gatunków inwazyjnych, w tym robinii akacjowej, oraz znaczna penetracja ludzi wynikająca z bezpośredniego sąsiedztwa zabudowy. Podejmowane są tu zabiegi z zakresu ochrony czynnej, na kilka lat przywrócono ekstensywny wypas owiec, a obecnie prowadzone jest usuwanie ekspansywnej nawłoci kanadyjskiej *Solidago canadensis*.

Rezerwat Pawski Ług. Fot. Danuta Jermaczek

Zbiornik dystroficzny w rezerwacie Pawski Ług. Fot. Marek Maciantowicz

REZERWATY TORFOWISKOWE I BAGIENNE

Pod względem liczby rezerwatów torfowiskowych zajmują drugą pozycję w zbiorze rezerwatów województwa lubuskiego – jest ich 18. Pod względem przedmiotu ochrony najliczniej reprezentowane są obiekty chroniące typowe **torfowiska przejściowe**.

Jednym z najstarszych rezerwatów torfowiskowych województwa jest **PAWSKI ŁUG**, chroniony jeszcze przed wojną, choć po wojnie uznany dopiero w roku 1970 zarządzeniem nr 54 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 31 marca 1970 r. (M.P. nr 11 z 1970 r., poz. 100). Obecnie chroniony w oparciu o zarządzenie nr 18/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 lutego 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26.03.2012 r. poz. 724). Leży 1,5 km na południe od Łagowa, na gruntach Skarbu Państwa, w zarządzie Nadleśnictwa Świebodzin. Jego powierzchnia to 34,52 ha, jednak ekosystemy torfowiskowe zajmują tylko jej część, w granicach rezerwatu znalazł się także zbiornik dystroficzny, bory bagienne, buczyny i dąbrowy. Najcenniejsza, chroniona od dawna część jest torfowiskiem kotłowym, powstałym w miejscu bezodpływowego, wypełniającego się stopniowo osadami jeziora. Dominuje na nim mszar przejściowotorfowiskowy z elementami torfowiska wysokiego. Licznie występują tu między innymi: bagno zwyczajne *Ledum palustre*, modrzewnica europejska *Andromeda polifolia* i rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, a także rzadkie gatunki torfowców. Cel ochrony to zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych zbiorowiska roślinności bagiciennej i torfowiskowej z otaczającym je lasem.

Podobnie, w roku 1970, utworzono rezerwat **ŻURAWIE BAGNO** zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 31 marca 1970 r. (M. P. nr 11, poz. 98 z dn. 15.04.1970 r.), obecnie podstawą ochrony jest zarządzenie nr 31/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1563 z dn. 26.07.2011 r.). Leży w gminie Przewóz, w pobliżu miejscowości Jamno, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Wymiarki. Jego powierzchnia wynosi 44,52 ha. Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych zbiorowiska roślinności bagiennnej i torfowiskowej*. Wśród rzadkich gatunków występujących tu roślin wymieniane są między innymi: trzy gatunki rosiczek *Drosera rotundifolia*, *Drosera intermedia*, *Drosera anglica*, bagno zwyczajne *Ledum palustre* i wrzosiec bagienny *Erica tetralix*.

Typowe torfowisko przejściowe reprezentuje utworzony zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 26 listopada 1990 r. (M. P. nr 48, poz. 366) rezerwat **PNIEWSKI ŁUG** (aktualnie obowiązujące zarządzenie nr 13/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 lutego 2012 r. – Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26 marca 2012 r. poz. 719). Obiekt leży w gminie Lubrza, koło miejscowości Nowa Wioska i obejmuje powierzchnię 6,84 ha. Celem ochrony jest *zachowanie torfowiska przejściowego z charakterystyczną florą i fauną*.

Rezerwat obejmuje niewielkie torfowisko przejściowe, z elementami torfowiska wysokiego, o charakterze torfowiska kotłowego, zajmujące wydłużoną, głęboką rynną na północnym skraju kompleksu leśnego rozciągającego się między Nową Wioską a Wilkowem. Roślinność stanowi mszar torfowcowy budowany przez torfowca odgiętego *Sphagnum fallax*, z niewielkim udziałem innych torfowców (Melosik i Urbański 1991), z typowymi gatunkami roślin zielnych – wełnianką pochwowatą *Eriophorum vaginatum* i wąskolistną *Eriophorum angustifolium*, rosiczką okrągłolistną *Drosera rotundifolia*, turzycą bagienną *Carex limosa*, bagnicą torfową *Scheuchzeria palustris* i przygielką białą *Rhynchospora alba*.

Część torfowiska pokrywają naloty sosny i brzozy, na obrzeżach zaznacza się ekspansja krzewiastych wierzb, a lokalnie także trzciny, jednak stan zachowania torfowiska jest bardzo dobry i jest ono uważane za modelowy przykład siedliska i jedno z najlepiej zachowanych tego typu torfowisk w województwie lubuskim.

Rezerwat Rybojady. Fot. Włodzimierz Rudawski

Z uwagi na potrzebę ograniczania procesu sukcesji drzew i krzewów, mogącego doprowadzić do zaniku roślinności torfotwórczej, rezerwat objęto ochroną czynną. Zagrożeniem dla rezerwatu może być postępująca eutrofizacja oraz możliwość zagospodarowania rolniczego lub zabudowy obszaru na północ od obiektu, co z uwagi na konfigurację terenu, może spowodować szybką jego degradację. Rezerwat wymaga pilnego utworzenia otuliny.

Podobny charakter i zbliżone problemy ochrony ma leżący na północ od Trzciela rezerwat **RYBOJADY**, objęty ochroną zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 11 grudnia 1995 r. (M. P. nr 5, poz. 56), a następnie zarządzeniem nr 17/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 lutego 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26.03.2012 r. poz. 723). Leży w pobliżu miejscowości Rybojady, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Trzciel o pow. 5,61 ha. Torfowisko zajmujące wydłużone obniżenie wytopiskowe na płaszczyźnie sandrowej zaliczyć można do typu torfowisk topogenicznych, głębokich, zasilanych przez wody tworzące podziemny zbiornik o płaskim lustrze wody i niewielkim jej ruchu. Łącznie stwierdzono tu występowanie 36 gatunków roślin naczyniowych oraz 16 gatunków mszaków. Spośród roślin uznanych za zagrożone występują tu: turzyca strunowa *Carex chordorrhiza* (Plackowski 2006), turzyca bagienna *Carex limosa* i rosziczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*. Interesujący jest świat grzybów, stwierdzono tu 111 gatunków grzybów wielkoowocnikowych, w tym kilkanaście ginących i zagrożonych (Ślusarczyk 2007). Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych torfowiska o charakterze przejściowym, wraz z występującą na nim florą i fauną.*

W ramach prowadzonych tu zabiegów z zakresu ochrony czynnej usuwane są naloty sosny i brzozy. Mimo niewielkiej skuteczności w odniesieniu do brzozy (Szubert 2010) działania te powinny być kontynuowane aż do chwili poprawy stanu uwodnienia obiektu, co być może nastąpi po serii kilku kolejnych lat ze zwiększoną ilością opadów.

Mszar Rosiczkowy koło Rokitna. Fot. Paweł Pawlaczyk

Rosiczka pośrednia na odkrytym torfie. Fot. Paweł Pawlaczyk

Niewielkie torfowisko przejściowe, z elementami torfowiska wysokiego, chroni także rezerwat **BAGNO LESZCZYNY** ustanowiony zarządzeniem nr 18/2009 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 1 września 2009 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 99 poz. 1326 z dnia 09.09.2009 r.). Leży w gminie Skwierzyna, w pobliżu miejscowości Wiejce i obejmuje grunty w zarządzie Nadleśnictwa Międzychód o pow. 4,04 ha. Cel ochrony to zachowanie zbiorowisk roślinności torfowiskowej – zespołu torfowiska wysokiego z charakterystyczną fizjonomią i budową kępkowo-dolinkową, wraz z całym zróżnicowanym bogactwem roślinności runa.

Mszary przejściowotorfowiskowe chroni także rezerwat **MSZAR ROSICZKOWY KOŁO ROKITNA** uznany zarządzeniem nr 19/2009 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 1 września 2009 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 99 poz. 1327 z dnia 09.09.2009 r.). Leży w gminie Strzelce Krajeńskie, w pobliżu miejscowości Długie, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Strzelce Kraj. Dominującym zbiorowiskiem roślinnym jest tu mszar przygielkowy. Charakterystyczny gatunek zespołu to przygielka biała *Rhynchospora alba*, inne rzadko występujące rośliny to bagnica torfowa *Scheuchzeria palustris*, turzycza bagienna *Carex limosa* oraz rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia* i rosiczka pośrednia *Drosera intermedia*. Powierzchnia pod ochroną to 3,4 ha.

W pobliżu leży drugi, nieco większy rezerwat o podobnym charakterze – **MSZAR PRZYGIELKOWY – DŁUGIE IM. HUBERTA JURCZYSZYNA**, dedykowany pamięci leśnika i przyrodnika, długoletniego nadleśniczego Nadleśnictwa Strzelce Krajeńskie. Utworzony zarządzeniem nr 20/2009 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 1 września 2009 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 99 poz.1328 z dnia 09.09.2009 r.). Powierzchnia pod ochroną wynosi 7,75 ha, a gruntami zarządza Nadleśnictwo Strzelce Krajeńskie. Tu również dominującym zbiorowiskiem roślinnym jest mszar z przygielką białą *Rhynchospora alba*. Spośród innych roślin na uwagę zasługują: bagniczka pływająca *Cladopodiella fluitans*, bagnica torfowa *Scheuchzeria palustris*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia* i turzycza bagienna *Carex limosa*.

Nieco bardziej zróżnicowany jest rezerwat **TORFOWISKO OSOWIEC**, o powierzchni 18,24 ha, uznany rozporządzeniem Wojewody Lubuskiego nr 16 z dnia 22 października 2003 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 85 z dnia 31.10.2003 r. poz. 1235), leżący koło Starego Osieczna w gminie Dobiegniew, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Głusko. Rezerwat zajmuje polodowcową rynną, równoległą do doliny Mierzęckiej Strugi. Torfowisko powstało w wyniku zarastania płytkiego zbiornika wodnego. Najbardziej zróżnicowana i bogata pod względem florystycznym jest część centralna, dominuje tu układ roślinności charakterystyczny dla torfowisk bogatych w węglan wapnia, z szuwarem kłoci wiechowatej *Cladium mariscus*, szuwarami turzycowymi i mszarem przygielkowym. W południowej części torfowiska znajduje się niewielki fragment otwartego lustra wody, pozostałości dawnego jeziora. O zróżnicowaniu siedliskowym świadczy wyróżnienie tu aż 28 zbiorowisk roślinnych. Flora roślin naczyniowych liczy 267 gatunków, flora mchów 24 gatunki. Spośród licznych zagrożonych i interesujących florystycznie gatunków wymienić można: ponikło skąpokwiatowe *Eleocharis quinqueflora*, modrzewnicę europejską *Andromeda polifolia*, turzycę bagienną *Carex limosa*, pływacza mniejszego *Utricularia minor*, pływacza zachodniego *Utricularia australis*, grzybienie północne *Nymphaea candida* czy rzęśl hakowatą *Callitriche hamulata*. Celem ochrony jest zachowanie pojeziernego torfowiska węglanowego z roślinnością mechowiskową oraz z szuwarem kłoci wiechowatej wraz z charakterystycznymi rzadkimi i chronionymi gatunkami roślin naczyniowych i mszaków.

W ramach prowadzonego przez Klub Przyrodników projektu ochrony torfowisk Puszczy Drawskiej, w rezerwacie, wkrótce po jego utworzeniu, przeprowadzono zabiegi ograniczania ekspansji trzciny oraz obcego inwazyjnego gatunku – tawuły kutnerowatej *Spiraea tomentosa* (Dajdok i Pawlaczyk 2009, Kujawa-Pawlaczyk i Pawlaczyk 2014).

Rezerwatem torfowiskowym jest formalnie także rezerwat **MOKRADŁA SUŁOWSKIE**, utworzony zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 26 listopada 1990 r. (M. P. nr 48, poz. 366), a później zarządzeniem nr 59 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 5 grudnia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z 2011 r. nr 139, poz. 2899) oraz nr 18 z dnia 20 maja 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 21 czerwca 2013r.,

poz. 1533). Leży w gminie Rzepin, w pobliżu miejscowości Sułów, na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Rzepin o pow. 45,27 ha. Część północna obejmuje zarastające jezioro eutroficzne o powierzchni 18,92 ha, natomiast część południowa stanowi kompleks silnie podtopionych bagien i torfowisk, porośniętych wysoką roślinnością oczeretową, w części centralnej z pozostałościami mszaru otoczonego szuwarem kłoci wiechowatej *Cladium mariscus*. Cel ochrony to *zachowanie rzadkich gatunków roślin i ptaków wodnoblotnych na zarastającym jeziorze i w kompleksie mokradeł*. W rezerwacie podjęto, prawdopodobnie nieudane, próby introdukcji rzadkiego gatunku rośliny wodnej – aldrowandy pęcherzykowatej *Aldrovanda vesiculosa*.

Niewielkim rezerwatem torfowiskowym jest rezerwat **JEZIORA GOŁYŃSKIE**. Utworzony zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 23 czerwca 1972 r. (M.P. nr 36 z 1972 r., poz. 202 z dn. 24.07.1972 r.), a później zarządzeniem nr 36/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1568 z dn. 26.07.2011 r.). Wbrew nazwie nie chroni jezior, a jedynie fragmenty torfowisk przylegające do niewielkiego jeziora Gołyńskie Małe. Leży w gminie Pszczew, w pobliżu miejscowości Borowy Młyn, na gruntach Skarbu Państwa zarządzanych przez Nadleśnictwo Trzciel. Jego powierzchnia to zaledwie 3,10 ha, cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu wilgotnego ze stanowiskami rzadkich roślin torfowiskowych*. Obecnie tylko niewielką część rezerwatu stanowi pło mszarne, w mozaice z szuwarem kłoci wiechowatej *Cladium mariscus*, większość powierzchni to różne stadia sukcesji lasu. Podawane stąd stanowiska wełnianeczki alpejskiej *Trichophorum alpinum*, a być może także wątlika błotnego *Hammarbya paludosa*, to prawdopodobnie powielony wielokrotnie wynik bezrefleksyjnego kopiowania nieaktualnych od dawna danych. Od co najmniej kilkunastu lat formułowane są postulaty znaczącego powiększenia obiektu i objęcia ochroną całego kompleksu 4 okolicznych jezior i torfowisk wraz z ich otoczeniem.

Spora grupa rezerwatów chroni **torfowiska alkaliczne**, w odróżnieniu od poprzednich rozwijające się na podłożu o odczynie zasadowym, zasobnym w węglan wapnia.

Najstarszym rezerwatem chroniącym tego typu siedliska jest rezerwat **BAGNO CHŁOPINY**, objęty ochroną zarządzeniem Ministra Leśnictwa z dnia 10 maja 1963 r., nr 83 (M.P. nr 49 z 1963 r., poz. 250), a później zarządzeniem nr 58 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 5 grudnia 2011r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 139 poz. 2898 z dn. 21.12.2011 r.). Leży w gminie Lubiszyn, w sąsiedztwie wsi Chłopiny, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Różańsko i obejmuje powierzchnię 118,99 ha. Celem ochrony rezerwatu, według zarządzenia, jest *zachowanie ze względów dydaktyczno-naukowych, zróżnicowanego kompleksu ekosystemów torfowiskowych i lasów bagiennych, z leżącym w części centralnej torfowiskiem przejściowym oraz charakterystyczną roślinnością i fauną*. W rzeczywistości rezerwat chroni przede wszystkim torfowiska alkaliczne, torfowisko przejściowe reprezentowane jest tu zaledwie na niewielkiej powierzchni.

Rezerwat utworzono na torfowisku pojeziornym, otoczonym zarostami i lasami bagiennymi w różnych stadiach sukcesji, podlegającym bardzo dynamicznym procesom ekologicznym związanym z wahaniami poziomu wód gruntowych oraz prowadzonymi tu zabiegami z zakresu ochrony czynnej. Do najcenniejszych gatunków flory należą: lipiennik Loesela *Liparis loeselii* (jedno z 3-4 stanowisk na Ziemi Lubuskiej), wątlík błotny *Hammarbya paludosa* (jedno z kilku stanowisk w województwie), żłobik koralowy *Corallorhiza trifida* (jedyne znane stanowisko w województwie), kilka gatunków z rodzaju *Dactylorhiza*, kruszczyk błotny *Epipactis palustris* oraz mszaki - błotniszek wełnisty *Helodium blandowii*, mszar krokiewkowaty *Paludella squarrosa* i błyszczce włoskowate *Tomentypnum nitens*.

W ramach prowadzonych od kilkunastu lat przez Klub Przyrodników zabiegów ochrony czynnej powstrzymany został nadmierny odpływ wody i odtwarzane są odkryte zbiorowiska torfowiskowe centralnej części rezerwatu, zagrożone dynamiczną sukcesją lasu, zainicjowaną w latach 70. i 80. ubiegłego wieku w wyniku przesuszenia obiektu i jego obrzeży (Stańko i Wołejko 2016).

Rezerwat Młodno. Fot. Robert Stańko

Rezerwat Dolina Ilanki. Fot. Robert Stańko

Ważnym i cennym rezerwatem torfowiskowym jest rezerwat **MŁODNO**. Utworzony został zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 18 stycznia 1988 r. (M. P. nr 5, poz. 48) oraz zarządzeniem nr 14/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 lutego 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26.03.2012 r. poz. 720) w celu zachowania torfowiska niskiego i fragmentu łąk z charakterystycznymi zespołami roślinnymi oraz stanowisk chronionych gatunków roślin i zwierząt. Leży w gminie Cybinka, w pobliżu miejscowości Rąpice, obejmując grunty w zarządzie Nadleśnictwa Cybinka o powierzchni 92,91 ha.

Zajmuje płytką nieckę pojeziorną wypełnioną osadami organicznymi o głębokości do 8 m, otoczoną lasami sosnowymi. Centralna, najsilniej podtopiona część stanowi zarastającą zbiorowiskami mechowiskowymi pozostałość zbiornika wodnego. Na obrzeżach dominują zbiorowiska oczeretowe tworzone głównie przez trzcinę i pałkę szerokolistną oraz wysokoturzycowe zbiorowiska szuwarowe. W liczącej ponad 200 gatunków florze wyróżniają się między innymi: kruszczyk błotny *Epipactis palustris*, kukułka krwista *Dactylorhiza incarnata*, mech błotniszek wełnisty *Helodium blandowii* i wiele innych. Interesująca jest także herpetofauna, malakofauna i awifauna rezerwatu.

W ramach projektów realizowanych przez Klub Przyrodników w rezerwacie prowadzono działania z zakresu ochrony czynnej, początkowo powstrzymując nadmierny odpływ wody, później ograniczając ekspansję drzew i krzewów na odkryte torfowiska.

Kompleks torfowisk alkalicznych chroni także rozległy rezerwat **DO-LINA ILANKI** utworzony rozporządzeniem nr 11 Wojewody Lubuskiego z dnia 6 grudnia 2000 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 34 z dnia 15.12.2000 r. poz. 421), a następnie zarządzeniem nr 14/2013 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 20 maja 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 21 czerwca 2013 r., poz. 1529) oraz nr 25/2013 z dnia 23 września 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 27 września 2013 r., poz. 2039). Rezerwat leży w gminie Torzym, pomiędzy Torzymiem a miejscowością Bobrówka, na gruntach Skarbu Państwa. Powierzchnia pod ochroną to 239,53 ha.

Obszar rezerwatu położony jest w górnym biegu rzeki, stanowiąc obniżenie wśród otaczających wyniesień sandrowych. Duża zmienność warunków hydroekologicznych ma decydujący wpływ na powstanie i obecny rozwój zróżnicowanych torfowisk i innych ekosystemów bagiennych. W obrębie rezerwatu stwierdzono występowanie trzech typów torfowisk, tworzą one

Rezerwat Dolina Ilanki. Fot. Robert Stańko

Mechowisko Kosobudki. Fot. Robert Stańko

kompleks przestrzenny i mogą się przekształcać jedno w drugie w wyniku sukcesji. Największy obszar zajmują torfowiska pojezierne ze zbiorowiskami mechowiskowymi. W granicach rezerwatu stwierdzono 311 gatunków roślin naczyniowych, 55 gatunków mchów oraz 9 gatunków wątrobowców. Gatunki rzadkie to między innymi: kukulka krwista *Dactylorhiza incarnata*, kruszczyk błotny *Epipactis palustris*, sit tępokwiatowy *Juncus subnodulosus* (zagrożony gatunek atlantycki, jedna z największych populacji w kraju) oraz liczne zagrożone gatunki mszaków. Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych różnego rodzaju torfowisk, zespołów źródeł w obrębie naturalnego i półnaturalnego krajobrazu wyróżniającego się bogactwem flory, fauny i swoistych, rzadkich fitocenoz.*

Część obiektu podlega czynnej ochronie prowadzonej przez Klub Przyrodników, a polegającej na powstrzymaniu nadmiernego odpływu wody oraz koszeniu przekształconych zbiorowisk turzycowych w celu odtworzenia warunków sprzyjających rozwojowi mechowisk (Stańko i Wołejko 2016).

W roku 2017, zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 13 lutego 2017 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 13.02.2017 r., poz. 363), powyższy obszar powiększono tworząc rezerwat **DOLINA ILANKI II**. Objął on grunty Skarbu Państwa w okolicy wsi Bobrówka o powierzchni 11,32 ha. Cel ochrony to *zachowanie kompleksu torfowisk niskich, w szczególności poligenicznych, źródlisk oraz leśnych i nieleśnych ekosystemów łąkowych i wodnych z charakterystycznymi dla tych ekosystemów biocenozami.*

W tym samym roku utworzono także niewielki rezerwat **MECHOWISKO KOSOBUDKI** chroniący torfowiska alkaliczne w dolinie Pliszki. Powstał zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 13 lutego 2017 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 13.02.2017 r., poz. 365) na gruntach Klubu Przyrodników, położonych w pobliżu miejscowości Kosobudz w gminie Łągów. Powierzchnia objęta ochroną to 12,47 ha. Mimo niewielkiej powierzchni, w rezerwacie i jego bezpośrednim sąsiedztwie występują cztery typy ekologiczne torfowisk – torfowiska fluwiogeniczne, poligeniczne, źródliskowe i pojezierne. Cel ochrony zawarty w cytowanym zarządzeniu to *zachowanie kompleksu torfowisk niskich, w szczególności poligenicznych, źródlisk oraz leśnych i nieleśnych ekosystemów łąkowych i wodnych z charakterystycznymi dla tych ekosystemów biocenozami.* Część rezerwatu, chroniąca torfowiska, objęta jest ochroną czynną (por. Stańko i Wołejko 2016), część leśna, chroniąca łągi – ochroną ścisłą.

Rezerwat Zacisze. Fot. Robert Stańko

Ostatnia grupa trzech rezerwatów z tej kategorii to obiekty chroniące **zbiorowiska roślinności atlantyckiej**, występujące w woj. lubuskim na wschodniej granicy swojego zasięgu. Wszystkie trzy utworzono w roku 2012, co znacznie poprawia skuteczność ochrony tego typu siedlisk, do niedawna w zbiorze rezerwatów województwa nie reprezentowanych. Tymczasem w granicach województwa skupiają się prawie całe zasoby tego typu siedlisk w granicach Polski.

Rezerwat **ZACISZE** ustanowiono zarządzeniem nr 57/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 18 grudnia 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 20.12.2012 r. poz. 2826) oraz z dnia 14 października 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 15.10.2015 r., poz. 1752). Rezerwat leży na gruntach Nadleśnictwa Wymiarki, w gminie Przewóz, w pobliżu miejscowości Jamno. Jego powierzchnia to 19,81 ha. Obszar charakteryzuje się występowaniem fitocenoz reprezentujących dwa chronione siedliska przyrodnicze – brzegi lub osuszane dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z klasy *Littorelletea* oraz obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku *Rhynchosporion*. Występują tu rzadkie i zagrożone gatunki roślin, m.in. poniższe wielołodygowe *Eleocharis multicaulis*, przygielka brunatna *Rhynchospora fusca* i wrzosiec bagienny *Erica tetralix*. Cel ochrony to **zachowanie zbiorowisk roślinności bagiennych i torfowiskowej**.

Rezerwat był chroniony już przed wojną pod nazwą Pechofensee. Został utworzony 1 sierpnia 1939 roku.

Wrzosiec bagienny. Fot. Robert Stańko

Rezerwat Przygielkowe Moczary. Fot. Robert Stańko

Rezerwat Woskownica. Fot. Robert Stańko

Drugi obiekt o podobnym charakterze to rezerwat **PRZYGIELKOWE MOCZARY** ustanowiony zarządzeniem nr 59/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 18 grudnia 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 20.12.2012 r. poz. 2829) oraz z dnia 14 października 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 15.10.2015 r., poz. 1750), położony również w gminie Przewóz, na gruntach Nadl. Wymiarki, w pobliżu miejscowości Lipna. Powierzchnia objęta ochroną, jak na rezerwat torfowiskowy znaczna, wynosi 101,91 ha. Podobnie jak obiekt poprzedni rezerwat obejmuje mozaikę dwóch siedlisk przyrodniczych, są nimi brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z klasy *Littorelletea* oraz obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku *Rhynchosporion*, ale także płyty torfowisk przejściowych i wysokich, z ponikłem wielołodogowym *Eleocharis multicaulis*, przygielką brunatną *Rhynchospora fusca* i wrzoścem bagiennym *Erica tetralix*. Cel ochrony to zachowanie zbiorowisk roślinności bagiennej i torfowiskowej, szczególnie mszaru przygielkowego z charakterystycznymi gatunkami zespołu przygielki brunatnej oraz mszaru wysokotorfowiskowego.

Trzeci rezerwat chroniący roślinność atlantycką, **WOSKOWNICA**, ustanowiono zarządzeniem nr 58/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 18 grudnia 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 20.12.2012 r. poz. 2828) oraz zarządzeniem z dnia 14 października 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 15.10.2015 r., poz. 1751). Leży na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Lubsko, w gminie Brody, w pobliżu miejscowości Jałowice, obejmując powierzchnię 9,53 ha. Obejmuje najdalej na południe wysunięte stanowisko woskownicy europejskiej *Myrica gale*, której zwarty zasięg w Polsce ograniczony jest do strefy przymorskiej. Woskownica występuje tu bardzo licznie, tworząc własny zespół *Myricetum galis*.

Cztery utworzone dotychczas rezerwaty to rezerwaty wodne. Ich łączna powierzchnia to 138,47 ha. Dwa z nich obejmują leżące obok siebie, w pobliżu Jez. Sławskiego, niewielkie jeziora Święte i Mesze.

Rezerwat **JEZIORO ŚWIĘTE** utworzono w roku 1983 zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 22 kwietnia 1983 r. (M.P. nr 16 z 1983 r., poz. 91). Obecnie obowiązuje zarządzenie nr 19/2010 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 23 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 84 poz. 1137 z dn. 24.08.2010 r.). Rezerwat leży w gminie Kolsko, w pobliżu miejscowości Konotop, przy osadzie Święte, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Sława Śląska. Powierzchnia rezerwatu wynosi 19,35 ha i obejmuje wyłącznie działkę jeziora.

Jezioro zajmuje niewielką lokalną rynną, jego maksymalna głębokość wynosi 11,2 m. Wyróżniono 5 zespołów roślinności szuwarowej oraz 6 zespołów roślinności wodnej. Rezerwat utworzono przede wszystkim dla ochrony zbiorowisk ramienic, jednak w kilkanaście lat po utworzeniu, w latach 90. ubiegłego wieku, zbiorowiska ramienic z jeziora ustąpiły, obecnie znów się odtwarzają, choć w postaci stosunkowo pospolitych gatunków (*Chara globularis*, *Chara contraria* i *Nitellopsis obtusa*). Zapisany w akcie ustanawiającym cel ochrony to zachowanie zarastającego jeziora zasilanego wodami podziemnymi oraz charakterystycznych zbiorowisk i stanowisk rzadkich gatunków roślin wodnych.

Podobny charakter i historię ma leżący w pobliżu rezerwat **MESZE**. Uznany za rezerwat także w roku 1983 zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 22 kwietnia 1983 r. (M. P. nr 16, poz. 91), a ostatnio zarządzeniem nr 16/2010 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 23 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 84 poz. 1134 z dn. 24.08.2010 r.). Leży w gminie Kolsko, w sąsiedztwie wsi Mesze, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Sława Śląska. Powierzchnia objęta ochroną to

Rezerwat Janie. Fot. Andrzej Jermaczek

19,88 ha. Składa się na nią działka jeziora, częściowo zajęta przez torfowisko, oraz fragment przyległego do niego lasu. Cel ochrony według obowiązującego zarządzenia to *zachowanie zarastającego jeziora z charakterystycznymi zespołami oraz rzadkimi gatunkami roślin wodnych i bagiennych*. Tu również w chwili tworzenia rezerwatu kluczowym przedmiotem ochrony były rzadkie zbiorowiska ramienic, później zanikłe z trudnych do jednoznacznego ustalenia przyczyn, prawdopodobnie związanych z zanieczyszczeniem wody bądź nielegalnym zarybieniem obcymi ekologicznie gatunkami.

Rok później, w roku 1984 powstał rezerwat **JANIE im. WŁODZIMIERZA KORSAKA**, poświęcony pamięci przyrodnika, fotografika i pisarza, po wojnie zamieszkałego w Gorzowie, ustanowiony zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 18 maja 1984 r. (M.P. nr 15, poz. 108). Aktualnie obowiązującym aktem prawnym jest zarządzenie nr 62 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 5 grudnia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 139 z dnia 21 grudnia 2011 r., poz. 2902). Rezerwat leży w gminie Lubniewice, w pobliżu miejscowości Rogi, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Marszałka Województwa Lubuskiego (działka jeziora – 15,16 ha) oraz Nadleśnictwa Lubniewice (lasy i bagna wokół – 35,35 ha). Łączna powierzchnia pod ochroną to 50,52 ha.

Na rezerwat składa się przepływowe, silnie wypłycone jezioro Janie, przez które przepływa rzeka Lubniewka, torfowiska i szuwary zarastające jego brzegi, oraz lasy, głównie łęgi i olsy. Celem ochrony jest *zachowanie zarastającego jeziora z charakterystyczną roślinnością wodną i bagienną, będącego ostoją licznych gatunków ptaków wodnych*. Do osobliwości florystycznych rezerwatu należą między innymi: turzyca bagienna *Carex limosa*, turzyca łuszczkowata *Carex lepidocarpa*, wawrzynek wilczczyko *Daphne mezereum* i salwinia pływająca *Salvinia natans*.

Jezioro Ratno. Fot. Robert Stańko

Zbiorowiska mechowiskowe nad jez. Ratno. Fot. Robert Stańko

Najmłodszym rezerwatem wodnym województwa jest utworzony w roku 2017 rezerwat **JEZIORO RATNO**. Został ustanowiony zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 13 lutego 2017 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 13.02.2017 r., poz. 364) na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Marszałka Województwa Lubuskiego oraz Lasów Państwowych. Leży w okolicach Gądkowa Wielkiego w gminie Torzym, a jego powierzchnia wynosi 48,72 ha. Celem ochrony według cytowanego zarządzenia jest zachowanie kompleksu wodno-torfowiskowego naturalnego zbiorowiska eutroficznego oraz torfowisk niskich, w szczególności soligenicznych, źródlisk oraz leśnych i nieleśnych ekosystemów lądowych i wodnych z charakterystycznymi dla tych ekosystemów biocenozami. Jezioro Ratno jest zbiornikiem przepływowym, silnie wypłyconym, z szerokim pasem szuwarów, źródlisk i zbiorowisk mechowiskowych na obrzeżach. Lustro wody w okresie letnim porasta roślinność o liściach pływających, przede wszystkim zespół osoki aloesowatej *Stratiotes aloides*. Wśród najcenniejszych elementów flory wymienić można: lipiennika Loesela *Liparis loeselii*, kruszczyka błotnego *Epipactis palustris*, kotewkę orzech wodny *Trapa natans* oraz mech mszar krokiewkowaty *Paludella squarrosa*. Jezioro jest przykładem dynamicznie zachodzącej sukcesji roślinności bagiennej i torfowiskowej w procesie lądowania zbiornika wodnego. Na rozrastającym pływającym ple obserwować można ekspansję lipiennika, którego rozmieszczenie ulega dynamicznym zmianom. Ustępuje on w miejscach, gdzie proces lądowania jest zaawansowany i wkracza las, natomiast pojawia się na świeżo rozwijającym się ple.

Zbiorniki wodne jako jeden z elementów kompleksów ekosystemów chronią także opisane wcześniej rezerwaty leśne – Jezioro Łubówko, Lubiатовskie Uroczyska i Żurawno oraz rezerwat torfowiskowy Mokradła Sułowskie i opisane dalej rezerwaty faunistyczne – Santockie Zakole i Jezioro Wielkie.

Dla siedmiu rezerwatów głównym celem ustanowienia jest ochrona fauny. Ich łączna powierzchnia wynosi 890,05 ha.

Niewątpliwie najbardziej znanym spośród lubuskich rezerwatów, nie tylko w Polsce, jest rezerwat chroniący **zimowiska nietoperzy** w podziemiach dawnego Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego – **NIE-TOPEREK**. Utworzony w roku 1980 zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 11 sierpnia 1980 r. (M.P. nr 19 z 1980 r., poz. 94); ostatnio zmieniony zarządzeniem nr 42/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1574 z dn. 26.07.2011 r.).

Leży w okolicach wsi Kaława, Wysoka i Kęszyca w gm. Międzyrzecz oraz Staropole w gm. Lubrza. Powierzchnia pod ochroną obejmuje 50,77 ha i składa się na nią obszar o powierzchni 2,50 ha określony jako podziemne pomieszczenia umocnień w postaci korytarzy wraz z wnękami i halami, oraz obszary na powierzchni obejmujące 44,03 ha położone w gminie Międzyrzecz i 4,24 ha w gminie Lubrza. Rezerwat stanowi mienie komunalne gmin Międzyrzecz i Lubrza.

W skład fortyfikacji wchodzi labirynt podziemnych korytarzy o żelbetonowej konstrukcji, znajdujący się na głębokości 35–50 m pod powierzchnią ziemi. Jego osią jest korytarz główny, od którego odchodzą korytarze boczne. W ich ścianach znajdują się liczne zagłębienia, nisze i wnęki wykorzystywane przez nietoperze na kryjówki. W okresie późnojesiennym i zimowym (kolonie zimowe) odnotowuje się tu ponad 30 000 osobników reprezentujących 12 gatunków, m.in. nocek duży *Myotis myotis*, nocek Bechsteina *Myotis bechsteini*, nocek Natterera *Myotis nattereri*, nocek łydkowłosy *Myotis dasycneme*, nocek rudy *Myotis daubentonii*, mroczek późny *Eptesicus serotinus* i mopek *Barbastella barbastellus*. W jednym z pomieszczeń naziemnych znajduje się kolonia rozrodcza nocka dużego. Cel ochrony sformułowany został jako *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych miejsc zimowania i rozrodu wielogatunkowej kolonii nietoperzy*.

Rezerwat Santockie Zakole. Fot. Andrzej Jermaczek

Największym problemem ochrony rezerwatu jest nielegalna penetracja podziemi przez ludzi w okresie hibernacji nietoperzy, powodująca – oprócz aktów świadomego wandalizmu – wybudzenie się nietoperzy i śmierć w wyniku szybkiego zużycia przeznaczonych na okres hibernacji zapasów. Do roku 2007 w Nietoperku działała prowadzona przez Zespół Parków Krajobrazowych Stacja Terenowa, której pracownicy nadzorowali obiekt.

Cztery kolejne rezerwaty utworzone zostały przede wszystkim dla ochrony **ptaków i ich siedlisk**.

Największy z nich, jednocześnie największy rezerwat w woj. lubuskim, to obejmujący powierzchnię 455,85 ha rezerwat **SANTOCKIE ZAKOLE**. Utworzono go w roku 1998 rozporządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 23 grudnia 1998 r. (Dz. Urz. nr 166, poz. 1232), obecnie funkcjonuje na podstawie zarządzenia nr 63 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 5 grudnia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 21 grudnia 2011 r., nr 139 poz. 2903). Leży w gminie Deszczno, w okolicy wsi Borek, niewielka część gruntów to grunty w zarządzie Nadleśnictwa Skwierzyna (36,70 ha), pozostałe to grunty rolne Skarbu Państwa, w ostatnich latach częściowo, mimo istnienia rezerwatu, sprywatyzowane.

Rezerwat leży w zakolu Warty, naprzeciw ujścia Noteci do Warty, na południe od miejscowości Santok, zajmując tereny zalewowe na lewym brzegu Warty, z wieloma starorzeczami, oczkami wodnymi oraz fragmentami naturalnych lasów łęgowych z kilkuset drzewami o wymiarach pomnikowych. Cel ochrony *to zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych pozostałości lasów łęgowych i innych cennych siedlisk przyrodniczych, oraz ochrona miejsc łęgowych ptaków wodno-błotnych*.

Rezerwat obejmuje odkryte tereny zalewowe reprezentowane przez zbiorowiska mozgi, manny i turzyc oraz łąki selernicowe, starorzecza, ziołorośla nadrzeczne oraz łągi dębowo-wiązowo-jesionowe i wierzbowo-topolowe. Rezerwat stanowi ostoję ptaków wodnych i błotnych, między innymi rybitwy czarnej *Chlidonias niger*, rybitwy rzecznej *Sterna hirundo*, kszczyka *Gallinago gallinago*, gęgawy *Anser anser*, bielika *Haliaeetus albicilla*, kani rudej *Milvus milvus*, kani czarnej *Milvus migrans* i wielu innych. Jest też ważnym miejscem zastrzymywania się ptaków wodnych i błotnych w okresie wędrówek, szczególnie wiosną. W północnej

Kolonia kormoranów w rezerwacie Jezioro Wielkie.
Fot. Włodzimierz Rudawski

części leży grodzisko – pozostałość umocnień X–XIII-wiecznego grodu – ważnego ośrodka administracyjnego, siedziby kasztelanii i archidia-konatu, leżącego wówczas na prawym brzegu Warty, która dopiero w wyniku katastrofalnej powodzi w 1731 r. zmieniła koryto na dzisiejsze.

Lasy łęgowe na gruntach w zarządzie Nadleśnictwa Skwierzyna oraz starorzecza chronione są zachowawczo, pozostałe grunty podlegają ochronie czynnej, na części użytków zielonych prowadzony jest wypas krów. Część gruntów będących do niedawna w zasobie Skarbu Państwa została sprywatyzowana.

Drugim pod względem powierzchni rezerwatem chroniącym ptaki jest rezerwat **JEZIORO WIELKIE** uznany w roku 1991 zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 9 października 1991 r. (M. P. nr 38, poz. 273), a później zarządzeniem nr 41/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 7 lipca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 81 poz. 1573 z dn. 26.07.2011 r.).

Leży w gminie Trzciel, w rejonie miejscowości Świdwowiec, na północ od Trzcienia, a jego powierzchnia wynosi 236,30 ha, z czego 217,51 ha to wody w zarządzie Marszałka Województwa Lubuskiego, a niewielkie powierzchnie to grunty Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Trzciel, grunty rolne Skarbu Państwa oraz grunty Klubu Przyrodników.

Jezioro Wielkie jest silnie zeutrofizowanym, płytkim zbiornikiem przepływowym leżącym w dolinie rzeki Obry, z trzema zalesionymi wyspami o powierzchni 2,34 ha. Brzegi prawie w całości otoczone są lasami, jedynie przy ujściu rzeki Obry, poprzez szeroki pas szuwarów, jezioro graniczy z nieużytkowanymi łąkami i pastwiskami porośniętymi zwartym turzycowiskiem. W rezerwacie stwierdzono prawie 150 gatunków ptaków, z czego około połowa to gatunki łęgowe lub prawdopodobnie łęgowe, wśród nich wymienić można bąka *Botaurus stellaris*, kormorana *Phalacrocorax carbo*, czapłę siwą *Ardea cinerea*, gęgawę *Anser anser*, gągoła *Bucephala clangula*, kanię rudą *Milvus milvus* i wiele innych. Istotne jest także znaczenie rezerwatu dla ptaków wodnych w okresie wędrówek i zimą. Cel ochrony rezerwatu to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych biotopów łęgowych oraz miejsc żerowania i odpoczynku ptaków wodnych*. Z powodu położenia na kajakowym szlaku Obry w okresie letnim obiekt jest pod znaczącą presją turystyki wodnej. Drugi problem to silna eutrofizacja wód powodująca zanik roślinności podwodnej i ograniczenie zróżnicowania fauny wodnej.

Rezerwat Gubińskie Mokradła. Fot. Andrzej Jermaczek

Trzeci spośród ważnych w skali kraju rezerwatów ornitologicznych to rezerwat **GUBIŃSKIE MOKRADŁA** utworzony w całości na gruntach prywatnych o powierzchni 99,8 ha, staraniem właściciela, przy udziale Klubu Przyrodników. Uznany w roku 2011 zarządzeniem nr 11/2011 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 1 marca 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. nr 30 poz. 605 z dnia 10.03.2011 r.).

Rezerwat leży w granicach administracyjnych miasta Gubina, a jego powierzchnia wynosi 99,8 ha. Należy do najcenniejszych pod względem ornitologicznym terenów województwa lubuskiego, stanowiąc istotną regionalną ostoję ptaków wodnych i błotnych, zarówno w okresie lęgów, jak i podczas wędrówek. Ponad 20 z występujących tu gatunków to gatunki chronione w Unii Europejskiej, wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej UE. Za charakterystyczne uznać można: bąka *Botaurus stellaris*, błotniaka stawowego *Circus aeruginosus*, kropiatkę *Porzana porzana*, zielonkę *Porzana parva*, rybitwę czarną *Chlidonias niger*, żurawia *Grus grus* i wiele innych. Interesująca jest także herpetofauna, licznie występują tu między innymi kumak nizinny *Bombina bombina* oraz traszka górską *Triturus alpestris*. Cel ochrony to *zachowanie populacji ptaków wodnych i błotnych oraz najcenniejszych pod względem ornitologicznym siedlisk będących ostoją w okresie lęgów jak i podczas wędrówek*. Rezerwat jest jedynym w województwie i jednym z niewielu w Polsce rezerwatów leżących na gruntach prywatnych.

Oprócz trzech opisanych obiektów, istotnych dla ochrony ptaków, do rezerwatów ornitologicznych należy również niewielki obiekt o nazwie **ŁABĘDZINIEC** utworzony w roku 1959 zarządzeniem Ministra Leśnictwa z dnia 14 września 1959 r. (Dz. Urz. nr 87 z 1959 r., poz. 463), a ostatnio zarządzeniem nr 17/2013 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 20 maja 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 21 czerwca 2013r., poz. 1532).

Rezerwat leży w gminie Drezdenko, w okolicy miejscowości Gościm, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Karwin. Jego powierzchnia wynosi 2,90 ha i obejmuje 5 zalesionych wysp położonych na jeziorze Solecko, stanowiących siedliska istotne dla ptaków wodnych i błotnych oraz drapieżnych. Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych siedlisk stanowiących miejsce rozrodu i przebywania ptactwa wodno-błotnego*.

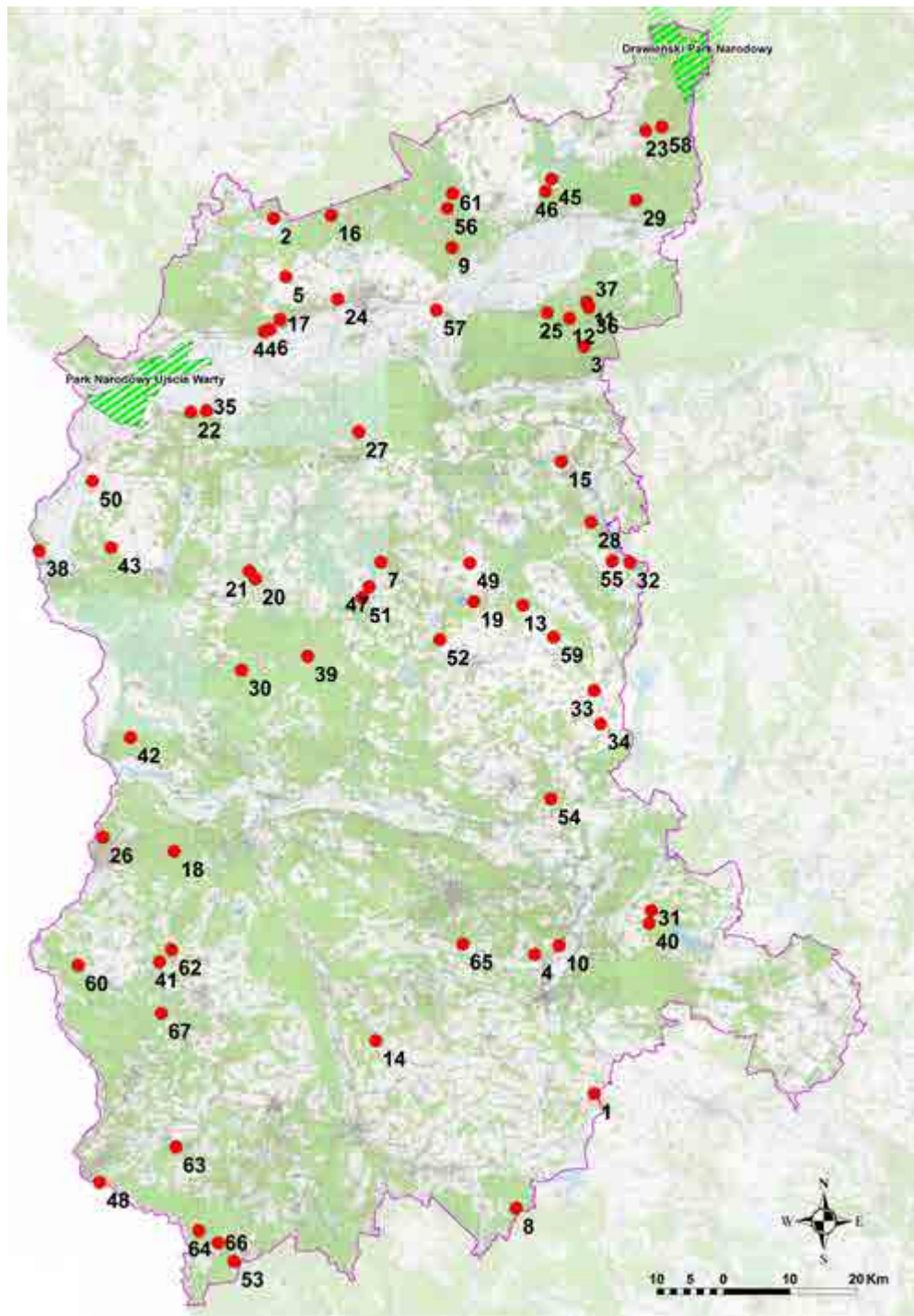

Rezerwat Dębowiec. Fot. Marek Maciantowicz

Kolejny z rezerwatów w aktach tworzących uznanych za faunistyczny, choć obejmujący kompleks różnych siedlisk, to rezerwat **RZEKA PRZYŁĘŻEK**. Powstał w roku 1996 zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 11 grudnia 1995 r. (M. P. nr 5 z 23 stycznia 1996 r., poz. 57). Aktualnie obowiązującym aktem jest zarządzenie nr 60 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 5 grudnia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dn. 21.12.2011 r., nr 139 poz. 2900). Rezerwat leży w gminie Kłodawa i obejmuje grunty Skarbu Państwa w rejonie wsi Santoczno i Zdroisko, w zarządzie Nadleśnictw Kłodawa (26,05 ha) i Strzelce Krajeńskie (8,97 ha). Łączna powierzchnia rezerwatu to 35,02 ha.

Cel ochrony to *zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu rzeki Przyłęczek, nadbrzeżnych skarp i otaczających rzekę drzewostanów, tworzących układ przyrodniczy, będący siedliskiem dla występujących w rzece ryb łososiowatych*. Mimo formalnego uznania za rezerwat ukierunkowany na ochronę ryb, prawie 94% powierzchni zajmują lasy, głównie buczyny i łęgi olszowe, w tym także źródłiskowe. W rzece o naturalnym charakterze występują między innymi pstrąg potokowy *Salmo trutta m. fario* oraz głowacz białopłetwy *Cottus gobio*.

Ostatni, niewielki rezerwat faunistyczny to utworzony dla ochrony siedlisk owadów, przede wszystkim jelonka rogacza *Lucanus cervus*, rezerwat **DĘBOWIEC**. Pierwotnie ustanowiony zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 4 lipca 1984 r. (M. P. nr 17, poz. 125), aktualnie zarządzeniem nr 9/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 lutego 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 26.03.2012 r. poz. 715). Leży w gminie Gubin, w pobliżu wsi Wałowice, na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Gubin, obejmując powierzchnię 9,39 ha kwaśnych dąbrów. Cel ochrony to *zachowanie starodrzewu dębowego oraz stanowisk chronionych owadów: jelonka rogacza i kozioroga dębosza*.

Objęta obecnie ochroną rezerwatową powierzchnia województwa lubuskiego na poziomie niespełna 0,29% jest zdecydowanie niewystarczająca dla zabezpieczenia i skutecznej ochrony pełni zróżnicowania przyrodniczego regionu. Jest ona prawie dwukrotnie niższa od średniej krajowej wynoszącej obecnie 0,53%, oraz 28 razy (!) mniejsza od powierzchni objętej ochroną rezerwatową w sąsiedniej Brandenburgii, wynoszącej 8% powierzchni tego landu (por. Jermaczek 2016, Jermaczek i Maciantowicz 2016, Venuss 2016). Przeciętna wielkość rezerwatu w kraju to 112 ha, w Brandenburgii – 484,4 ha, w woj. lubuskim tylko 59,5 ha.

Zauważyć należy jednak, że w woj. lubuskim obszar 13 642,8 ha (GUS 2015) zajmują parki narodowe, reżimem ochronnym odpowiadające rezerwatom, w tym w całości Park Narodowy „Ujście Warty” oraz w części Drawieński Park Narodowy, leżący na pograniczu trzech województw. Stanowi to 2,5% powierzchni województwa, łącznie z rezerwatami daje to blisko 2,8% powierzchni w najwyższych formach ochrony. W parkach narodowych zabezpieczono jednak jedynie wybrane, charakterystyczne dla nich typy ekosystemów, wiele z nich nadal nie posiada w obszarach chronionych reprezentacji mogącej gwarantować ich skuteczną ochronę.

Spośród typów siedlisk przyrodniczych, dla których Ziemia Lubuska stanowi znaczącą ostoję, w zbiorze powierzchni podlegających ochronie

Rozmieszczenie ustanowionych dotychczas rezerwatów przyrody.

1 - Annabrzeskie Wąwozy, 2 - Bagno Chłopyny, 3 - Bagno Leszczyny, 4 - Bażantarnia, 5 - Bogdanieckie Cisy, 6 - Bogdanieckie Grądy, 7 - Buczyna Łagowska, 8 - Buczyna Szprotawska, 9 - Buki Zdroiskie, 10 - Bukowa Góra, 11 - Czaplence, 12 - Czaplisko, 13 - Czarna Droga, 14 - Dąbrowa Brzeźnicka im. Bolesława Grochowskiego, 15 - Dąbrowa na Wyspie, 16 - Dębina, 17 - Dębowa Góra, 18 - Dębowiec, 19 - Dębowy Ostrów, 20 - Dolina Ilanki, 21 - Dolina Ilanki II, 22 - Dolina Postomii, 23 - Flisowe Źródłiska, 24 - Gorzowskie Murawy, 25 - Goszczanowskie Źródłiska, 26 - Gubińskie Mokradła, 27 - Janie im. Włodzimierza Korsaka, 28 - Jeziora Gołyńskie, 29 - Jezioro Łubówko, 30 - Jezioro Ratno, 31 - Jezioro Święte, 32 - Jezioro Wielkie, 33 - Kręcki Łęg, 34 - Laski, 35 - Lemierzyce, 36 - Lubiawskie Uroczyska, 37 - Łąbedziniec, 38 - Łęgi koło Ślubic, 39 - Mechowisko Kosobudki, 40 - Mesze, 41 - Mierkowskie Suche Bory, 42 - Młodno, 43 - Mokradła Sułowskie, 44 - Morenowy Las, 45 - Mszar Przygielkowy - Długie im. Huberta Jurczyszyna, 46 - Mszar Rosiczkowy koło Rokitna, 47 - Nad Jeziorem Trześniowskim, 48 - Nad Młyńską Strugą, 49 - Nietoperek, 50 - Pamięcin, 51 - Pawski Łęg, 52 - Pniewski Łęg, 53 - Przygielkowe Moczary, 54 - Radowice, 55 - Rybojady, 56 - Rzeka Przyłęzek, 57 - Santockie Zakole, 58 - Torfowisko Osowiec, 59 - Uroczysko Grodziszcze, 60 - Uroczysko Węglińskie, 61 - Wilanów, 62 - Woskownica, 63 - Wrzosiec, 64 - Zacisze, 65 - Zimna Woda, 66 - Żurawie Bagno, 67 - Żurawno

Tab. 2. Typy siedlisk przyrodniczych reprezentowane w istniejących rezerwach przyrody i ich szacunkowa powierzchnia oraz oszacowana powierzchnia poszczególnych typów siedlisk w granicach województwa (wg Jermaczek i Maciantowicz 2016, nieco zmienione)

Kod	Typ siedliska	Oszacowanie zasobów w województwie [ha]	Szacunkowa łączna pow. [ha] w istniejących rezerwach	% zasobu siedliska
2330	Wydmy śródlądowe	300	10	3,3
3140	Jeziora ramienicowe	2000	-	-
3150	Zbiorniki eutroficzne	12000	470	3,9
3160	Zbiorniki dystroficzne	60	2	3,3
3260	Rzeki włosienicznikowe	100	3	3
3270	Muliste brzegi rzek	3000	10	0,3
4010	Wrzosowiska wilgotne	50	5	10,0
4030	Wrzosowiska	2000	3	0,1
6120	Murawy napiaskowe	200	20	10,0
6210	Murawy kserotermiczne	200	20	10,0
6410	Łąki trzęslicowe	200	5	2,5
6430	Ziołorośla nadrzeczne	500	20	4,0
6440	Łąki selernicowe	700	20	2,9
6510	Łąki świeże	5000	30	0,6
7110, 7120	Torfowiska wysokie	30	10	33,3
7140	Torfowiska przejściowe	600	120	20,0
7150, 3130	Obniżenia na podłożu torfowym oraz osuszane brzegi i dna zbiorników wodnych	100	30	30,0
7210	Torfowiska nakredowe	40	1	2,5
7220	Źródłiska wapienne	20	5	25,0
7230	Torfowiska alkaliczne	200	60	30,0
9110	Kwaśne buczyny	5000	220	4,4
9130	Żyzne buczyny	3000	240	8,0
9170	Grądy	10000	420	4,2
9190	Kwaśne dąbrowy	11000	60	0,5
91D0	Bory bagienne	500	50	10,0
91E0	Łęgi olszowo-jesionowe	10000	370	3,7
91F0	Łęgi wiązowe	3000	250	8,3
91I0	Świetliste dąbrowy	30	2	6,7
91T0	Bory chrobotkowe	3000	25	0,8

w rezerwach i parkach narodowych nie są zupełnie reprezentowane lub reprezentowane są słabo w stosunku do zasobu i zmienności takie siedliska jak: jeziora twardowodne ze zbiorowiskami ramienic, zbiorniki eutroficzne, zbiorniki dystroficzne, rzeki włosienicznikowe, bory, szczególnie suche, dąbrowy, szczególnie świetliste, niektóre typy torfowisk, łąk i muraw, a także wrzosowisk i zbiorowisk roślinności atlantyckiej (Jermaczek i Maciantowicz 2016). Tworzenie rezerwatów chroniących te siedliska powinno być priorytetem ochrony przyrody w regionie na najbliższe lata.

Ochrona rezerwatowa jest też warunkiem koniecznym skutecznej ochrony biotopów setek zagrożonych i ginących gatunków, dla których w ramach prowadzenia tzw. racjonalnej gospodarki nie pozostawia się odpowiednich siedlisk. W lasach są to między innymi gatunki saproksylicznych grzybów, chrząszczy czy ślimaków wymagające stałej obecności znacznych (zwykle przekraczających 40 m³/ha) zasobów rozkładającego się drewna, zarówno leżącego, jak i stojącego na stosunkowo dużych, liczących co najmniej kilkadziesiąt hektarów obszarach. Badania porównawcze przeprowadzone w drzewostanach gospodarczych Nadleśnictwa Smolarz i chronionym od 25 lat rezerwacie Jezioro Łubówko (Zieliński i Pawlaczyk 2016), wykazały prawie trzykrotnie wyższe w rezerwacie zagęszczenie mikrosiedlisk nadrzecznych oraz ponad 40-krotnie wyższe zasoby rozkładającego się drewna (w lasach gospodarczych 0,59 m³/ha, w rezerwacie 25,0 m³/ha).

Stanowiące ostoje ginących gatunków roślin czy owadów zbiorowiska łąkowe i murawowe wymagają ekstensywnych form użytkowania, których nie da się w dłuższej perspektywie czasowej planować i realizować w warunkach zwykłej, racjonalnej, ukierunkowanej na produkcję siana czy wypas zwierząt gospodarki rolnej.

Liczne zapisy prawa odnoszące się do wód obligują ich zarządców do prowadzenia gospodarki rybackiej, w tym zarybień, czy prowadzenia prac utrzymaniowych znacząco ingerujących w walory przyrodnicze cieków i zbiorników wodnych. Tylko objęcie ich ochroną rezerwatową pozwala działalność tę trwale ograniczyć lub prowadzić w sposób indywidualnie dostosowany do wymogów ochrony przyrody.

Większe rezerваты i ich otoczenie, z ograniczoną penetracją ludzką, to często ostoje antropofobnych, unikających sąsiedztwa człowieka gatunków fauny, np. dużych sów czy ptaków drapieżnych, gadów i ssaków. Na naprawę skuteczne i trwałe zabezpieczenie stanu ich siedlisk pozwala tylko formalnoprawna ochrona w granicach parków narodowych i rezerwatów.

Fot. Andrzej Jermaczek

Znaczny wpływ na stan ochrony rezerwatów ma działalność w ich otoczeniu. Tymczasem zaledwie kilka lubuskich rezerwatów ma ustanowione otuliny, choć w większości przypadków rezerwaty otoczone są obszarami podlegającymi normalnej presji gospodarczej, w których gospodarka prowadzona jest często bez uwzględniania potrzeb ochrony terenu rezerwatu. W przypadku rezerwatów otoczonych lasami ustanowienie otulin pozwoliłoby na indywidualne planowanie rębni czy innych działań gospodarczych przy granicy rezerwatu, czy unikanie kumulowania zabiegów w jednym okresie, na znacznej długości granicy rezerwatu. W odniesieniu do granic z innymi terenami istnienie otuliny umożliwiłoby kontrolę nad planami zabudowy lub innego zainwestowania, zmianą stosunków wodnych czy intensyfikacją form użytkowania powierzchni.

Tylko ochrona rezerwatowa pozwala na indywidualne planowanie form i metod ochrony najlepszych dla danego obiektu oraz dla występujących w jego granicach siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków, a także na systematyczny monitoring i ocenę efektów prowadzonych działań. Przygotowywanie planów ochrony rezerwatów dostarcza dogłębnej wiedzy o obiektach i przedmiotach ochrony, a ich realizacja doświadczeń w wyborze najskuteczniejszych metod. Osiągnięcie tego w inny sposób byłoby niemożliwe, potwierdzają to liczne badania, również te prowadzone w rezerwach Ziemi Lubuskiej (por. Maciantowicz 2003, Stańko i Wołejko 2016, Kujawa-Pawlaczyk i Pawlaczyk 2014, Zieliński i Pawlaczyk 2016 i inni).

Bez wątplenia w ogromnej większości przypadków bez objęcia ochroną rezerwatową nie udało się ochronić unikatowych zasobów przyrodniczych jakie dziś oglądać możemy w rezerwach. W miejscu monumentalnych, ponad 200-letnich grądów czy buczyn mielibyśmy kilkudziesięcioletnie drzewostany gospodarcze jakich wiele, w miejscu torfowisk kopalnie torfu czy przesuszone łąki, w miejscu muraw zarośla tarniny. Gdyby nie rezerwat Słońsk, nie zachowałyby się prawdopodobnie unikatowe walory dzisiejszego Parku Narodowego „Ujście Warty”, a bez wcześniej ustanowionych rezerwatów nie byłoby bazy do utworzenia Drawieńskiego Parku Narodowego. Również realizowane w ciągu ponad półwiecza kierunki ochrony poszczególnych obiektów ocenić należy pozytywnie, poza nielicznymi przypadkami błędnej oceny tendencji dynamicznych roślinności bądź schematycznego planowania i realizacji zabiegów ochronnych, nie odnotowano błędów mogących doprowadzić do znaczącej i nieodwracalnej utraty walorów jakiegokolwiek spośród istniejących dziś obiektów.

PRZYSZŁOŚĆ

Proponowany rezerwat Ujście Ilanki. Fot. Tomasz Krzyśków

Kotewka orzech wodny. Fot. Marek Maciantowicz

Poniższy rozdział prezentujący autorską wizję rozwoju sieci rezerwatów w województwie, stanowi zasadniczą część opracowania. Wierzymy, że stopniowa realizacja sformułowanych w nim propozycji będzie znaczącym krokiem do trwałego zabezpieczenia i skutecznej ochrony najcenniejszych walorów przyrody regionu. Jest to główny cel dla którego podjęliśmy trud przygotowania tej książki.

W dotychczasowych publikacjach i innych źródłach dotyczących przyrody województwa sformułowano ponad 100 propozycji objęcia różnych obszarów ochroną rezerwatową. Przeanalizowaliśmy wszystkie propozycje rezerwatów z terenu woj. lubuskiego do jakich udało się nam dotrzeć, zawarte przede wszystkim w kompleksowych opracowaniach (Bernat et al. 1995, Gruszecki 1995, Chojnacki i Torkler 2000, Tworek i inni 2002, Jermaczek 2005), projektach planów ochrony parków krajobrazowych i rezerwatów, dokumentacjach planów ochrony i planów zadań ochronnych obszarów Natura 2000, publikacjach, materiałach RDOŚ oraz niepublikowanych danych autorów i osób współpracujących. Większość z nich zestawiliśmy w cytowanej już wcześniej pracy Jermaczka i Maciantowicza (2016).

Ponad 70 propozycji zawarto w czterech cytowanych koncepcjach ochrony przyrody z lat 1995–2005. Propozycja BULiGL opracowana dla ówczesnych województw gorzowskiego (Gruszecki 1995) i zielonogórskiego (Bernat et al. 1995) wskazywała 25 obiektów z terenu dzisiejszego województwa lubuskiego. W opracowaniu WWF (Chojnacki i Torkler 2000), dotyczącym pasa gmin przy granicy z Niemcami, zaproponowano 20 rezerwatów z terenów przygranicznych województw, Tworek i in. (2000) dla całego województwa zaproponowali 16 rezerwatów. Propozycja Klubu Przyrodników sformułowana w monografii przyrodniczej regionu obejmowała utworzenie 36 rezerwatów przyrody (Jermaczek 2005). Obiekty z powyższych list powtarzały się w różnych opracowaniach, mimo różnic w metodyce i kryteriach ich identyfikacji, czasem w nieco innych granicach.

Ponad 20 propozycji utworzenia rezerwatów (w tym szereg nowych w stosunku do opisanych koncepcji) pojawiło się w projektach planów ochrony parków krajobrazowych, dokumentacjach planów ochrony oraz planów zadań ochronnych obszarów Natura 2000, publikacjach, inwentaryzacjach gmin i innych opracowaniach lokalnych.

Kilkanaście opisanych obiektów stanowi oryginalne propozycje autorskie, sformułowane na podstawie analizy występowania zagrożonych

Proponowany rezerwat Gardzka Struga. Fot. Tomasz Krzyśków

siedlisk i gatunków w granicach województwa. Kilkanaście innych to niepublikowane propozycje innych osób, które zechciały się z nami podzielić swoją wiedzą o przyrodzie regionu i potrzebach jej ochrony - Andrzeja Pukacza, Stanisława Rosadzińskiego i Alberta Wiadernego.

Oprócz propozycji nowych rezerwatów analizie podlegały także projekty powiększenia obiektów istniejących, uzasadnione potrzebą poprawy integralności struktury i funkcji oraz zwiększenia skuteczności ich ochrony. Zaproponowano powiększenie 10 istniejących obecnie obiektów - rezerwatów Buczyna Łagowska, Bukowa Góra, Czarna Droga, Dębowy Ostrów, Jeziora Gołyńskie, Mechowisko Kosobudki, Pamięcin, Uroczysko Grodziszczce, Żurawie Bagno i Żurawno. W wielu przypadkach projekt powiększenia dotyczy w zasadzie utworzenia nowego obiektu, często wielokrotnie pod względem powierzchni przewyższającego pierwotny.

Ponad połowę proponowanych do ochrony obiektów odwiedziliśmy w ostatnich 2-3 latach. O tych, do których nie dotarliśmy istnieje zaktualizowana wiedza publikowana, bądź posiadają ją osoby z którymi konsultowaliśmy stan obiektu i zasadność propozycji.

Wizje terenowe doprowadziły także do odrzucenia szeregu formułowanych wcześniej w różnych źródłach propozycji, bądź z uwagi na utratę walorów przyrodniczych, bądź nie spełnianie przyjętych i opisanych niżej założeń. Były to np.: Jałowcowy Jar, Rojewskie Sosny, Buczyna Janowska, Semilateryty Gubińskie, Tańczące Sosny, Leśne Kandelabry i inne.

Proponując obiekty do ochrony rezerwatowej przyjęliśmy, zgodnie z założeniami rozpoczętego przez Klub Przyrodników projektu rozwoju sieci rezerwatów w Polsce, że proponowane tu rezerваты powinny spełniać łącznie cztery wymienione niżej warunki. Przede wszystkim muszą odpowiadać definicji ustawowej, a więc wymagają wykazania wynikających z zawartej w ustawie o ochronie przyrody definicji „szczególnych wartości” i ich przynajmniej regionalnego znaczenia. Ponadto powinny istotnie uzupełniać sieć rezerwatów uznanych dotychczas w województwie – obejmując takie składniki przyrody albo przykłady takich procesów czy zjawisk ekologicznych, które w dotychczasowej sieci rezerwatów są niedostatecznie reprezentowane. Powinno się także oczekiwać, iż ich utworzenie umożliwi trwałą, w założeniu wieczystą, ochronę „szczególnych wartości lub walorów” uzasadniających ich uznanie. Ponadto dla ich ochrony niezbędne albo optymalne

Projektowany rezerwat Torfowisko Pliszka. Fot. Robert Stańko

jest zastosowanie reżimu prawnego typowego dla rezerwatu przyrody, w szczególności ich ochrona wymaga: trwałego wyłączenia z normalnego reżimu gospodarowania, bądź czasowego lub stałego ograniczenia lub kontrolowania dostępu ludzi, bądź starannego zaplanowania w formie planu ochrony, działań ochronnych nie przypominających form normalnie prowadzonej gospodarki.

Przedstawiony dalej zbiór wskazanych do ochrony rezerwatowej obiektów zawiera zarówno rezerwaty projektowane, jak i proponowane. Za rezerwaty projektowane uznaliśmy obiekty, dla których dokumentacja projektowa została złożona w RDOŚ w Gorzowie Wlkp., a przed rokiem 2008 u Regionalnego Konserwatora Przyrody.

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim posiada dokumentacje projektowe dla 8. rezerwatów. Część z nich została złożona jeszcze pod koniec lat 90. XX wieku i na początku XX wieku, a później zaktualizowana, część przekazano RDOŚ w latach 2015–2016. Spośród wcześniej proponowanych obiektów, projektowany rezerwat Cisy Łagowskie (Król 1993) został objęty ochroną jako powierzchniowy pomnik przyrody i ta forma ochrony jest wystarczająca ze względu na charakter tego obiektu. Natomiast pozostałe obiekty, bezwzględnie zasługujące na objęcie ochroną rezerwatową, to:

1. Buczyny nad Buszenkiem - proponowana powierzchnia 170,14 ha, buczyny, lasy łąkowe, torfowiska przejściowe w zagłębieniach wytopiskowych oraz czystowodne jez. Buszenko (Jermaczek et al. 2001).
2. Torfowisko Górne i Dolne – pow. 6,99 ha, dwa cenne florystycznie torfowiska położone na terenie Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego (Korzeniowski i Jachimowska 2006).
3. Torfowisko Pliszka – pow. 192,37 ha, cztery typy torfowisk: fluwio-geniczne, pojezierne, poligeniczne i źródliskowe, bogactwo flory to: 3 gatunki storczyków oraz reliktowe mszaki, 60 gatunków motyli (Wołejko i in. 2001a).
4. Mechowisko Kosobudki - 76,78 ha, bogata flora roślin naczyniowych – 5 gatunków storczyków, liczna populacja mchów reliktowych: *Homalothecium nitens*, *Helodium blandowii* i *Paludella squarrosa* (Wołejko i Stańko 2001a). W roku 2017 powstał rezerwat obejmujący ochroną ok. 20% proponowanego obszaru.
5. Torfowisko nad Jeziorem Wirek – pow. 24,53, bogata reprezentacja roślin naczyniowych i mszaków (Wołejko i Stańko 2001b).

Projektowany rezerwat Ruskie Stawy. Fot. Marek Maciantowicz

6. Ruskie Stawy - 25,88 ha, jedno z najcenniejszych skupisk roślinności atlantyckiej w Polsce (Rosadziński 2008a).
7. Jezioro Długie – 25,37 ha, jezioro z interesującą roślinnością, między innymi zbiorowiskami ramienic (Gabryś i in. 2016b).
8. Jezioro Ostrowica - jezioro z interesującą roślinnością i fauną, w dokumentacji projektowej z roku 2015 przekazanej RDOŚ w wersji ograniczonej do samego jeziora pow. 67,76 ha (Gabryś i in. 2016a), w wersji wcześniejszej, obejmującej także przyległe tereny podmokłe - 110,4 ha, a w dokumentacji planu zadań ochronnych obszaru Natura 2000 Lasy Puszczy nad Drawą, obejmującej siedliska ptaków - 127,17 ha. (Kujawa-Pawlaczyk i in. 2008b).

Jako rezerваты proponowane przyjęliśmy obiekty, których propozycje pojawiły się w publikacjach i opracowaniach planistycznych oraz autorskie propozycje sformułowane na podstawie przeprowadzonych analiz w niniejszej pracy.

Na kolejnych stronach opisujemy łącznie 100 obiektów projektowanych i proponowanych do ochrony rezerwatowej. Dla każdego wskazaliśmy położenie w stosunku do najbliższej miejscowości oraz gminę (w przypadku miast i miejscowości gminnych nazwy nie powielano), podaliśmy wykaz działek ewidencyjnych (dla obiektów poza Lasami Państwowymi) oraz wydzieleń leśnych dla gruntów w zarządzie Lasów Państwowych (wg stanu na koniec roku 2017), proponowaną powierzchnię obiektu oraz kluczowe przedmioty ochrony – chronione siedliska (w postaci kodów stosowanych w dokumentacjach obszarów Natura 2000) i gatunki oraz opis najważniejszych walorów przyrodniczych. Każdą z propozycji uzupełnia mapa oraz dokumentacja fotograficzna.

Słownik kodów siedlisk chronionych zastosowanych przy opisach obiektów zawiera tabela na str. 130.

Numerację wydzieleń na gruntach Lasów Państwowych przyjęto za planami urządzenia lasu aktualnymi na dzień 31 grudnia 2017 r. – na podstawie ogólnodostępnej Bazy Danych o Lasach (www.bdl.lasy.gov.pl).

Nazwy proponowanych rezerwatów mają charakter roboczy, nawiązujący do wcześniejszych propozycji bądź lokalnych określeń obiektów lub obszarów.

Wiedza na temat proponowanych do ochrony obiektów jest bardzo zróżnicowana, niektóre przebadane są bardzo dokładnie, inne słabiej. We wszystkich przypadkach jest ona jednak wystarczająca, aby udokumentować potrzebę ochrony.

Najliczniejszą, liczącą 44 pozycje, grupę projektowanych i proponowanych rezerwatów stanowią obiekty, których głównym przedmiotem ochrony są lasy – najczęściej leśne chronione siedliska przyrodnicze, stanowiące zarazem siedliska wielu zagrożonych gatunków. Ich prezentację podzielono, podobnie jak w przypadku charakterystyki rezerwatów ustanowionych, na kilka grup różniących się głównym przedmiotem ochrony, od buczyn, poprzez grądy i dąbrowy, po łęgi, lasy bagienne i bory.

Znaczna część proponowanych do ochrony rezerwatowej obiektów leśnych podlega obecnie ochronie w oparciu o wewnętrzne przepisy Lasów Państwowych. Są to tzw. ekosystemy referencyjne, reprezentujące najlepiej zachowane fragmenty poszczególnych typów lasu. Są one zwykle czasowo wyłączone z użytkowania gospodarczego, jednak nie na podstawie ustawy o ochronie przyrody, lecz w oparciu o wewnętrzne przepisy Lasów Państwowych. Ochrona ta, bez wątplenia skuteczna na krótką metę, nie gwarantuje jednak trwałości w dłuższej perspektywie czasowej. Ponadto brak formalnej ochrony prawnej wynikającej z przepisów o ochronie przyrody, nie zabezpiecza cennych ekosystemów przed zagrożeniami zewnętrznymi, nie daje możliwości indywidualnego rozpoznania potrzeb ochrony ani planowania oraz realizacji odpowiednich zabiegów, a także monitorowania skutków ochrony. Ochrona rezerwatowa pozwala natomiast szerzej spojrzeć na obiekt, zapewnia szczegółowe rozpoznanie i kompleksową ochronę wszystkich elementów ekosystemu, np. indywidualne podejście do poszczególnych rzadkich i zagrożonych grup fauny czy gatunków runa.

Buczyny, od których rozpoczynamy prezentację, reprezentowane są w zbiorze ustanowionych dotychczas rezerwatów stosunkowo licznie, dlatego wśród obiektów proponowanych znalazło się tylko sześć obiektów chroniących zwykle kompleksy kilku różnych ekosystemów, w których kwaśne lub żyzne buczyny stanowią jednak znaczący element.

Fot. Danuta Jermaczek

BUCZYNY NAD BUSZENKIEM

Położenie: 3 km na południowy wschód od Trzemeszna Lubuskiego (gm. Sulęcín)

Dane ewidencyjne: Nadl. Sulęcín, obręb 1, wydz.: 183n, o, 221j, 222a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 223a, b, c, d, f, g, h, i, 224a, b, i, 261a-01, a-99, 1b, c, d, f, g, h, i, 262a, b, c, d, g, 297c, d, f, h, i, j, gm. Sulęcín, obręb Wielowieś, dz.: 411 (część)

Proponowana powierzchnia: 179,48 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3150 (15%), 91E0 (5%), 9110 (40%), 9130 (30%)

Proponowany rezerwat obejmuje zbocza wzgórza Gorajec, sąsiadującego z najwyższą kulminacją Ziemi Lubuskiej - Bukowcem, oraz jezioro Buszenko. Zaproponowany do ochrony przez prof. Stanisława Króla w końcu ubiegłego wieku (Król 1995), a planowany od roku 2001, kiedy na zlecenie ówczesnego Wojewody Lubuskiego opracowano dokumentację projektową (Jermaczek i in. 2001). Ostatecznie, w wyniku negatywnej opinii Nadleśnictwa Sulęcín oraz komendy Polygonu Wędrzyn, rezerwatu nie utworzono, choć ciągle posiada on większość swoich wysokich walorów przyrodniczych.

Granice rezerwatu obejmują dobrze zachowany kompleks siedlisk chronionych składający się z jeziora Buszenko oraz otaczających go buczyn, ekosystemów źródliskowych i torfowisk przejściowych. Wyjątkowo zróżnicowana rzeźba terenu cechuje się bardzo stromymi spadkami - różnica wysokości między najwyższym punktem rezerwatu, a dnem jez. Buszenko przekracza 100 m. Jezioro Buszenko o pow. 27,9 ha i głębokości maksymalnej 20 m jest jeziorem eutroficznym, jednak o niewielkiej trofii, wąskim pasie szuwarów i stromych brzegach. Występuje w nim autochtoniczna populacja sielawy *Coregonus albula*. Otaczające jezioro buczyny mają zróżnicowany charakter, od kwaśnych po żyzne. Ich wiek miejscami przekracza 150 lat. W kilku zagłębieniach zalegają głębokie na ponad 6 m pokłady torfu porośnięte przez roślinność mszarną o charakterze przejściowotorfowiskowym z brzozą omszoną *Betula pubescens* i turzycą bagienną *Carex limosa*.

W liczącej ponad 50 gatunków, bardzo zróżnicowanej awifaunie charakterystyczne są: gniazdujący tu w liczbie kilkunastu par siniak *Columba oenas* oraz muchołówka mała *Ficedula parva*.

Położenie: 2 km na południowy wschód od miejscowości Żubrow w gm. Sulęcín, na południe od jez. Lubniewsko

Dane ewidencyjne: Nadl. Sulęcín, obręb 2, wydz.: 109d, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, 110a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 111i, j, k, l, m, n, 112h, i, j, l, 129b, g, h, i, j, 96o, 97n, 126a, b, c, d, f, g, 127a, b, c, d, f, 128a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, 151b, c, d, 152a, b, gm. Lubniewice, obręb Glisno, dz.: 470/1 (część), gm. Sulęcín, obręb Żubrow, dz.: 350/1

Proponowana powierzchnia: 175,47 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

9110 (20%), 9130 (20%), 91E0 (30%)

Kompleks lasów liściastych z dominacją buczyn i łęgów źródłiskowych, w bardzo zróżnicowanym krajobrazie morenowym pociętym licznymi wąwozami, ze strumieniami spływającymi do jeziora Lubniewsko. Obecność kilkudziesięciu źródeł z charakterystyczną roślinnością, licznych cieków o naturalnym charakterze koryta oraz głęboko wciętych wąwozów o stromych zboczach, a także starych lasów z wieloma okazałymi drzewami, stawiają ten obszar wśród najcenniejszych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym kompleksów leśnych województwa.

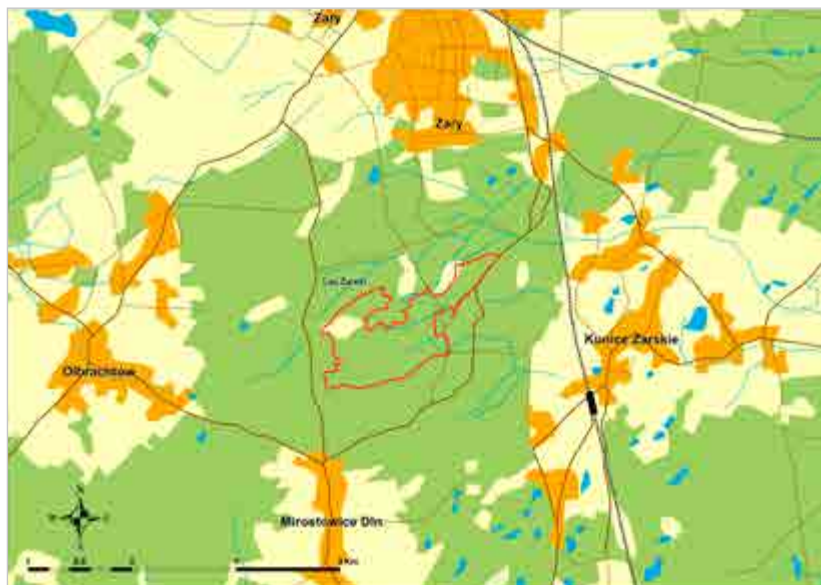
Oprócz kilkunastu gatunków rzadkich i chronionych roślin występuje tu interesująca mykobiota (świat grzybów) oraz fauna owadów i mięczaków. Spośród ponad 30 gatunków ptaków łęgowych na uwagę zasługuje liczna populacja siniaka *Columba oenas* oraz zimorodek *Alcedo atthis*.

Skuteczna ochrona obiektu, w tym przede wszystkim unikatowych ekosystemów źródłiskowych, wymaga wykluczenia gospodarki leśnej, która w ramach prac prowadzonych w trudnym terenie wysokich kulminacji, stromych zboczy i terenów podmokłych, prowadzi do uszkodzenia podłoża, niszczenia runa i erozji stoków oraz zachowanych jeszcze kopuł źródłiskowych, co skutkuje ich bezpowrotnym niszczeniem. Obecna forma ochrony – zespół przyrodniczo-krajobrazowy, nie zapewnia właściwej ochrony tego unikatowego obszaru, gdyż w praktyce nie wpływa w żaden sposób na kluczowe dla jego ochrony zasady prowadzenia gospodarki leśnej, nie mówiąc o wyłączeniu z niej objętego ochroną terenu, co jest konieczne dla skutecznego zabezpieczenia jego walorów.

Fot. Marek Maciantowicz

LAS ŻARSKI

Położenie: kompleks leśny przylegający od południa do miasta Żary.

Dane ewidencyjne: Nadl. Lipinki, obręb 1,
wydz.: 304l, 305g, 306f, g, 311c, 312a, c, d, f, h, i, 313a, c, d, f, g

Proponowana powierzchnia: 86,3 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
9110 (60%), 91E0 (10%), 9190 (10%)

Proponowany rezerwat znajduje się na południe od Żar i obejmuje obszar kulminacji moreny czołowej zlodowacenia środkowopolskiego stadiału Warty, z najwyższym wzniesieniem województwa lubuskiego - Górą Żarską 227 m n.p.m.

Największym walorem przyrodniczym jest zwarty kompleks kwaśnych buczyn niżowych, kwaśnych dąbrów i lasów łągowych. Najlepiej wykształcone zbiorowiska kwaśnych buczyn *Luzulo pilosae-Fagetum* zajmują około 50 ha. W dolinach niewielkich cieków znajdują się łągi olszowo-jesionowe, a przy wypływach wód łągi źródłkowe.

Ciekawostką są relikwowe stanowiska jodły pospolitej *Abies alba* na krańcach jej zasięgu oraz stanowiska storczyków, w tym buławnika czerwonego *Cephalanthera rubra*. Obszar ten ma bardzo bogatą historię. W przeszłości znajdował się tutaj zwierzyniec Promnitzów, a przed wojną Las Żarski, obejmujący kompleks o powierzchni około 1000 ha, stanowiący tereny rekreacyjne mieszkańców Żar. Obecnie również jest miejscem rekreacji i wypoczynku.

Najcenniejsze pod względem przyrodniczym fragmenty wymagają wyłączenia z gospodarki leśnej oraz ograniczenia penetracji ludzkiej.

Fot. Marek Maciantowicz

BUCZYNY MUŻAKOWSKIE

Położenie: 2 km na północ od Łęknicy

Dane ewidencyjne: Gm. Łęknica, obręb 1, dz.: 484 (część), 485 (część), 494 (część), 496 (część)

Proponowana powierzchnia: 92,47 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
9110 (50%), 9170 (20%), 91E0 (10%)

Proponowany rezerwat stanowi fragment Parku Mużakowskiego – obiektu wpisanego w 2004 roku na światową listę UNESCO. Obejmuje grunty Skarbu Państwa w zarządzie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Od końca lat 80. XX wieku prowadzone są tu prace rewitalizacyjne, polegające na odtwarzaniu polan i osi widokowych, jednak w wielu miejscach, szczególnie w północnej części znajdują się fragmenty cennych starodrzewi bukowych i dębowych. Na szczególną uwagę zasługują porastające skarpy doliny Nysy Łużyckiej grądy *Gallio sylvatici-Carpinetum* oraz fragmenty kwaśnych i żyznych buczyn z licznymi pomnikowymi okazami drzew. Ostoja siniaka *Columba oenas* (kilkanaście par) i kilku gatunków dzięciołów (Jeleń 2010).

Ochrona rezerwatowa nie koliduje z istniejącą ochroną w formie rezerwatu kulturowego, wprowadzając jednak wymogi i ograniczenia wynikające z potrzeb ochrony przyrody oraz strefowanie form udostępnienia obiektu dla potrzeb turystyki i rekreacji.

Fot. Tomasz Krzyśków

GRODZISKO KRZECZKOWO

Położenie: 3 km na południe od Mostek (gm. Lubrza)

Dane ewidencyjne: Nadl. Świebodzin, obręb 3, wydz.: 249h, i, j, n, o, p, r, s, t, 255c, d, f, g, h, i, j, k, 256a, b, c, d, f, g, h, i

Proponowana powierzchnia: 53,04 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
9110 (40%), 91D0 (20%), 91E0 (10%)

Propozycja po raz pierwszy sformułowana w roku 1994, później wielokrotnie powtarzana (Jermaczek 1994, Jermaczek i Maciantowicz 2005). Proponowany do ochrony obiekt to zróżnicowany geomorfologicznie kompleks lasów liściastych i mieszanych na brzegu jez. Nieszys. Wyniesienia morenowe o wysokości kilkunastu metrów nad poziomem jeziora porasta kwaśna buczyna w wieku ponad 100 lat, miejscami z domieszką sosny, obniżenia zajmują regenerujące się dynamicznie po okresowym przesuszeniu bory i brzeziny bagienne, natomiast obrzeża jeziora łąg olszowo-jesionowy. Na jednym z wyniesień dobrze zachowane pozostałości ziemnych umocnień wczesnośredniowiecznego grodziska. W drzewostanie dominują buk *Fagus sylvatica* i sosna *Pinus sylvestris*, w starszych klasach wieku, niekiedy znacznych rozmiarów.

W obniżeniach mozaika regenerujących się po przesuszeniu borów bagiennych i mszarów z licznie występującym widłakiem jałowcowatym *Lycopodium annotinum*.

Bór bagieny. Fot. Tomasz Krzyśków

Fot. Tomasz Krzyśków

BUKOWA GÓRA (POWIĘKSZENIE)

Położenie: Krawędź doliny Odry między miejscowościami Bobrowniki i Dąbrowa (gm. Otyń)

Dane ewidencyjne: Nadl. Przytok, obręb 1, wydz.: 115f, g, 116o, 145a, d, 146a, d, f, h, i, j, 147f, g, h, i, 177c, d, f, g, h, i, j, k, l, 178a, b, c, d, f, h, i, 198a, b, c, d, f, h, 200h, i, n

Proponowana powierzchnia: 139,93 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
9110 (40%), 9170 (10%), 91F0 (30%), 91E0 (10%)

Proponowany rezerwat obejmuje fragment wysokiej skarpy, stanowiącej końcowy fragment Wału Zielonogórskiego, opadający stromo w dolinę Odry. Deniwelacja terenu sięga 41,4 m i zawiera się pomiędzy 57,5 m n.p.m. (poziom Odra), a szczytem wzniesienia 98,9 m n.p.m. (tzw. Biała Góra). Na skarpie zachowały się zbiorowiska kwaśnej buczyny *Luzulo pilosae-Fagetum* oraz grądu środkowoeuropejskiego *Galio-Carpinetum*. Natomiast w dolinie Odry znajdują się dobrze wykształcone łąkowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe *Ficario-Ulmetum* oraz w mniejszym udziale łągi wierzbowe, topolowe oraz olszowe i jesionowe (*Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnenion*). W północnej części znajdują się niewielkie starorzecza. Na południowych i południowo-wschodnich stokach Białej Góry znajdują się ciepłolubne zbiorowiska leśne, nawiązujące do siedliska świetlistej dąbrowy *Potentillo albae-Quercetum*. Rosną tu między innymi: ciemiężyk białokwiatowy *Vincetoxicum hirundinaria*, smółka pospolita *Viscaria vulgaris*, dzwonek brzoskwiolistny *Campanula persicifolia* i lepnica zwisła *Silene nutans*.

Na terenie planowanego rezerwatu, na wysoczyźnie w pobliżu Białej Góry, znajdują się dwa ciekawe obiekty archeologiczne: grodzisko kultury łużyckiej i z okresu wczesnego średniowiecza oraz cmentarzysko kurhanowe kultury łużyckiej z epoki brązu.

Powiększenie rezerwatu Bukowa Góra proponowano w dokumentacji planu zadań ochronnych Obszaru Natura 2000 SOO Nowosolska Dolina Odry. Ochrona obiektu wymaga wyłączenia z gospodarki leśnej, która na stromych zboczach i terenie zalewowym Odry i tak jest niezwykle trudna.

Fot. Tomasz Krzyśków

Licząca 13 pozycji grupa rezerwatów proponowana jest dla ochrony lasów z dominacją dębów – **grądów i dąbrów**. W zbiorze rezerwatów dotychczas ustanowionych są one wprawdzie reprezentowane, jednak zdecydowanie niewystarczająco w stosunku do zasobów i zróżnicowania w regionie, szczególnie w odniesieniu do dąbrów, w tym świetlistych, wymagających często zabiegów z zakresu ochrony czynnej, dlatego zanikających. Ponieważ siedliska te często stanowią mozaikę, wchodząc w skład jednego obiektu, prezentujemy je razem.

GARDZKA STRUGA

Położenie: 2 km na południowy zachód od miejscowości Gardzko (gm. Strzelce Krajeńskie)

Dane ewidencyjne: Nadl. Strzelce Krajeńskie, obręb 1, wydz.: 208a, b, d, f, 208g, h, gm. Strzelce Krajeńskie, obręb Gardzko, dz.: 609 (część), 610 (część)

Proponowana powierzchnia: 27,68 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 9170 (60%), 91E0 (20%)

Proponowany rezerwat obejmuje głęboko wcięte w podłoże wąwozy stanowiące dolinę niewielkiego ciekę – Gardzkiej Strugi, spływającej z wysoczyzny do doliny Noteci oraz dwóch strumieni będących jej dopływami. Dna wąwozów wcięte są w podłoże na ponad 20 m, ich stoki cechują znaczne spadki dochodzące do 70 stopni. Wzdłuż cieków wykształciły się wąskie pasy łągów olszowo-jesionowych, przeważnie o charakterze źródliskowym, na skłonach dominują grądy, miejscami z udziałem buka *Fagus sylvatica* i wieloma okazałymi drzewami.

Obiekt leży w otoczeniu obszarów rolniczych, głównie intensywnie użytkowanych pól, co niekorzystnie wpływa na jego stan, poprzez eutrofizację obrzeży i zanieczyszczenie wód. Mimo to walory przyrodnicze i krajobrazowe proponowanego rezerwatu cechuje wysoki stopień naturalności.

Fot. Tomasz Krzyśków

CZARNA DROGA (POWIĘKSZENIE)

Położenie: 3 km na północ od Brójec (gm. Trzciel)

Dane ewidencyjne: Nadl. Trzciel, obręb 1, wydz.: 502a, b, c, 507a, f, h, i, 508c, d, f, g, Nadl. Świebodzin, obręb 3, wydz.: 279o, s, t, w, x, 288a, b, c, d, f, g, h, i, j

Zarządca: Lasy Państwowe, Nadleśnictwo Trzciel, Nadleśnictwo Świebodzin

Proponowana powierzchnia: 77,78 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
9170 (40%), 91E0 (30%), 91F0 (10%)

Przedmiotem propozycji jest powiększenie istniejącego rezerwatu Czarna Droga o przylegające grunty w zarządzie Lasów Państwowych, reprezentujące mozaikę chronionych leśnych siedlisk przyrodniczych – łągów olszowo-jesionowych i wiązowych oraz grądu. W okresie przedwojennym rezerwat obejmował powierzchnię prawie 100 ha, później został odtworzony na niewielkiej części dawnego zasięgu. Obecnie lasy wchodzące wówczas w jego granice podlegają dynamicznym procesom renaturyzacji, odznaczając się wysokimi walorami przyrodniczymi.

Proponowane do włączenia do rezerwatu lasy reprezentują w całości chronione siedliska przyrodnicze oraz są ostoją rzadkich gatunków zwierząt, przede wszystkim ptaków oraz ciekawych roślin, między innymi kilku gatunków storczyków (kruszczyk leśny *Epipactis helleborine*, podkolan biały *Platanthera bifolia*, buławnik czerwony *Cephalanthera rubra*), co wynika z bogatego w węglan wapnia podłoża.

Propozycję powiększenia rezerwatu sformułowano już wielokrotnie, między innymi w dokumentacji planu zadań ochronnych obszaru Natura 2000 Dolina Leniwej Obry.

Podkolan biały.
Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Tomasz Krzyśków

GRABICA

Położenie: Na krawędzi doliny Nysy Łużyckiej, na północ od miejscowości Polanowice (gm. Gubin)

Dane ewidencyjne: Nadl. Gubin, obręb 3, wydz.: 63a, b, c, d, f, l, m, o, p, 72a, b, c

Proponowana powierzchnia: 26,43 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
91F0 (40%), 9170 (40%), 3150 (10%)

Proponowany rezerwat obejmuje dobrze zachowany kompleks lasów i starorzeczy zlokalizowanych w dolinie Nysy Łużyckiej u ujścia rzeki Wodry. Jeden z kilku ostatnich fragmentów naturalnych lasów jakie zachowały się w silnie przekształconej dolinie Nysy. Okazałe starodrzewia dębowe w wieku 120-170 lat reprezentują mozaikę grądów środkowoeuropejskich *Galio sylvatici-Carpinetum* i łągów jesionowowiązowych *Ficario-Ulmetum minoris*. W drzewostanie dominuje dąb szypułkowy *Quercus robur* z domieszką graba *Carpinus betulus* oraz wiązu *Ulmus laevis*. Wiele drzew osiągnęło wymiary pomnikowe. Obszar cenny dla ksylobiontycznych owadów i grzybów.

DĘBOGÓRZA

Położenie: 3 km na północny wschód od miejscowości Górzyska (gm. Drezdenko)

Dane ewidencyjne: Nadl. Smolarz, obręb 1, wydz.: 267f, g, 268g, h, 269c, d, f, 303c, 304a, b, c, d, f, h, 305a, b, c, d, f, g, 306a, b, c, d, 343b, c, gm. Drezdenko, obręb Górzyska, dz.: 152 (część).

Zarządca: Lasy Państwowe, Nadleśnictwo Smolarz

Proponowana powierzchnia: 132,09 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
9170 (60%), 9190 (30%)

Kompleks grądów i dąbrów w większości w wieku 100-150 lat, reprezentatywnych dla południowo zachodniej części Puszczy Drawskiej. Drzewostan buduje dąb szypułkowy *Quercus robur* i bezszypułkowy *Quercus petraea*, ze znacznym udziałem buka *Fagus sylvatica* i graba *Carpinus betulus*, z wieloma drzewami o wymiarach pomnikowych.

W niższych warstwach lasu mozaika gatunków charakterystycznych zarówno dla lasów żyznych, nawiązujących do grądów, jak i kwaśnych dąbrów. W centrum obiektu, przy drodze, kamień dedykowany pamięci prof. Ryszarda Siweckiego – leśnika, „znawcy i badacza drzewostanów dębowych”.

Ważny element strefowania ochrony obszarów Natura 2000 SOO Uroczyska Puszczy Drawskiej i OSO Lasy Puszczy nad Drawą.

Fot. Tomasz Krzyśków

Pamiętkowy kamień poświęcony pamięci prof. Siweckiego.

Fot. Andrzej Jermaczek

LILIOWA DĄBROWA

Położenie: 1 km na północny wschód od miejscowości Górzyska (gm. Drezdenko)

Dane ewidencyjne: Nadl. Smolarz, obręb 1, wydz.: 382f, 383d, i, gm. Drezdenko, obręb Górzyska, dz.: 153 (część)

Proponowana powierzchnia: 20,93 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
9170 (70%), 9190 (20%)

Fragment rozległego kompleksu grądów i dąbrów z interesującym runem, a w nim licznie występującą lilią złotogłów *Lilium martagon*. Drzewostan budują dąb szypułkowy *Quercus robur* i grab *Carpinus betulus*, miejscami z udziałem buka *Fagus sylvatica*, sosny *Pinus sylvestris* i świerka *Picea abies*. W runie zarówno charakterystyczne gatunki grądów, jak i dąbrów.

Obiekt zaproponowany do ochrony rezerwatowej w opracowaniu BULiGL. Ważny element zróżnicowania lasów obszaru Natura 2000 SOO Uroczyska Puszczy Drawskiej.

DĘBOGÓRY

Położenie: 3 km na północ od miejscowości Kaniów (gm. Gubin)

Dane ewidencyjne: Nadl. Gubin, obręb 2, wydz.: 227 f, h, 228b, c, f, g, h, 229c, f, 237f, 238a, b

Proponowana powierzchnia: 48,26 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 9190

Proponowany rezerwat znajduje się na północ od miejscowości Kaniów na terenie kompleksu leśnego określanego jako Kaniowski Bór. Obejmuje interesujący, zwarty kompleks starych lasów dębowych i mieszanych, reprezentujących siedlisko przyrodnicze kwaśnej dąbrowy, porastający urozmaicony geomorfologicznie krajobraz. Drzewostan w starszych klasach wieku buduje dąb szypułkowy *Quercus robur*, z niewielką domieszką sosny, runo jest dobrze rozwinięte i typowe dla siedliska. Zaproponowany w opracowaniu BULiGL oraz w koncepcji WWF opracowanej dla obszaru "Zielona Wstęga Odra-Nysa".

Fot. Tomasz Krzyśków

RUBIEŻ DĘBOWA

Położenie: 0,5 km na południe od Budoradza (gm. Gubin),
2 km na północ od Gubina

Dane ewidencyjne: Nadl. Gubin, obręb 1,
wydz.: 40f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s

Proponowana powierzchnia: 23,15 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 9170

Niewielki, lecz dobrze zachowany kompleks lasów z elementami dawnego parku, zlokalizowanych na krawędzi doliny Nisy Łużyckiej u ujścia rzeki Budoradzanki. Okazałe starodrzewia dębowe w wieku około 170 lat reprezentują mozaikę grądów środkowoeuropejskich *Galio sylvatici-Carpinetum* i łągów jesionowo-wiązowych *Ficario-Ulmetum minoris*. W drzewostanie dominuje dąb szypułkowy *Quercus robur* z domieszką graba *Carpinus betulus* oraz wiązu *Ulmus laevis*. Wiele drzew osiągnęło wymiary pomnikowe. Obszar cenny dla ksylobiontycznych owadów.

Jeden z kilku ostatnich fragmentów naturalnych lasów w silnie przekształconej dolinie Nisy Łużyckiej.

GRĄDY W GARBICZU

Położenie: na północny zachód oraz północny wschód od Garbicza (gm. Torzym)

Dane ewidencyjne: Nadl. Torzym, obręb 1, wydz.: 17c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, 18a, b, g, i, m, 28b, c, Nadl. Torzym, obręb 3, wydz.: 259d, f, g, h, i, j, k, l, m, gm. Torzym, obręb Pniów, dz.: 243 (część), 244 (część)

Proponowana powierzchnia: 36,59 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
9170 (50%), 91E0 (20%)

Dwa fragmenty starych lasów porastających skarpy czystych, ramienicowych jezior Kręcno oraz Wielkie na północny wschód i południowy zachód od Garbicza. W obu fragmentach dominują grądy *Galio sylvatici-Carpinetum* z elementami ciepłolubnymi w runie oraz licznymi pomnikowymi drzewami, głównie dębami, miejscami przechodzące w kwaśne buczyny, a u podnóża skarpy w łęgi olszowo-jesionowe.

Istotny element ochrony różnicowania siedlisk obszaru Natura 2000 SOO Rynna Jezior Torzymskich.

SKARPA GOSTCHORZE

Położenie: 1 km na wschód od Krosna Odrz.,
między miejscowościami Chyże a Gostchorze (gm. Krosno Odrz.)

Dane ewidencyjne: Nadl. Bytnica, obręb 1, wydz.: 333k, l, n, o, p, t,
334f, g, h, j, k, l, m, n, o, p, gm. Krosno Odrzańskie, obręb Chyże, dz.:
42/5, 45, 46/12, 46/18, 46/19, 48/1 (część), 49/4, 50/7, 51/1 (część),
52/3, 52/5, 53/1 (część)

Proponowana powierzchnia: 20,53 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 9170 (70%)

Fragment wysokiej skarpy o wystawie południowej, stanowiącej północną krawędź pradoliny Odry pomiędzy miejscowościami Chyże i Gostchorze, około 3 km na wschód od Krosna Odrzańskiego. Jest to prawdopodobnie najbardziej stroma skarpa Odry w województwie lubuskim, a działalność rzeki powoduje powstawanie cały czas nowych obrywów. Deniwelacja terenu sięga ponad 40 m i zawiera się pomiędzy 39,8 m n.p.m. (poziom Odry) a krawędzią pradoliny na wysokości około 80 m n.p.m. Na skarpie zachowały się zbiorowiska grądu środkowoeuropejskiego *Galio-Carpinetum*. Jednak najcenniejsze są ciepłolubne zbiorowiska leśne, nawiązujące do ciepłolubnych grądów i świetlistej dąbrowy *Potentillo albae-Quercetum* z takimi gatunkami runa, jak: ciemiężyk biało kwiatowy *Vincetoxicum hirundinaria*, dzwonek brzoskwiolistny *Campanula persicifolia* czy czyściec prosty *Stachys recta*. Osobliwością florystyczną jest buławnik wielokwiatowy *Cephalanthera damasonium*. Występują tu także między innymi groszek czerniejący *Lathyrus nigricans*, kokorycz pusta *Corydalis cava* i wątła *Corydalis intermedia*.

Na terenie proponowanego rezerwatu znajduje się grodzisko z okresu wczesnego średniowiecza ze zbiorowiskami murawowymi. Stwierdzono tutaj również rzadkie gatunki owadów, między innymi jelonka rogacza *Lucanus cervus*.

Ważny element ochrony obszaru Natura 2000 SOO Dolina Środkowej Odry. Wymaga trwałego wyłączenia z gospodarki leśnej oraz eliminacji gatunku obcego - robinii akacjowej, a być może także odpowiedniego zaplanowania i podjęcia czynnej ochrony fragmentów murawowych.

ZBOCZA DOLNEGO BOBRU

Położenie: 1 km na północny wschód od miejscowości Stary Zagór (gm. Dąbie)

Dane ewidencyjne: Nadl. Brzózka, obręb 3, wydz.: 96Bax, t, x, z, gm. Bobrowice, obręb Chromów, dz.: 999 (część), gm. Dąbie, obręb Brzeźnica, dz.: 1/4, 2/4, 3/4, gm. Dąbie, obręb Stary Zagór, dz.: 173/2, 186/3, 186/4, 191/2, 192, 196/1, 196/2, 196/3, 197/1, 197/2, 201, 202/1, 202/2, 204/1, 204/4, 215/2, 84, 85, 87, 88, 90/2, 91/1, 92, 93/2, 94

Proponowana powierzchnia: 40,81 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 9170 (50%)

Kompleks muraw kserotermicznych, ciepłolubnych łąk oraz lasów i zarośli zboczowych, na stokach doliny Bobru. Wśród lasów zboczowych dominują młode grądy, ale o wysokim stopniu naturalności i dużym bogactwie florystycznym, z bardzo licznie występującą kokoryczą wątlą *Corydalis intermedia*, a także m.in. z żankielem zwyczajnym *Sanicula europaea*, pierwosnikiem lekarskim *Primula veris*, dzwonkiem brzoskwiolistnym *Campanula persicifolia*, lepnicą zwisłą *Silene nutans*. W dolnych partiach stoków i na terasie zalewowej występują grądy niskie.

W lasach tych znajdują się stanowiska m.in. listery jajowatej *Listera ovata*, wyki zaroślowej *Vicia dumetorum*, a także smardza jadalnego *Morchella esculenta*. Ciepłolubne zbiorowiska trawiaste o charakterze muraw lub kserofilnych łąk tworzą tu głównie rajgras wyniosły *Arrhenatherum elatius*, kłosownica pierzasta *Brachypodium pinnatum*, lebiodka pospolita *Origanum vulgare*, pszeniec różowy *Melampyrum arvense*, wyka długożagielkowa *Vicia tenuifolia*, klinopodium pospolite *Clinopodium vulgare*, drżączka średnia *Briza media*, len przeczyszczający *Linum catharticum*, dziewięciśń pospolity *Carlina vulgaris*.

Proponowany rezerwat jest istotnym elementem ochrony różnicowania siedlisk Obszaru Natura 2000 SOO Dolina Dolnego Bobru.

NAD STAWEM

Położenie: 1 km na zachód od m. Jałowice (gm. Brody)

Dane ewidencyjne: Nadl. Gubin, obręb 3, wydz.: 164f, g, h, i, j, k

Proponowana powierzchnia: 13,46 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

9170 (50%), 91E0 (20%)

Interesujący kompleks łąk, olsów i łęgów otaczających śródleśne bagno. W centralnej części znajduje się zbiornik wodny z szuwarem trzcinowym oraz turzycowiskiem. Środkowa część ulega dynamicznym przekształceniom w wyniku działalności rodziny bobrów, których żeremie znajduje się w centralnej części zbiornika. Bagno otoczone jest z jednej strony olsem *Ribes nigri-Alnetum*, a z drugiej brzezina, obecnie usychającą. Całość otoczona jest dobrze zachowanym łąką *Galio sylvatici-Carpinetum*, drzewostan budują dąb *Quercus robur* i grab *Carpinus betulus* z niewielkim udziałem świerka *Picea abies*, klonu *Acer platanoides* i buka *Fagus sylvatica*. Proponowany rezerwat stanowi dębową „wyspę” w zdominowanym przez sosnę krajobrazie okolic Gubina.

STARA DĄBROWA W KORYTACH

Położenie: 2 km na południe od miejscowości Koryta (gm. Torzym)

Dane ewidencyjne: Nadl. Torzym, obręb 2, wydz.: 279m, 292b, 293a, c, d, f, 294c, d, f, g, h, i, 295f, g, h

Proponowana powierzchnia: 61,01 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 9190 (60%),
rzadkie gatunki chrząszczy

Kompleks kwaśnych dąbrów w wieku ponad 200 lat, leżący w granicach obszaru Natura 2000 o tej samej nazwie. W drzewostanie dominują dąb szypułkowy *Quercus robur* i bezszypułkowy *Quercus petraea*, z udziałem sosny *Pinus sylvestris* i buka *Fagus sylvatica*, w starszych klasach wieku. Liczne są dęby o okazałych rozmiarach z obumierającymi konarami. Podszyt i podrost niezbyt zwarte, runo o charakterze borowym. Liczna populacja jelonka rogacza *Lucanus cervus*, stanowiska kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo*, kozioroga bukowca *Cerambyx scopolii*, a także wielu innych gatunków owadów i grzybów związanych z martwym i obumierającym drewnem (Banaszak 2017).

ŚWIETLISTA DĄBROWA NAD ILANKĄ

Położenie: około 3 km na północ od Uradu (gm. Cybinka)

Dane ewidencyjne: Nadl. Rzepin, obręb 1, wydz.: 657j, 658l, 659h

Proponowana powierzchnia: 19,26 ha

Typ: leśny

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 9110 (90%)

Niewielki, lecz dobrze zachowany i utrzymujący się samoistnie w dobrym stanie fragment lasu o cechach świetlistej dąbrowy *Potentillo albae-Quercetum*, prawdopodobnie jedyny obecnie większy fragment świetlistej dąbrowy w województwie.

W drzewostanie dominuje dąb bezszypułkowy *Quercus petraea* w wieku około 100 lat, z domieszką sosny *Pinus sylvestris*, na obrzeżach przechodzący w lite drzewostany sosnowe. Podszyt jest słabo wykształcony. W obfitym runie zdominowanym przez konwalię majową *Convallaria majalis* występują gatunki borowe, ze znacznym udziałem gatunków ciepłolubnych, typowych dla świetlistych dąbrów, takich jak: pięciornik biały *Potentilla alba*, dzwonek brzoskwiniolistny *Campanula persicifolia*, bodziszek czerwony *Geranium sanguineum*, malina kamionka *Rubus saxatilis* i pajęcznica gałęzista *Anthericum ramosum*, bukwica lekarska *Stachys officinalis*, wiązówka bulwkowata *Filipendula vulgaris*, pięciornik wiosenny *Potentilla neumanniana*, pięciornik siedmiolistkowy *Potentilla heptaphylla*, dąbrówka kosmata *Ajuga genevensis*, przytulia północna *Galium boreale*.

Obiekt wymagający pilnego zabezpieczenia w formie rezerwatu przyrody, monitorowania stanu zbiorowisk roślinnych i ewentualnej czynnej ochrony.

Fot. Marek Maciantowicz

Liczną grupę proponowanych i projektowanych rezerwatów leśnych (22 obiekty) stanowią obiekty reprezentowane bądź zdominowane przez **lasy łąkowe**. Kilka z nich obejmuje najlepiej zachowane fragmenty łągów olszowo–jesionowych, celem kilku innych propozycji jest skuteczna ochrona łągów dębowo–wiązowo–jesionowych oraz wierzbowo–topolowych w dolinach dużych rzek, przede wszystkim Odry. Łągi te, wraz z kompleksami w województwie dolnośląskim, stanowią kluczowe zasoby tego siedliska przyrodniczego w Polsce.

ZIELONOGÓRSKI LAS ODRZAŃSKI

Położenie: 2 km na północ od miejscowości Krępa (miasto Zielona Góra)

Dane ewidencyjne: Nadl. Zielona Góra, obręb 1, wydz.: 350c, 351a, 352a, c, d, 353f, g, 354a, b, Nadl. Przytok, obręb 2, wydz.: 1a, b, 10a, 11a, b, c, d, f, g, k, l, m, n, o, r, s, 12a, b, c, d, f, g, j, 13a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, 14a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 18c, d, 19a, b, c, 2a, b, c, k, 21a, b, c, d, 22a, b, c, d, f, g, 25c, d, 25k, l, o, 26f, g, h, i, j, 26k, l, m, n, 27a, b, c, d, f, g, h, 28a, b, c, d, f, g, h, 29a, b, 3a, b, c, d, f, g, h, 30a, b, c, d, 34a, b, c, d, f, 35a, b, d, f, 36a, b, c, d, f, h, i, j, 37a, b, c, d, f, g, h, 38a, b, f, g, 39g, h, i, j, m, n, o, p, r, s, t, w, x, 4a, b-01, b-99, d, f, h, i, 40a, b, c, f, g, h, i, j, k, l, 41a, b, c, d, 42a, b, c, d, 43a, 46a, b, i, 5a, b, m, o, p, r, 6a, b, f, g, j, k, 7a, b, c, f, g, i, 8a, k, 9a, b, gm. Czerwieńsk, obręb Wysokie, dz.: 13/6, 13/7, 13/8, 13/9, 14/4, 14/5, 28/4, 37/5, 829, 830, 831 (część), gm. Zielona Góra, obręb Krępa, dz.: 30/8, 715 (część), 733 (część), 752/1 (część), 763/1 (część), 837/1 (część), 852/1

Proponowana powierzchnia: 708,64 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
91F0 (50%), 91E0 (20%), 9170 (10%), 3150 (10%)

Jeden z najcenniejszych przyrodniczo kompleksów leśnych położonych w dolinie Odry, na północ od miejscowości Krępa i około 10 km na północ od centrum Zielonej Góry.

Największą powierzchnię zajmują starodrzewia dębowe rosnące w dolinie na glebach typu mady. Ze względu na brak corocznego zalewania część łągów ulega grądowieniu. Lasy reprezentują cechy pośrednie między łągami dębowo–wiązowo–jesionowymi a grądami. Na niewielkich wyniesieniach znajdują się fragmenty kwaśnych buczyn *Luzulo*

pilosae-Fagetum. Na terenach zalewowych znajdują się bardzo dobrze wykształcone fitocenozy łągów wiązowych *Ficario-Ulmetum* z bogatym podszytem, a bliżej rzeki - łągi topolowe *Populetum albae* i wierzbowe *Salicetum albo-fragilis*.

W kompleksie leśnym znajduje się kilka dużych starorzeczy Odry o sierpowatym kształcie, powstałych po 1774 roku, kiedy nastąpiło przebicie nowo wykopanego koryta Odry i rzeka popłynęła nowym nurtem. Z fitocenozy wodnych starorzeczy odnotowano dobrze wykształcone zespoły lilii wodnych *Nupharo-Nymphaeetum*, zespół żabiścieku *Hydrocharitetum morsus-ranae*, zespół rzęsy wodnej oraz na niedużych powierzchniach zespół osoki aloesowatej *Stratiotetum aloidis*. Niekiedy w dużych ilościach występuje tu salwinia pływająca *Salvinia natans*. Z zespołów szuwarowych dominują: szuwar pałki wąskolistnej *Typha angustifolia* i manny mielec *Glyceria maxima*.

Pod względem ornitologicznym proponowany rezerwat stanowi kluczowy fragment ptasiego obszaru Natura 2000 Dolina Środkowej Odry. Jednym z najważniejszych gatunków jest związany ze starymi dąbrowami dzięcioł średni *Dendrocopos medius*, którego liczebność oszacowano na 90 par (Jerzak i in. 2001). Ze starymi buczynami związana jest rzadka muchołówka mała *Ficedula parva* oraz siniak *Columba oenas*. W bardziej niedostępnych miejscach gniazduje kania ruda *Milvus milvus*. W szuwarach na starorzeczach gniazduje kilka par żurawia *Grus grus*.

Świat płazów reprezentowany jest między innymi przez traszkę grzebieniastą *Triturus cristatus*, kumaka nizinnego *Bombina bombina* oraz traszkę górską *Ichtyosaura alpestris*, która występuje tutaj na północnych krańcach zasięgu w Polsce (Najbar 1998). Spośród gadów najcenniejszym gatunkiem jest żółw błotny *Emys orbicularis* spotykany w starorzeczach Odry. Występuje tu prawdopodobnie co najmniej 5-8 osobników, z czego 4 zostały oznakowane. Na uwagę zasługuje także wyjątkowo liczna populacja zaskrońca zwyczajnego *Natrix natrix*. Występuje tu ponad 30 gatunków ważek, w tym chronione: trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia* i gadziogłówka żółtonoga *Gomphus flavipes*.

Obszar proponowany do ochrony rezerwatowej od wielu lat. Ważny element strefowania ochrony obszarów Natura 2000 OSO Dolina Środkowej Odry oraz SOO Krośnieńska Dolina Odry.

CZARNA ŁACHA

Położenie: na lewym brzegu Odry, na południe i południowy wschód od Radnicy (gm. Krosno Odrz.)

Dane ewidencyjne: Nadl. Zielona Góra, obręb 1, wydz.: 342a, b, c, d, f, g, 343a, b, c, d, f, g, 344a, b, c, d, f, g, h, i, j, 346a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, 347a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, 348a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, p, r, s, 349a, b, c, d, gm. Dąbie, obręb Szczawno, dz.: 184, 185, 794, 795, 807/2, 807/3, 807/4, 826, gm. Krosno Odrzańskie, obręb Gostchorze, dz.: 375, 376, 377, 378, 378/1, 379/1, 379/2, 380, 381/2, 382, 385, 386/1, 387, 400/2, 404/1, 405/2, 405/3, 406/1, 407/1, 409/1, 410/1, 419, 420, 438, 439, 480/18, 480/21, 480/22, gm. Krosno Odrzańskie, obręb Radnica, dz.: 695, 709, 712/2, 721, 725/2, 730, 734/1, 744/1, 745, 747/2, 753, 754/2, 754/3, 755, 765/2, 776, 781/1, 784, 800/2, 812/1, 812/2, 813, 814, 815/1, 815/2, 816, 821/1, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 879, 971 (część)

Proponowana powierzchnia: 739,98 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

3150 (10%), 6440 (10%), 91F0 (30%), 91E0 (20%), siedliska ptaków

Rozległy kompleks terenów zalewowych, łągów i starorzeczy na lewym brzegu Odry, na południe i południowy wschód od Radnicy. W zachodniej części dominują szuwały mozgi *Phalaris arundinacea* i wysokich turzyc, oraz łąki selernicowe. Do niedawna były one regularnie koszone, stanowiąc siedlisko dla siewek i innych związanych z podmokłymi łąkami gatunków ptaków. Zarzucenie regularnego użytkowania kośnego prowadzi do procesów sukcesji roślinności w kierunku zarośli, a potem lasów. W centralnej części znajduje się rozległe starorzecze łączące się z rzeką z masowo występującą kotewką *Trapa natans*. W części wschodniej dominują łągi wiązowe i wierzbowo-topolowe, ze specyficznym udziałem skrzypu zimowego *Equisetum hyemale* w runie. W łągach występuje topola czarna *Populus nigra*.

Ostoja ptaków wodnych i błotnych, do niedawna gniazdowało tu kilka gatunków siewek, obecnie tylko kszczyk *Gallinago gallinago* i czajka *Vanellus vanellus*. Inne rzadkie gatunki to derkacz *Crex crex*, kropiatka *Porzana porzana*, kania ruda *Milvus milvus*, kania czarna *Milvus migrans*, zimorodek *Alcedo atthis*, dzięcioł średni *Dendrocopos medius* i wiele innych. Ważne miejsce dla ptaków wodnych i błotnych w okresie migracji, szczególnie wiosennej.

Istotny element ochrony sieci obszarów Natura 2000, szczególnie OSO Dolina Środkowej Odry.

Fot. Albert Wiaderny

Fot. Andrzej Jermaczek

ŁĘGI NOWOSOLSKIE

Położenie: 1 km na północny zachód od miejscowości Przyborów (gm. Nowa Sól)

Dane ewidencyjne: Nadl. Nowa Sól, obręb 1, wydz.: 110f, h, 111k, 137d, g, 138a, b, c, d, f, g, h, i, 139a, c, d, f, 140a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, 141a, b, c, d, f, g, h, i, j, 142b, h, i

Proponowana powierzchnia: 147,91 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3150 (20%), 91F0 (60%), 9170 (10%), 6440 (5%)

Obiekt proponowany do ochrony rezerwatowej już wielokrotnie, stanowiący jeden z lepiej zachowanych i zbliżonych do naturalnych kompleksów siedlisk doliny Odry.

Obejmuje największe i najlepiej zachowane starorzecze - rozległe Odrzysko rozciągające się między Przyborowem a Nową Solą. Jego brzegi porośnięte są przez roślinność szuwarową z dominacją trzciny *Phragmites australis*, pałki szerokolistej *Typha latifolia* i licznie występującą strzałką wodną *Sagittaria sagittifolia*. Roślinność pływająca budują dość pospolite gatunki zbiorników eutroficznych, ale również dwa rzadkie, chronione gatunki – paproć salwinia pływająca *Salvinia natans* oraz kotewka orzech wodny *Trapa natans*. Dość licznie występuje tu także osoka aloesowata *Stratiotes aloides*.

Najczęściej spotykane siedlisko leśne to łągi wiązowe. Drzewostan budowany jest przez dęby *Quercus robur* oraz wiązy *Ulmus laevis* i *Ulmus minor*, rzadziej spotykany jest klon polny *Acer campestre*. W podszycie występuje głóg dwuszyjkowy *Crataegus laevigata*, czeremcha *Padus avium*, tarnina *Prunus spinosa*, dereń świdwa *Cornus sanguinea* oraz podrost drzew. W runie zaznacza się aspekt wiosenny z licznie występującym ziarnopłonem *Ficaria verna*. Miejsca wyżej wyniesione zajmują płaty łąki. Niewielkie fragmenty zajmują łąki selernicowe, od lat nieużytkowane, miejscami przechodzące w ziołorośla, jednak z gatunkami charakterystycznymi i rzadkimi, jak: selernica żyłkowana *Kadenia dubia*, czosnek kątowny *Allium angulosum*, goryczka wąskolistna *Gentiana pneumonanthe* i nasięźrał pospolity *Ophioglossum vulgatum*.

Interesująca jest także entomofauna z pachnicą dębową *Osmoderma eremita* i koziorogiem dęboszem *Cerambyx cerdo* oraz bogatą fauną ważek, a także awifauna, z licznie występującym tu dzięciołem średnim *Dendrocopos medius*.

ŁĘGI KOŁO POMORSKA

Położenie: 3 km na wschód od Pomorska (gm. Sulechów)

Dane ewidencyjne: Nadl. Sulechów, obręb 3, wydz.: 282s, 283l, m, 284f, j, k, n, 292d, f, g, h, k, l, m, 293a, c, d, f, g, 294c, d, f-01, f-99, 299k, 300b, c, f, 243g, h, k, l, m, n, o, 259n, p, 260c, d, f, g, h, i, j, k, l, gm. Sulechów, obręb Mozów, dz.: 283/6, 294/2, 40 (część), 42 (część)

Proponowana powierzchnia: 179,47 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

91F0 (50%), 91E0 (30%), 3150 (10%)

Proponowany rezerwat obejmuje kompleks cennych lasów łągowych oraz starorzeczy zlokalizowanych w dolinie Odry. Lasy łągowe reprezentowane są przede wszystkim przez łągi wierzbowo-topolowe oraz dębowo-wiązowe *Ficario-Ulmetum*. Dużym walorem przyrodniczym są naturalne stanowiska topoli czarnej *Populus nigra*.

Łącznie z leżącym na lewym brzegu Odry kompleksem Zielonogórskiego Lasu Odrzańskiego obiekt ten stanowi jeden z większych i cenniejszych obszarów łągowych w zachodniej Polsce, jednocześnie stanowiąc ważny element ochrony sieci obszarów Natura 2000, szczególnie SOO Krośnieńska Dolina Odry.

Fot. Tomasz Krzyśków

SZYDŁOWSKIE ŁĘGI

Położenie: 1 km na południe i południowy zachód od Krzesina

(gm. Cybinka), w granicach Krzesińskiego Parku Krajobrazowego

Dane ewidencyjne: Nadl. Cybinka, obręb 1, wydz.: 307a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 312a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, 313a, b, c, d, f, 314a, b, c, d, f, g, h, i, 315a, b, c, d, f, g, h, gm. Cybinka, obręb Krzesin, dz.: 159/1, 159/2, 161, 166/1, 168/2, 170/1, 174/1, 175, 181/1, 185/3, 186/3, 187, 188, 189/1, 189/2, 189/3, 190/1, 190/3, 192/1, 193/1, 197/1, 197/2, 197/3, 197/4, 197/5, 197/6, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 238, 239, 243, 244, 648/1, 707, 754, 756

Proponowana powierzchnia: 245,62 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

6440 (10%), 91F0 (50%), 91E0 (20%), 3150 (10%)

Projekt rezerwatu powstał z połączenia kilku proponowanych rezerwatów opisanych w dokumentacji planu ochrony Krzesińskiego Parku Krajobrazowego (Gucałło i Gucałło 2006). Obejmuje tereny rozciągające się wzdłuż zakoli Odry, naprzeciw ujścia Nysy Łużyckiej, w rejonie nieistniejącej już, dawnej wsi Szydłów – lasy łęgowe, tereny zalewowe z fragmentami łąk selernicowych oraz rozległe, połączone z Odrą starorzecze zwane Jeziorem Krzesińskim. Cały obszar leży w granicach tzw. Krzesińskiego Zbiornika Retencyjnego, stosunkowo szerokiego fragmentu doliny Odry zalewanego co kilka lat przy wyższych stanach wody.

Obszar obejmuje mozaikę łęgów wierzbowo-topolowych i wiązowych oraz różnego rodzaju zbiorowisk terenów zalewowych - starorzeczy, szuwarów mozgi i turzyc, ziołorośli nadrzecznych oraz różnych stadiów sukcesji zarośli wierzbowych na użytkowanych niegdyś rolniczo gruntach.

Elementem godnym ochrony jest awifauna łęgowa obfitująca w gatunki charakterystyczne dla dolin rzecznych. W granicach obiektu gniazdują między innymi: kania ruda *Milvus milvus*, kania czarna *Milvus migrans*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus*, żuraw *Grus grus*, dzięcioł średni *Dendrocopos medius*, dzięcioł czarny *Drycopus martius*, dzięcioł zielonosiwy *Picus canus*, gąsiorek *Lanius collurio* i kilkadziesiąt innych gatunków.

Ważny element ochrony obszarów Natura 2000, szczególnie OSO Dolina Środkowej Odry oraz Krzesińskiego Parku Krajobrazowego.

BIAŁA GÓRA

Położenie: 2 km na zachód od Osiecznicy (gm. Krosno Odrz.)

Dane ewidencyjne: Nadl. Krosno, obręb 2, wydz.: 197f, 197g, h, i, j, k, l, m, 198j, 177g, 193b, c, d, f, g, h, 194f, g, h, i, j, k, 195a, i, j, k, l, 196b, c, f, gm. Krosno Odrzańskie, obręb Osiecznica, dz.: 970 (część)

Proponowana powierzchnia: 135,38 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
91F0 (50%), 91T0 (20%)

Miejsce lęgów kani rudej *Milvus milvus*. Część zachodnią i centralną proponowanego rezerwatu stanowi kompleks lasów łęgowych i terenów zalewowych ciągnący się wzdłuż Odry. Dominują tu łągi dębowo-wiązowe *Ficario-Ulmetum* z drzewostanem w wieku ponad 150 lat, lokalnie przechodzące w tereny otwarte, w tym łąki o charakterze łąk trzęślicowych z licznie występującym kosańcem syberyjskim *Iris sibirica*.

Wschodnia część projektowanego rezerwatu ma natomiast charakter odmienny, stanowi południowo-zachodnią część obszaru Natura 2000 Krośnieński Bór Suchy, obejmując skupienie borów chrobotkowych w wieku ponad 150 lat. Obiekt stanowi mozaikę boru chrobotkowego *Cladonio-Pinetum* i suboceanicznego boru świeżego *Leucobryopinetum*, z charakterystycznymi gatunkami porostów z podrodzaju *Cladina* sp., *Cladonia* sp. oraz *Cetraria aculeata*.

Ważny element ochrony obszarów Natura 2000, szczególnie SOO Krośnieńska Dolina Odry oraz SOO Krośnieński Bór Suchy.

Kania ruda.

Fot. Tomasz Krzyśków

Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Andrzej Jermaczek

UROCZYSKO GRODZISZCZE (POWIĘKSZENIE)

Położenie: 2 km na północny wschód od Szczańca (gm. Szczaniec)

Dane ewidencyjne: Nadl. Babimost, obręb 1, wydz.: 75a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, 76c, d, f, 85a, b, c, d, f, g, h, i, j, 86a, b, c, d, f, 87a, b, c, d, f, g, h, l, 88a, gm. Szczaniec, obręb Szczaniec, dz.: 1214, 18 (część)

Proponowana powierzchnia: 117,36 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
91E0 (80%), 9170 (10%)

Propozycja obejmuje powiększenie niewielkiego rezerwatu Uroczysko Grodziszcze. Formułowano ją już wielokrotnie, w opracowaniach BULIGL (Bernat i in. 1995), Klubu Przyrodników (Jermaczek 2005), a także w dokumentacji planu zadań ochronnych obszaru Natura 2000 Dolina Leniwej Obry. Istniejący rezerwat Uroczysko Grodziszcze leży w kompleksie ponad 100 ha lasów o naturalnym charakterze, reprezentujących siedlisko łągu olszowo-jesionowego z niewielkimi fragmentami grądów i łągów wiązowych. Obszar leży w widłach dwóch cieków – schodzących się pod Szczańcem odnóg Leniwej Obry, jest niedostępny, otoczony kompleksami użytkowanych ekstensywnie łąk i szuwarów. Drzewostan buduje przede wszystkim olsza czarna *Alnus glutinosa*, a we fragmentach silniej zgrądowiastych dęb szypułkowy *Quercus robur* i grab *Carpinus betulus*.

W podszycie dominują leszczyna *Corylus avellana* i czeremcha *Padus avium*, a miejscami dereń świdwa *Cornus sanguinea*. W typowo wykształconych płatach runa dominuje zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, gwiazdnica wielkokwiatowa *Stellaria holostea*, kokorycz pusta *Corydalis cava*, ziarnopłon wiosenny *Ficaria verna*, miejscami licznie spotyka się także przyłasczkę *Hepatica nobilis*.

Proponowany rezerwat jest ostoją ponad 50 gatunków ptaków, w tym pięciu gatunków dzięciołów, (wśród nich rzadkiego dzięcioła średniego *Dendrocopos medius*), żurawia *Grus grus*, siniaka *Columba oenas* oraz rzadkich ptaków szponiastych, a także lokalną ostoją ssaków, w tym kilku gatunków nietoperzy. Z uwagi na znaczne zasoby rozkładającego się drewna interesująca i zróżnicowana jest także mykobiota (świat grzybów) obiektu oraz entomofauna, szczególnie chrząszczy. Obszar ten, zwany Puszcą, jest znanym miejscem kształtującym wiedzę o lesie naturalnym wielu pokoleń leśników – uczniów pobliskiego Technikum Leśnego w Rogoźniku.

UJŚCIE ILANKI

Położenie: na wschód od Rybolic (gm. Słubice)

Dane ewidencyjne: Nadl. Rzepin, obręb 1, wydz.: 672d, f, g, 673l, m, n, 709a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, 710a, b, c, f, g, h, i, j, k, l, m, 711h, i, 754a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 773a, b, c, d, f, g, h, 774a, b, c, f, 775a, b, c, d, g, 776a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, 777ax, w, x, y, z, gm. Słubice, obręb Kunice, dz.: 1, 196, 2/1, 420/1, 453 (część)

Proponowana powierzchnia: 210,49 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

91E0 (80%) żółw błotny *Emys orbicularis*

Rozległy kompleks lasów łęgowych, olsów i eutroficznych mokradeł w dolnym odcinku doliny rzeki Ilanki. Dominują tu łągi olszowo-jesionowe w różnych klasach wieku, porastające brzegi rzeki i dno doliny. Miejscami zachowały się pozostałości dawnej sieci wodnej, obecnie silnie przekształcanej przez bobry, powiązanej z istniejącymi tu w przeszłości młynami oraz użytkowanymi wówczas łąkami i pastwiskami, obecnie w zaawansowanych stadiach sukcesji leśnej. W drzewostanie dominuje olcha *Alnus glutinosa*, na obrzeżach pojawiają się pojedyncze wiązy *Ulmus laevis* i dęby *Quercus robur*. Obfity podszyt tworzą głównie bez czarny *Sambucus nigra*, dereń świdwa *Cornus sanguinea*, leszczyna *Corylus avellana* i kalina koralowa *Viburnum opulus*. Runo typowe dla lasów łęgowych zdominowane jest przez eutroficzne byliny i gatunki szuwarowe. Jedną z ostatnich na Ziemi Lubuskiej ostoi żółwia błotnego *Emys orbicularis* i gniewosza *Coronella austriaca*.

Fot. Andrzej Jermaczek

Młode żółwie błotne wypuszczane w Ujściu Ilanki w ramach programu czynnej ochrony. Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Andrzej Jermaczek

MOKRADŁA STAROŚCIŃSKIE

Położenie: 2 km na południowy zachód od Wystoku (gm. Torzym)

Dane ewidencyjne: Nadl. Rzepin, obręb 1, wydz.: 290a, 294d, f, l, m, n, o, 295h, i, 301a, b, c, d, f, g, 302c, d, f, 303d, 304a, b, d, 305a, b, 306k, l, 310a, c, 311i, Nadl. Torzym, obręb 3, wydz.: 118f, 119d, g, l, n, 123a, b, c, d, f, g, h, 124a, b, c (część), d, f, g, j, k, 126a, b, c, f, g, h, i, j, k, 132a, b, c, d, 133a, c, d, 134a, 135a, 136a, 137a, 138a, b, c, d, 139a, b, c, d, h, i, j, k, 140a, b, c, d, f, gm. Rzepin, obręb Lubiechnia Wielka, dz.: 703, gm. Torzym, obręb Tarnawa Rzepińska, dz.: 146, gm. Torzym, obręb Wystok, dz.: 290, 291

Proponowana powierzchnia: 257 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

9170 (10%), 91D0 (5%), 91E0 (40%)

Rozległy kompleks dobrze zachowanych siedlisk mokradłowych, obejmujący dolinę Ilanki od okolic ujścia strumienia Tarnawki, do rejonu wczesnośredniowiecznego grodziska, wraz z odcinkiem strumienia - Cierniczki, malowniczo meandrującej na dnie głębokiego wąwozu. Wzdłuż koryta rzeki wykształcone są silnie podmokłe i w wielu miejscach niedostępne łągi olszowe, miejscami przekształcone w olsy. Dalej od koryta znajdują się siedliska otwarte – wilgotne łąki kaczeńcowe i szuwały turzycowe. U stóp zboczy doliny znajdują się olszyny źródliskowe, a same zbocza porastają miejscami jeszcze dość dobrze zachowane grądy. W zagłębieniach terenu wykształcone są brzeziny bagienne oraz olsy torfowcowe. Spośród rzadkich gatunków roślin występują tu: hildenbrandia rzeczna *Hildenbrandia rivularis*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, wełnianka pochwowata *Eriophorum vaginatum*, turzycza darniowa *Carex caespitosa*, rzeżucha bagienna *Cardamine dentata*, żankiel zwyczajny *Sanicula europaea*, listera jajowata *Listera ovata*, przylaszczka pospolita *Hepatica nobilis* i inne. Obszar ten jest szczególnie cenny dla ptaków – gniazduje tu łabędź krzykliwy *Cygnus cygnus*, gągoł *Bucephala clangula*, kilkanaście par wodnika *Rallus aquaticus*, który również regularnie spędza tu zimę, 2-3 pary żurawi, kszczyk *Gallinago gallinago*, słonka *Scolopax rusticola*, samotnik *Tringa ochropus*, pliszka górska *Motacilla cinerea*, zimorodek *Alcedo atthis*.

Spośród bezkręgowców na uwagę zasługuje występowanie poczwarówki jajowatej *Vertigo moulinsiana* i zwięzionej *V. angustior*.

Fot. Andrzej Jermaczek

ŁĘGI ŻABI MŁYN

Położenie: Około 4 km na południowy wschód od Szczanieca (gm. Szczaniec)

Dane ewidencyjne: Gm. Szczaniec, obręb Dąbrówka Mała, dz.: 1/6, 1/8 (część), 2/3, 2/6 (część), 282

Proponowana powierzchnia: 59,74 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

91E0 (50%), 91F0 (10%), 9170 (10%)

Proponowany rezerwat obejmuje fragment lasów łągowych w dolinie Leniwej Obry, bezpośrednio przylegający do rzeki, znany jako uroczysko Żabi Młyn. Przeważają łągi olszowo-jesionowe, niewielkie powierzchnie zajmują lasy o charakterze łągów wiązowych, olsów i grądów. W drzewostanie dominuje olcha *Alnus glutinosa* w wieku około 100 lat, nielicznie występują: jesion *Fraxinus excelsior*, wiąz szypułkowy *Ulmus laevis*, dąb szypułkowy *Quercus robur* i grab *Carpinus betulus*. W granicach obiektu występuje kilkadziesiąt drzew, przede wszystkim dębów, wiązów i jesionów o wymiarach pomnikowych. Podszycie budują przede wszystkim: czeremcha *Padus avium*, kruszyna *Frangula alnus*, bez czarna *Sambucus nigra*, dereń świdwa *Cornus sanguinea* i leszczyna *Corylus avellana*. Runo jest typowe dla lasów łągowych, wiosną dominują w nim: zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, zawilec żółty *Anemone ranunculoides*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, czartawa pospolita *Circaea lutetiana* i gwiazdnica gajowa *Stellaria nemorum*. Silniej podtopione partie zajmują gatunki szuwarowe. Spośród rzadszych gatunków roślin spotkać tu można wawrzynka wilczylika *Daphne mezereum*, listerę jajowatą *Listera ovalis* i przylaszczkę *Hepatica nobilis*. Przy rzece, w południowo-wschodniej części, znajduje się pozostałość przeciętego na pół podczas prac regulacyjnych w XIX wieku wczesnośredniowiecznego grodziska, w innych częściach pozostałości umocnień z różnych okresów. Występuje tu około 30 gatunków ptaków, między innymi: dzięcioł średni *Dendrocopos medius*, dzięcioł czarny *Dryocopus martius*, żuraw *Grus grus* i strumieniówka *Locustella fluviatilis*.

Propozycję utworzenia rezerwatu sformułowano w dokumentacji planu zadań ochronnych obszaru Natura 2000 Dolina Leniwej Obry. W ramach kompensacji przyrodniczej budowy autostrady A2, odcinek Leniwej Obry graniczący z proponowanym rezerwatem podlega renaturyzacji prowadzącej do odtworzenia naturalnych siedlisk i procesów przyrodniczych.

DOLINA PSTRĄGA I ŁĘGI TARNOWSKIE

Położenie: 4 km na południowy wschód od Brodów (gm. Brody)

Dane ewidencyjne: Nadl. Lubsko, obręb 1, wydz.: 141k, m, n, o, 173i, j, k, l, m, 174b, c, d, f, g, 175i, k, 176b, c, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, 209a, b, d, f, 210a, b, i, 211a, b, c, d-01, d-99, f-01, f-99, g, h, i, 246f, 109b, c, d, f, m, n (część), o, p, r, t, w, x, y, 110a, b, l, x, 142b, c, d, i, j, o, 27d, f, i, j, k, l, m, n, 34a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 35a, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, w, x, 36f, g, h, 36i, 36j, 36k, 36l, 36m, 36n, 36o, 39a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, 40a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, 41a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 42a, 56f, l, 57a, ax, b, bx, c, d, f, g, 57h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, w, x, y, z, 58a, b, c, d, f, g, i, j, k, l, 59a, b, c, d, t, w, 83a, i, j, 84a, b, d, f, i, j, k, l, o, 177a, b, f, i, j, k, l, o, 212a, b, d, f, g, h, i, j, n, o, 213d, f, g, 214g, h, 247b, c, d, 279b, f, g, h, i, j, 280a, Nadl. Lubsko, obręb 3, wydz.: 306d, f, g, i, j, k, 317d, f, g, h, i, l, 328a, b, c, d, h, 329a, b, c, d, f, k, l, 329A~b, ~c, a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 337c, d, gm. Brody, obręb Biecz, dz.: 435, 436, 438, 439/2, 439/3, 440/1, 441/3, 442, 443/1, 444/1, 448/2, 449/2, 524, 583/1, 628, gm. Brody, obręb Jezioro Wysokie, dz.: 1008, 1025, 233, 235, 236, 343 (część), 366, 381, 572 (część), 962, 964/3, 977

Proponowana powierzchnia: 517,41 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

3150 (5%), 7110 (5%), 7140(5%), 7150 (5%), 91E0 (50%), 91D0 (20%)

Proponowany rezerwat obejmuje mozaikę wilgotnych i bagiennych siedlisk wśród borowego krajobrazu. Jest to związane przede wszystkim z bogatą siecią hydrograficzną oraz rozproszonymi na całym obszarze ekosystemami wodno-błotnymi i torfowiskowymi. Niewątpliwie wielką osobliwością jest występowanie na kilku stanowiskach brzeziny bagienniej *Vaccinio uliginosi-Betuletum pubescentis* (głównie podzespół z wełnianką pochwowatą *Eriophorum vaginatum*). Na uwagę zasługują również olsy torfowcowe, które w granicach obszaru są zbiorowiskiem dość częstym. W runie stwierdzono występowanie wielu rzadkich gatunków, głównie roślin zarodnikowych. Innym siedliskiem priorytetowym są łąki olszowe i olszowo-jesionowe, które wykształcają się tam głównie w dolinach niewielkich cieków. Największy kompleks łągów *Fraxino-Alnetum* znajduje się w dolinie rzeki Pstrąg i jej dopływów. Znamienny charakter szacie roślinnej tego obszaru nadają rzadkie i bardzo rzadkie zespoły roślinności torfowiskowej i wodno-błotnej, w tym torfowiska wysokie, z roślinnością reprezentowaną przez zespoły mszarów torfowcowych: *Sphagnetum magellanici*, *Sphagnetum papil-*

Fot. Marek Maciantowicz

losi, *Ledo-Sphagnetum* i *Sphagno recurvi-Eriophoretum vaginati*. Bardzo interesujące są torfowiska mszarne zawieszane na skarpach doliny, rozwijające się liniowo ponad strefą zalewów wód korytowych.

Do włączenia proponuje się również wilgotne obniżenie międzywymowe z jednym z najlepiej zachowanych przygielkowskich (siedlisko 7150) w Polsce. Jezioro Niwa to zbiornik eutroficzny i silnie wypłycony, prawie w całości pokryty roślinnością pływającą ze związku *Nymphaeion*. Do cennych elementów flory należą między innymi: podrzeń żebrowiec *Blechnum spicant*, rosiczka pośrednia *Drosera intermedia*, ponikło wielołodygowe *Eleocharis multicaulis*, przygielka biała *Rhynchospora alba* oraz liczne rzadkie i zagrożone gatunki mszaków.

Obszar stanowi kluczowy element ochrony siedlisk obszaru Natura 2000 OSO Uroczyska Borów Zasięckich.

Fot. Andrzej Jermaczek

ŁĘGI DĄBROSZYN

Położenie: 1 km na wschód od Dąbroszyna (gm. Witnica)

Dane ewidencyjne: Nadl. Dębno, obręb 1, wydz.: 761a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, 762n, o, p, r, s, t, gm. Witnica, obręb Dąbroszyn, dz.: 442 (część), 443 (część), 444 (część), 445 (część), 525 (część), 527 (część), 530 (część), 531 (część), 532 (część), gm. Witnica, obręb Krześniczka, dz.: 180 (część), 198 (część), 208 (część)

Proponowana powierzchnia: 101,83 ha

Typ: leśny

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 91E0 (80%)

Kompleks łągów olszowo–jesionowych i olsów przy krawędzi doliny Warty, graniczący z Parkiem Narodowym „Ujście Warty”. Obszar silnie podtopiony na skutek zaniku sieci melioracyjnej oraz działalności bobrów, i niedostępny. Drzewostan buduje olcha *Alnus glutinosa*, z niewielką domieszką wiązów *Ulmus laevis*, *Ulmus campestris*, a na obrzeżach i wyniesieniach także dębu *Quercus robur*. W runie dominują gatunki szuwarowe oraz byliny siedlisk eutroficznych.

W faunie zwraca uwagę silna populacja bobra *Castor fiber*, kumaka nizinnego *Bombina bombina*, żurawia *Grus grus* i dzięcioła średniego *Dendrocopos medius*.

Alternatywą dla utworzenia rezerwatu jest włączenie obszaru do Parku Narodowego „Ujście Warty”, co postulowano w dokumentacji planu ochrony Parku.

Łabędzie nieme przy gnieździe. Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Tomasz Krzysków

DĘBOWY OSTRÓW (POWIĘKSZENIE)

Położenie: 1 km na południowy wschód od Nowego Dworku (gm. Świebodzin)

Dane ewidencyjne: Nadl. Świebodzin, obręb 3, wydz.: 85i, j, k, l, n, o, 86r, s, gm. Świebodzin, obręb Nowy Dworek, dz.: 254 (część), 315

Proponowana powierzchnia: 30,93 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3150 (10%), 91E0 (70%), 9170 (10%)

Proponowany rezerwat otacza istniejący, niewielki, o powierzchni niespełna 2 ha, rezerwat Dębowy Ostrów, leżący w dolinie rzeki Paklicy, zajmujący wyniesienie wśród terenów podmokłych porośnięte kwaśną dąbrową, miejscami przechodzącą w łąkę.

Proponowane do objęcia ochroną lasy reprezentują przede wszystkim porastające oba brzegi rzeki oraz obrzeża niewielkiego zbiornika wodnego łąki olszowo-jesionowe oraz olsy i niewielkie fragmenty łąk na obrzeżu. Większość lasów reprezentowana jest przez starodrzewy w wieku 100 i więcej lat, z licznymi okazałymi drzewami oraz znacznymi zasobami rozkładającego się drewna i związanych z nim gatunków, szczególnie owadów i grzybów. Stwierdzono tu między innymi zagrożone: *Abortiporus biennis*, *Inocybe godeyi*, *Cortinarius casimiri*.

Obszar rezerwatu jest trudno dostępny, stanowiąc ostoję antropofobnej fauny, między innymi bobra i wydry. Wśród stwierdzonych tu gatunków ptaków lęgowych zwracają uwagę: zimorodek *Alcedo atthis*, dzięcioł czarny *Dryocopus martius* i dzięcioł średni *Dendrocopos medius*.

Zimorodek. Fot. Łukasz Łukasik

Fot. Andrzej Jermaczek

ŁĘG ŹRÓDLISKOWY PRZY STRUMYKU MIKOŁAJKA

Położenie: 2 km na wschód od miejscowości Stare Bielice (gm. Drezdenko)

Dane ewidencyjne: Nadl. Smolarz, obręb 2, wydz.: 430b, c, d, f

Proponowana powierzchnia: 3,34 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
9170 (40%), 91E0 (40%)

Niewielki, lecz interesujący obiekt zaproponowany w opracowaniu Lipnickiego (2006) leżący na krawędzi doliny Noteci, przy ujściu niewielkiego cieku, w sąsiedztwie linii kolejowej Krzyż – Gorzów Wlkp. Część stanowi stroma skarpa o wystawie południowej, wznosząca się nad korytem Noteci, porośnięta grądem *Galio sylvatici-Carpinetum* z udziałem gatunków ciepłolubnych w runie. Drugą część, o mniejszym spadku z licznymi wysiękami wody, obejmuje źródliskowa postać łągu olszowo-jesionowego *Circaeo-Alnetum*.

Fot. Albert Wiaderny

PAMIĘCIŃSKIE LASY ZBOCZOWE

Położenie: na północny zachód od Pamięcina (gm. Górzycyca)

Dane ewidencyjne: Nadl. Rzepin, obręb 1,
wydz.: 1a, b, c, d, 2a, b, c, f, h, i, j, k

Proponowana powierzchnia: 41,39 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
6210 (10%), 91F0 (30%), 91E0 (30%)

Największy i najlepiej wykształcony kompleks lasów zboczowych w obrębie Lubuskiego Przełomu Odry. Cenne zbiorowiska łągu zboczowego *Viola odoratae-Ulmetum* porastającego gliniaste wapienne zbocza, ze źródłiskami na ich stokach, a zwłaszcza u podstawy (tam bardzo dobrze wykształcone łągi źródłiskowe z licznymi niszami źródłiskowymi). Na powierzchni siedlisk licznie występuje trawertyn. Obszar w większości nieużytkowany i niedostępny; źródliska zasilają ciek, który z kolei zasila położone przy granicy stawy hodowlane. Lasy zboczowe z udziałem robinii, jednak w wielu miejscach z bardzo dobrze wykształconym runem charakterystycznym dla łągów zboczowych. Cenne gatunki roślin to: pierwiosnka lekarska *Primula veris*, niezapominajka skąpokwiatowa *Myosotis sparsiflora*, fiołek kosmaty *Viola hirta*, rzeżucha niecierpkowa *Cardamine impatiens*, szczeń owłosiona *Virga pilosa*.

W południowym krańcu obszaru na dawnym wyrobisku wykształcone są murawy kserotermiczne, występują tu między innymi: ostnica włosowata *Stipa capillata*, pięciornik piaskowy *Potentilla arenaria*, lepnica wąskopłatkowa *Silene otites*, szalwia łąkowa *Salvia pratensis*, czyścica drobnokwiatowa *Acinos arvensis*, mikołajek polny *Eryngium campestre*, tymotka Boehmera *Phleum phleoides*, poziomka twardawa *Fragaria viridis*, krwiściąg mniejszy *Sanguisorba minor*, lucerna kolczastostrąkowa *Medicago minima*, wyka lędźwianowata *Vicia lathyroides*, niezapominajka pagórkowa *Myosotis ramosissima*.

Obiekt istotny dla ochrony pełnego zróżnicowania siedlisk przyrodniczych obszaru Natura 2000 Ujście Warty.

Fot. Andrzej Jermaczek

PRZEŁOM OBRY KOŁO ZEMSKA

Położenie: 2 km na północny zachód od Zemska (gm. Bledzew)

Dane ewidencyjne: Nadl. Miedzyrzecz, obręb 2, wydz.: 394a

Proponowana powierzchnia: 6,29 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

91F0 (30%), 91E0 (30%), 9170 (30%)

Niewielki, ale cenny obiekt obejmujący porośniętą naturalnym lasem skarpe dolnego, przełomowego odcinka doliny rzeki Obry. Stro-
me zbocze o nachyleniu miejscami przekraczającym 60°, z głębokimi
wcięciami erozyjnymi, porasta las liściasty w naturalnej sekwencji
zbiorowisk: od leżących najniżej, przy rzece, łęgów wierzbowo-topolo-
wych, przez porastające kopuły źródlisk łągi olszowo-jesionowe, leżące
nieco wyżej łągi wiązowe, aż po grądy porastające kulminację wznoszą-
cą się ponad 40 m nad poziomem rzeki. Południowo-zachodnia
wystawa zboczy powoduje, że część zbiorowisk współtworzą gatunki
ciepłolubne. Interesującym elementem geologii rezerwatu są martwice
trawertynowe występujące w źródłiskach, wskazujące na dużą zawar-
tość węglańu wapnia w wypływających tu wodach podziemnych.

Fot. Danuta Jermaczek

BUCZYNA ŁAGOWSKA (POWIĘKSZENIE)

Położenie: w sąsiedztwie istniejącego rezerwatu,
4 km na północ od Łagowa

Dane ewidencyjne: Nadl. Świebodzin, obręb 1, wydz.: 7d, f, k, l, 8a, b,
c, d, f, g, l, gm. Łagów, obręb Łagówek, dz.: 174/4

Proponowana powierzchnia: 19,3 ha

Typ: wodny

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 91E0 (90%)

Proponowane powiększenie rezerwatu Buczyzna Łagowska było postulowane w różnych opracowaniach. Obejmuje ono zarówno włączenie do istniejącego rezerwatu zbiornika wodnego z szuwarem trzcinowym, stanowiącego enklawę w jego granicach, jak i przylegających od południowego zachodu kompleksu źródlisk i łągów źródliskowych oraz dawne śródleśne łąki ze storczykami.

Zbiornik z szuwarem stanowi miejsce łągów ptaków wodnych. Natomiast najciekawszym przyrodniczo elementem jest kompleks łągów źródliskowych rozwijający się na naturalnych, zasobnych w wodę źródliskach, znajdujących się na rozcięciu rynny lodowcowej, przy północnym brzegu Jeziora Trześniowskiego.

DOLINA RURZYCY

Położenie: na północ od miejscowości Jabłoniec (gm. Jasień)

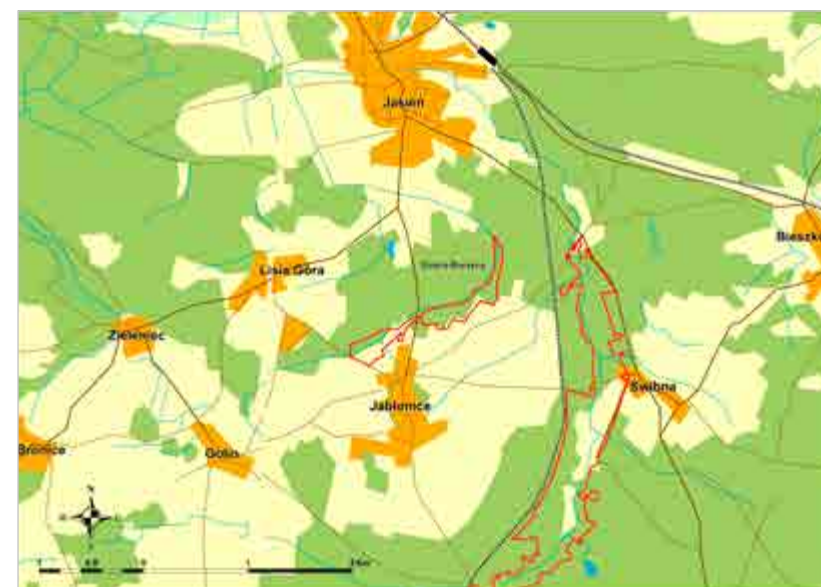
Dane ewidencyjne: Nadl. Lubsko, obręb 2, wydz.: 162c, d, 163h, k, l, m, n, 164ax, bx, j-01 (część), j-99 (część), p (część), w, x, y-01, y-99, z, 165c (część), n (część), p (część), r, 167a, b, d, h, i, j, gm. Jasień, obręb Jabłoniec, dz.: 326, 333

Proponowana powierzchnia: 24,48 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 91E0 (80%), pióropusznik strusi *Matteuccia struthiopteris*

Proponowany rezerwat obejmuje fragment rzeki Rurzyca, nazywanej również Makówką, o naturalnym charakterze, z licznymi meandrami, zlokalizowany na północ od wsi Jabłoniec. Do najcenniejszych siedlisk przyrodniczych należą łągi olszowe i olszowo-jesionowe *Fraxino-Alnetum*. Lokalnie wyróżnia je masowa obecność pióropusznika strusiego *Matteuccia struthiopteris*. W dolinie rzeki zachowały się również fragmenty łągów źródłiskowych *Carici remotae-Fraxinetum*. Niewielkie fragmenty zajmują fitocenozy grądów *Galio sylvatici-Carpinetum*.

Istotny element ochrony Obszaru Natura 2000 SOO Dolina Lubuszy.

ŻURAWIE BAGNO (POWIĘKSZENIE)

Położenie: 2 km na północ od miejscowości Lipna (gm. Przewóz)

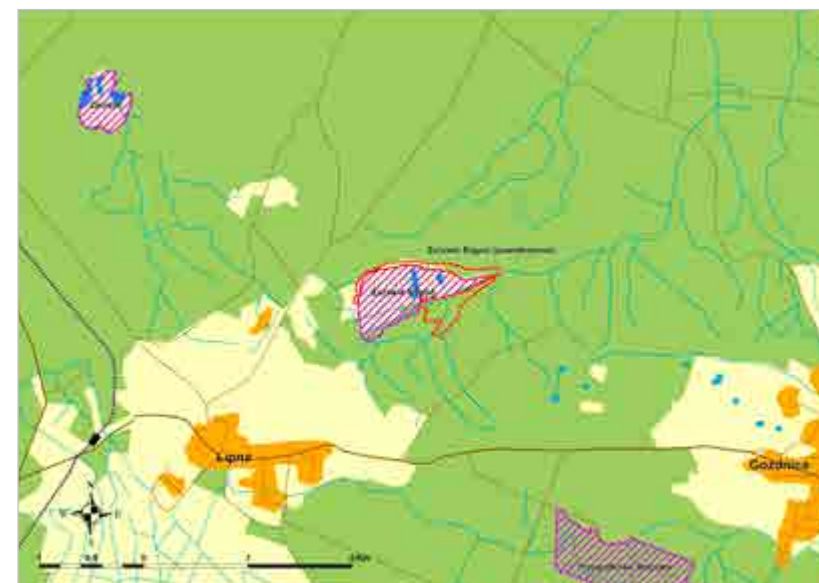
Dane ewidencyjne: Nadl. Wymiarki, obręb 4, wydz.: 238f, h, j, 239f, h, i, j, 240k, 241h, 253a, b

Proponowana powierzchnia: 20,42 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

91D0 (40%), 7140 (20%)

Propozycja powiększenia rezerwatu Żurawie Bagno sformułowana została w wyniku prac nad planem ochrony rezerwatu wykonanych w roku 2001 (Wołejko i Stańko 2001). Obejmuje włączenie do rezerwatu przylegających do niego, a powiązanych z nim hydrologicznie i siedliskowo, wydzieleń leśnych. Proponowany obszar reprezentuje głównie siedlisko boru bagiennego. Drzewostan buduje tu sosna w starszych klasach wieku, z niewielką domieszką brzoź *Betula pendula* i *Betula pubescens*, w typowym dla siedliska runie występują między innymi: przygielka biała *Rhynchospora alba*, bagno zwyczajne *Ledum palustre* i wrzosiec bagienny *Erica tetralix*.

Fot. Andrzej Jermaczek

ŻURAWNO (POWIĘKSZENIE)

Położenie: 1 km na zachód od Dłużka (gm. Lubsko)

Dane ewidencyjne: Nadl. Lubsko, obręb 2, wydz.: 14f, 15a, b, c, d, 16a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 17a, b, c, d, f, j, 3i, j, n, o, f, h, i, j, 5ax, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, w, x, y, z, 6a, b, c, d, f, g, h, i, 7a (część), b, g, h, i, Nadl. Lubsko, obręb 3, wydz.: 338n, o, 339i, gm. Lubsko, obręb Dłużek, dz.: 304, 305/1, 305/2, 306/3, 307/3, 308/3, 309/3, 310/3, 311/1, 312/1, 313/1, 313/2, 314/1, 314/3, 315/1, 342

Proponowana powierzchnia: 162,74 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

91D0 (30%), 91E0 (30%), 9190 (10%)

Zróznicowany kompleks lasów bagiennych z enklawami roślinności łąkowej i torfowiskowej. Najwyższe walory proponowanego obszaru to przede wszystkim bory i lasy bagienne (*Vaccinio uliginosi-Pinetum*, *Sphagno-Alnetum*, *Carici elongatae-Alnetum*) oraz wilgotne i mokre kwaśne dąbrowy (*Calamagrostio-Quercetum molinietosum*, *Molinio caeruleae-Quercetum*). Użytki zielone zajęte są przez zbiorowiska wilgotnych łąk ze związku *Calthion* i szuwały turzycowe, tworzące kompleksy przestrzenne z młakami trawiasto-turzycowymi *Carici canescentis-Agrostietum caninae* i łąkami trzęślicowymi.

OLSY NAD JEZIOREM LINY

Położenie: 2 km na północny wschód od Wojnowa (gm. Kargowa)

Dane ewidencyjne: Nadl. Babimost, obręb 2, wydz.: 146a, b, c, d, f, g, 147a, c, d, f, g, h, i

Proponowana powierzchnia: 57,41 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

91D0 (10%), 91E0 (10%), olsy (80%)

Proponowany rezerwat obejmuje istniejący użytek ekologiczny Bagno Duże Liny, przylegający do jeziora Liny Duże (por. Jermaczek i Krzyśków 2017). Jego teren jest silnie podmokły, dominują tu olsy, niewielkie powierzchnie zajmują łągi olszowo-jesionowe i zdegradowane bory bagienne. Drzewostan buduje olcha *Alnus glutinosa*, sporadycznie występuje także sosna *Pinus sylvestris* i brzoza *Betula pendula*. Masowo występuje tu charakterystyczna dla podmokłych olsów paproć – zachyłnik błotny *Thelypteris palustris* oraz biało kwitnąca okrzędnica bagienna *Hottonia palustris*. Spośród rzadszych gatunków spotkać tu można kłoc wierzchowatą *Cladium mariscus* oraz bobrka trójlistkowego *Menyanthes trifoliata*. Gdzieś tam zachowały się żywozielone poduszki torfowców, pozostałość po dawnej, torfowiskowej historii torfowiska, niegdyś osuszonego, obecnie podlegającego dynamicznym procesom renaturyzacji.

Wymaga obecnie silnie podtopiony, miejscami olsy przechodzą w szuwały, dlatego chętnie gniazdują tu ptaki wodno-błotne: żuraw *Grus grus*, wodnik *Rallus aquaticus*, samotnik *Tringa ochropus* i kszczyk *Gallinago gallinago*, a od strony jeziora także rzadki w zachodniej Polsce bączek *Ixobrychus minutus*. Interesująca jest malakofauna oraz fauna wazek.

Obiekt wymaga wyższej formy ochrony między innymi z uwagi na presję leżącego nad jez. Liny ośrodka wypoczynkowego, a także konieczność lepszego rozpoznania zagrożeń i zaplanowania ochrony.

Fot. Tomasz Krzyśków

DACHOWSKIE ŁUGI

Położenie: 1 km na południowy wschód od miejscowości Dachów (gm. Bobrowice)

Dane ewidencyjne: Nadl. Krzystkowice, obręb 4, wydz.: 4x, 5x, 10x, 11x, 12x, 22x, 23x, 37x, 38x, 54x

Proponowana powierzchnia: 223,34 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
91D0 (50%), 91E0 (10%)

Obiekt o interesującej historii, który był rezerwatem już przed wojną. Później, w wyniku budowy Kanału Dychowskiego doprowadzającego wodę do elektrowni Dychów, został odwodniony, a po wojnie ostatecznie zdegradowany w wyniku rozległego pożaru.

Obejmuje fragment pradoliny Bobru z rozległą misą torfowiska, z zaawansowanym procesem murszenia torfów, ale także widocznymi przejawami renaturyzacji. Porasta go kilkudziesięcioletni drzewostan z dominacją sosny, osiki i brzozy. W runie zachowały się elementy nawiązujące do borów bagiennych, głównie kilka gatunków torfowców. W ostatnich latach drzewostan został silnie uszkodzony podczas huraganu, natomiast powstałe zwałowisko drzew zostało wyłączone z działań gospodarczych jako ekosystem referencyjny, dzięki czemu stanowi obecnie cenny obiekt dla nauki, gdzie można obserwować spontaniczne procesy ekologiczne na dużym terenie po serii wielkopowierzchniowych katastrof.

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Andrzej Jermaczek

Ostatnią grupę rezerwatów leśnych stanowią typowe **rezerваты borowe**, najczęściej ukierunkowane na ochronę borów suchych, dla których Ziemia Lubuska jest jednym z ważniejszych w kraju centrów występowania. Fragmenty borów obejmują także inne spośród proponowanych rezerwatów, między innymi rezerwat Biała Góra.

Ochrona borów chrobotkowych w obszarach Natura 2000 zdominowana jest obecnie przez ochronę czynną, polegającą na rozrzedzaniu drzewostanów i usuwaniu gromadzącej się biomasy. Brak natomiast obiektów chroniących suche bory w formie zachowawczej, gwarantujących możliwość obserwacji naturalnych procesów przebiegających w starszych drzewostanach. Tę właśnie lukę powinny wypełnić proponowane dwa rezerваты.

BORY BABIMOJSKIE

Położenie: 1 km na północny zachód od Wąchabna (gm. Babimost)

Dane ewidencyjne: Nadl. Babimost, obręb 2, wydz.: 139j, 140a, d, f, 141d, f, 142f-99

Proponowana powierzchnia: 36,18 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 91T0 (100%)

Najlepiej zachowany fragment obszaru Natura 2000 Bory Babimojskie. Są to dobrze wykształcone siedliska suchego boru chrobotkowego na sandrach i wydmach śródlądowych. Na całej powierzchni występuje lity drzewostan sosnowy w wieku ponad 100 lat, na większości powierzchni siedlisko reprezentowane jest przez typowy bór chrobotkowy *Cladonio-Pinetum*, jedynie miejscami przechodzący we fragmenty suboceanicznego boru świeżego *Leucobryo-Pinetum*. Bór chrobotkowy rozwinięty jest w kilku postaciach: typowej (suchej) - z dominacją w runie chrobotków z podrodzaju *Cladina*, nadających charakterystyczny siwy (szarawy) odcień dnu lasu oraz żyźniejszej (mszystej), bez wyraźnej dominacji chrobotków o siwym lub białawym zabarwieniu, za to z większym udziałem chrobotków o plechach zielonych lub oliwkowych, w tym *C. gracilis*, *C. furcata* i innych, a także z wyraźnym udziałem mchów właściwych.

Fot. Tomasz Krzyśków

BÓR SUCHY W PUSZCZY NOTECKIEJ

Położenie: 3 km na południe od Lipek Wielkich

Dane ewidencyjne: Nadl. Międzychód, obręb 1, wydz.: 139d, f, 140a, b, 141a, b, c, d, 147a, b, 148a, b, c, d, f, g, 149a, b, c, d, 150a, b, 151a, b, 210a, b, c, d, f, 211a, b, c, d, 212a, b, c, d, f, 213a

Proponowana powierzchnia: 192,47 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 91T0 (80%)

Część jednego z 5 obszarów wchodzących w skład obszaru Natura 2000 Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej, skupiająca lasy w stosunkowo starszych klasach wieku. Obszar leży na luźnych piaskach, na których wytworzyły się ubogie gleby porośnięte przez suche bory sosnowe. Obiekt stanowi mozaikę dwóch postaci suchych borów - boru chrobotkowego *Cladonio-Pinetum* i suboceanicznego boru świeżego *Leucobryo-Pinetum*. Bór chrobotkowy reprezentowany jest przez kilka postaci, od najsuchszej, z dominacją w runie chrobotków z podrodzaju *Cladina* (*C. arbuscula*, *C. rangiferina*), nadających charakterystyczny siwy odcień dnu lasu, po żyźniejszą, z całym zestawem taksonów chrobotków *Cladonia* sp.div., o plechach zielonych lub oliwkowych, w tym *C. gracilis*, *C. furcata* i innych, a także z wyraźnym udziałem mchów. Warstwa zielna jest bardzo słabo rozwinięta.

Spośród rzadszych porostów występują tu między innymi: chrobotek leśny *Cladonia arbuscula*, chrobotek łagodny *Cladonia mitis*, chrobotek najeżony *Cladonia portentosa*, chrobotek reniferowy *Cladonia rangiferina*, chrobotek smukły *Cladonia ciliata*, płucnica darenkowa *Cetraria muricata*, płucnica islandzka *Cetraria islandica*, płucnica kolczasta *Cetraria aculeata*.

Utworzenie obiektu jest istotne z uwagi na potrzebę dywersyfikacji sposobów ochrony suchych borów oraz ochronę zachowawczą borów w starszych klasach wieku, słabo reprezentowanych w zbiorze rezerwatów województwa.

Fot. Tomasz Krzyśków

SOSNY GUBIŃSKIE

Położenie: 4 km na wschód od Gubina

Dane ewidencyjne: Nadl. Gubin, obręb 2, wydz.: 73a, b, c, f, g, h, i, j, k, l

Proponowana powierzchnia: 25,44 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

procesy przemian i naturalne odnowienia w drzewostanie sosnowym

Propozycja utworzenia rezerwatu obejmującego najlepiej zachowane starodrzewy sosnowe tego obszaru została sformułowana już w połowie lat 90. XX wieku w opracowaniu BULiGL (1995).

Aktualna propozycja jest znacząco mniejsza i obejmuje tylko najcenniejszy fragment borów sosnowych w wieku 165-195 lat, reprezentujący lokalny ekotyp sosny zwyczajnej *Pinus sylvestris* nazywany sosną gubińską. Jednocześnie jest to przykład struktury i dynamiki lasu na etapie przejścia z fazy optymalnej w terminalną, naturalnego odnawiania się drzewostanu oraz innych procesów sukcesyjnych niemożliwych do zaobserwowania w lasach gospodarczych.

Fot. Andrzej Jermaczek

REZERWATY ROŚLINNOŚCI KSEROTERMICZNEJ

W grupie tej znalazło się osiem obiektów obejmujących murawy kserotermiczne i napiaskowe oraz jeden chroniący najlepiej zachowany w regionie kompleks wrzosowisk.

Zbiorowiska roślinności kserotermicznej - murawy, należą do zbiorowisk półnaturalnych. Pozostawione bez użytkowania rolniczego (wypasu) podlegają sukcesji i zwykle już po kilkunastu latach przekształcają się w zarośla tarniny, róż i głógów, a następnie w lasy. Dlatego ich utrzymanie wymaga starannego zaplanowania i realizacji czynnej ochrony w formie ekstensywnego wypasu zwierząt, najlepiej owiec lub kóz oraz kontrolowania naturalnej sukcesji roślinności. Działania te najlepiej prowadzić w ramach ochrony rezerwatowej.

PAMIĘCIN (POWIĘKSZENIE)

Położenie: 2 km na północ od Pamięcina (gm. Górzycy), ok. 1 km na północ od istniejącego rezerwatu Pamięcin.

Dane ewidencyjne: Nadl. Ośno Lubuskie, obręb 1, wydz.: 430g (dz. 635/16), gm. Górzycy, obręb Górzycy, dz.: 635/37, 635/38

Proponowana powierzchnia: 11,46 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 6210 (70%)

Obiekt obejmuje trzy głębokie wąwozy na krawędzi pradoliny Odry, z roślinnością kserotermiczną reprezentowaną przede wszystkim przez murawy ostnicowe i kłosownicowe. Licznie występują tu między innymi: ostnica włosowata *Stipa capillata*, ostnica Jana *Stipa joannis*, dzwonek boloński *Campanula bononiensis*, zaraza wielka *Orobanche elatior*, ostrołódka kosmata *Oxytropis pilosa* i inne.

Dwa spośród wąwozów chronione są jako użytki ekologiczne. Przez wiele lat w ramach działalności Klubu Przyrodników była tu prowadzona czynna ochrona polegająca na wypasie owiec oraz usuwaniu ekspansywnych zarośli, głównie robinii akacjowej i tarniny. Obiekt wymaga planowania i konsekwentnej realizacji czynnej ochrony.

Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Andrzej Jermaczek

MURAWY W OWCZARACH

Położenie: na północny zachód od Owczar (gm. Górzycy)

Dane ewidencyjne: Gm. Górzycy, obręb Górzycy, dz.: 635/35

Proponowana powierzchnia: 16,03 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 6210 (80%)

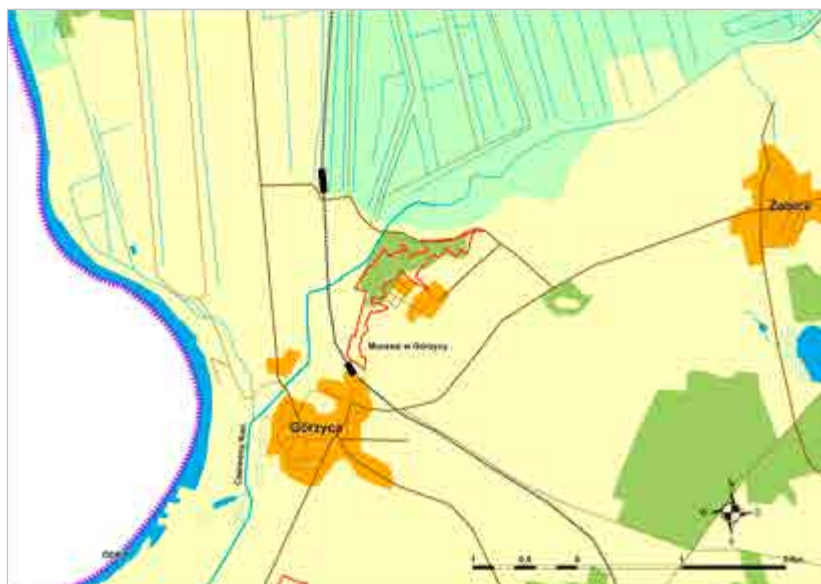
Kompleks muraw kserotermicznych przylegający do Stacji Terenowej i obszaru chronionego Klubu Przyrodników Murawy w Owczarach. Mozaika muraw kłosownicowych z kłosownicą pierzastą *Brachypodium pinnatum* i ostnicowych z ostnicą włosowatą *Stipa capillata*. Licznie występują tu między innymi: mikołajek polny *Eryngium pratense*, dzwonek boloński *Campanula bononiensis*, zaraza wielka *Orobancha elatior*, ostrołódka kosmata *Oxytropis pilosa* i inne. Wśród lęgowych gatunków ptaków liczna jest jarzębatka *Sylvia nisoria* i gąsiorek *Lanius collurio*.

Obszar chroniony w formie użytku ekologicznego, z prowadzoną od ponad 20 lat przez Klub Przyrodników ochroną czynną polegającą na wypasie owiec i innych zwierząt oraz usuwaniu ekspansywnych krzewów, głównie tarniny i robinii akacyjowej. Wymaga planowania i konsekwentnej realizacji czynnej ochrony.

Fot. Andrzej Jermaczek

MURAWA W GÓRZYCY

Położenie: 1 km na północny wschód od Górzycy

Dane ewidencyjne: Nadl. Ośno Lubuskie, obręb 1, wydz.: 93a, b, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n

Proponowana powierzchnia: 31,17 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
6210 (50%), 9170 (20%)

Kompleks muraw i lasów zboczowych na zboczach Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej. Cenne gatunki roślin: ostnica włosowata *Stipa capillata*, mikołajek polny *Eryngium campestre*, pięciornik piaskowy *Potentilla arenaria*, szalwia łąkowa *Salvia pratensis*, traganek pęcherzykowaty *Astragalus cicer*, dąbrówka kosmata *Ajuga genevensis*, krzyżownica zwyczajna *Polygala vulgaris*, dzwonek boloński *Campanula bononiensis*, wyka długożagielkowa *Vicia tenuifolia*, pięciornik wiosenny *Potentilla neummanniana*, ciemiężyk biało kwiatowy *Vincetoxicum hirundaria*, pierwiosnka lekarska *Primula veris*, fiołek kosmaty *Viola hirta*, lebiodka pospolita *Origanum vulgare*, turzycza wiosenna *Carex caryophyllea*, poziomka twardawa *Fragaria viridis*, wiązówka bulwkowata *Filipendula vulgaris*, koniczyna pagórkowa *Trifolium montanum*, skalnica trójpalczasta *Saxifraga tridactylites*.

W lasach zboczowych występują między innymi: niezapominajka skąpokwiatowa *Myosotis sparsiflora*, kokorycz drobna *Corydalis intermedia*, łopian gajowy *Arctium minus*, fiołek przedziwny *Viola mirabilis*. Lasy częściowo z udziałem robinii akacjowej, jednak wszędzie z runem charakterystycznym dla zboczowych łągów *Viola odoratae-Ulmetum*.

Obiekt wymaga ochrony czynnej. W latach 2005–2010, w ramach działalności Klubu Przyrodników prowadzono tu działania z zakresu czynnej ochrony polegające na wycince zarośli i kontrolowanym wypasie owiec. Działania te wymagają pilnej kontynuacji, najlepiej w formie realizacji planu ochrony rezerwatu przyrody.

Fot. Albert Wiaderny

SKARPA W GOLICACH

Położenie: 1 km na północny zachód od Golic (gm. Słubice)

Dane ewidencyjne: Nadl. Rzepin, obręb 1, wydz.: 39b, 39c, 39d, 39f, gm. Górzycza, obręb Pamięcin, dz.: 167/4 (część), 167/5 (część), gm. Słubice, obręb Golic, dz.: 36 (część), 38 (część), 39, 40, 41 (część), 42 (część), 43, 44, 45 (część), 46 (część), 47 (część), 48 (część), 49 (część), 51 (część), 52 (część)

Proponowana powierzchnia: 28,73 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

6210 (30%), 91F0 (20%), 91E0 (10%)

Obszar obejmuje zbocze doliny Odry przebiegające pomiędzy Pamięcinem a Golicami. Poza dominującymi tu murawami kserotermicznymi znajduje się też fragment dobrze wykształconych, niedostępnych i nieużytkowanych lasów zboczowych z pomnikowymi okazami dębu szypułkowego i wiązu szypułkowego.

Cenne gatunki roślin to między innymi: ostnica Jana *Stipa joannis*, ostnica włosowata *Stipa capillata*, czyściec kosmaty *Stachys germanica*, pszeniec różowy *Melampyrum arvense*, mikołajek polny *Eryngium campestre*, dzwonek syberyjski *Campanula sibirica*, dzwonek boloński *Campanula bononiensis*, szaflwia łąkowa *Salvia pratensis*, wyka lędźwianowata *Vicia lathyroides*, szczeć owłosiona *Virga pilosa*, fiołek kosmaty *Viola hirta*, wyka długożagielkowa *Vicia tenuifolia*, lepnica wąskopłatkowa *Silene otites*, skalnica trójpalczasta *Saxifraga tridactylites*, krwiściąg mniejszy *Sanguisorba minor*, pierwiosnka lekarska *Primula veris*, pięciornik siedmiolistkowy *Potentilla heptaphylla*, pięciornik piaskowy *Potentilla arenaria*, krzyżownica zwyczajna *Polygala vulgaris*, babka średnia *Plantago media*, tymotka Boehmera *Phleum phleoides*, lebiodka pospolita *Origanum vulgare*, niezapominajka piaskowa *Myosotis stricta*, niezapominajka skąpokwiatowa *Myosotis sparsiflora*, niezapominajka pagórkowa *Myosotis ramosissima*, lucerna kolczastostrąkowa *Medicago minima*, poziomka twardawa *Fragaria viridis*, wiązówka bulwkowata *Filipendula vulgaris*, turzyca wiosenna *Carex caryophylla*, przelot pospolity *Anthyllis vulneraria*, dąbrówka kosmata *Ajuga genevensis*.

Interesująca jest też fauna mięczaków, występują tu między innymi ślimak zeberkowany *Helicopsis striata* i wałkówka trójzębna *Chondrula tridens*.

Pszeniec różowy. Fot. Albert Wiaderny.

MURAWY DOLNEGO BOBRU

Położenie: W sąsiedztwie miejscowości Prądocinek (gm. Dąbie)
Dane ewidencyjne: Gm. Bobrowice, obręb Dychów, dz.: 213/7, 213/8,
gm. Dąbie, obręb Stary Zagór, dz.: 33/13, 34/4
Proponowana powierzchnia: 6,33 ha
Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 6210

Zwarta powierzchnia zarastających muraw kserotermicznych, ciepłolubnych okrajków, łąk rajgrasowych i zarośli zboczowych, z bardzo licznie występującym pszeniec różowym *Melampyrum arvense*. Ponadto występują tu: gorysz siny *Peucedanum cervaria*, lebiodka pospolita *Origanum vulgare*, poziomka twardawa *Fragaria viridis*, wyka długożagielkowa *Vicia tenuifolia*, gwiazdosz czarnogłowy *Geastrum melanocephalum*.

Murawy te są od dawna nieużytkowane, wymagające ochrony, a z uwagi na atrakcyjne położenie na widokowym wzgórzu zagrożone możliwością zabudowy.

Fot. Andrzej Jermaczek

SANTOCKIE MURAWY

Położenie: na północ od Santoka (gm. Santok)

Dane ewidencyjne: Gm. Santok, obręb Santok, dz.: 1, 12/1, 12/2, 13, 14/4, 15, 16, 2, 3, 34, 35, 4, 5, 58, 59, 6/1, 6/2, 61, 7

Proponowana powierzchnia: 22,99 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 6210 (90%)

Proponowany rezerwat obejmuje kompleks najlepiej zachowanych muraw kserotermicznych występujących na stromej, pociętej wąwozami, północnej krawędzi doliny Warty w rejonie ujścia Noteci, w obszarze Natura 2000 Ujście Noteci.

Murawy kserotermiczne okolic Santoka mają inny charakter od typowych muraw ostnicowych występujących nad Odrą czy choćby w pobliskim Gorzowie. Reprezentują one podtyp - kwietne murawy kserotermiczne oraz ciepłolubne okrajki. Pierwszy reprezentowany jest przez murawy kłosownicowe z takimi gatunkami, jak: kłosownica rozpierschła *Brachypodium pinnatum*, dzwonek syberyjski *Campanula sibirica*, pszeniec różowy *Melampyrum arvense*, głowienka wielkokwiatowa *Prunella grandiflora*, chaber driakiewnik *Centaurea scabiosa*, macierzanka zwyczajna *Thymus pulegioides*, biedrzynek mniejszy *Pimpinella saxifraga* czy goździk kartuzek *Dianthus carthusianorum*.

Oprócz muraw występują tu wyjątkowo bujnie rozwinięte zbiorowiska okrajkowe, z takimi gatunkami, jak: wyka długożagielkowa *Vicia tenuifolia*, ciemiężyk biało-kwiatowy *Vincetoxicum hirundinaria*, gorysz pagórkowy *Peucedanum oreoselinum*, konieczyna pagórkowa *Trifolium montanum*, bodziszek czerwony *Geranium sanguineum*, cieciorka pstra *Coronilla varia*, przetacznik pagórkowy *Veronica teucrium* i inne. Zbiorowiska te występują jako typowe okrajki wzdłuż granicy zarośli, ale także mają charakter wielkopowierzchniowy.

Murawy wymagają czynnej ochrony, zagrożeniem jest brak użytkowania rolniczego oraz ekspansja gatunków inwazyjnych, między innymi rozpowszechnionego w okolicy inwazyjnego gatunku barszczu *Heracleum mantegazzianum*. Realnym zagrożeniem jest także możliwość zabudowy mieszkaniowej i rekreacyjnej.

MURAWY W RADOWICACH

Położenie: pomiędzy miejscowościami Podlegórz i Radowice (gm. Trzebiechów)

Dane ewidencyjne: Gm. Trzebiechów, obręb Podlegórz, dz.: 406/2

Proponowana powierzchnia: 4,09 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 6210 (50%)

Obiekt obejmuje zbocza doliny Obrzycy, stanowiące jednocześnie krawędź Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej, z ciepłolubnymi zbiorowiskami roślinnymi, w rejonie wsi Radowice i Podlegórz. Zbocza, miejscami bardzo strome, przeważnie o wystawie południowej, opadające ku rzece, porośnięte są przez ciepłolubne zbiorowiska murawowe, miejscami przechodzące w ziołorośla oraz naloty krzewów, głównie róż i głógów (Czwałga 1990), a obecnie także inicjalne stadia grądu. Spośród rzadkich roślin występują tu między innymi: rozchodnik ościsty *Sedum rupestre*, mikołajek płaskolistny *Eryngium planum*, czyściec prosty *Stachys recta* i przede wszystkim rzadki szafirek miękkolistny *Muscari comosum*. Obiekt posiada wyjątkowe walory krajobrazowe, ze szczytów wzgórz rozciąga się rozległy widok na pradolinę Odry, jest także cenny dla entomofauny.

Roślinność kserotermiczna na krawędziach Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej zachowała się już tylko w niewielu miejscach, mimo to nigdzie nie jest objęta ochroną. Jej ostatnie wyspy wymagają zarówno pilnej ochrony formalnej, jak i podjęcia działań z zakresu ochrony czynnej.

Sasanka łąkowa na Wydmie Czarnowskiej. Fot. Albert Wiaderny

WYDMA CZARNOWSKA

Położenie: 1 km na południowy wschód od Czarnowa (gm. Słońsk)

Dane ewidencyjne: Nadl. Ośno Lubuskie, obręb 1, wydz.: 49a, 49b, 49c, 49d, 49f, 49g

Proponowana powierzchnia: 26,97ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
2330 (20%), 6120 (10%)

Obiekt graniczący przez szosę Kostrzyn – Słońsk z terenem Parku Narodowego „Ujście Warty”. Wydma śródlądowa, przechodząca dalej na teren Parku, w większości porośnięta borem sosnowym, jednak również z fragmentami bezleśnymi z murawami napiaskowymi, miejscami z odsłoniętym piaskiem. Licznie występujący goździk piaskowy *Dianthus arenarius*. W borze stanowisko sasanki łąkowej *Pulsatilla pratensis*.

Obiekt istotny dla ochrony siedlisk przyrodniczych obszaru Natura 2000 Ujście Warty, a także Parku Krajobrazowego „Ujście Warty”, postulowany do ochrony w dokumentacji planu ochrony obszaru Natura 2000.

Fot. Andrzej Jermaczek

ŻAGAŃSKIE WRZOSOWISKA

Położenie: 5 km na południe od Żagania

Dane ewidencyjne: Nadl. Żagań, obręb 2, wydź.: 109a, b, 110a, b, c, 111a, b, 112a, b, d, 131a, 132a, 133a, 152a, b, c, 62a, b, 63a, b, 64a, 65a, 66a, 86a, 87a, b, 88a, 89a, 130a, 151a, b, c

Proponowana powierzchnia: 538,65 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
4030 (70%), 6120 (20%)

Proponowany rezerwat obejmuje jeden z najlepiej zachowanych i największych w województwie lubuskim kompleks suchych wrzosowisk w granicach poligonu Żagań. Dominuje tutaj zespół wrzosowiska knotnikowego *Pohlio-Callunetum*, mający postać zbiorowiska krzewinkowego, z dominacją wrzosu zwyczajnego *Calluna vulgaris*. Towarzyszą mu jastrzębiec kosmaczek *Hieracium pilosella*, mietlica pospolita *Agrostis capillaris* oraz turzyca piaskowa *Carex arenaria*. Otwarte wrzosowiska i wydmy zasiedlają wyspecjalizowane gatunki fauny, spośród ptaków licznie występują tu lelek *Caprimulgus europaeus* i świergotek polny *Anthus campestris*. Do niedawna obszar ten stanowił jedną z ostatnich ostoi cietrzewia w Borach Dolnośląskich, jego ochrona wpisuje się w program restytucji tego gatunku.

Teren jest aktualnie użytkowany przez wojsko, co sprzyja zachowaniu otwartego krajobrazu. Jednak w przypadku zaprzestania w/w działalności lub zmiany jej charakteru związanego ze zmianą sposobu użytkowania poligonu obszar ten należy niezwłocznie objąć ochroną rezerwatową oraz planować i wdrażać działania ochronne pozwalające zachować jego walory przyrodnicze.

REZERWATY TORFOWISKOWE I BAGIENNE

To druga pod względem liczby obiektów po rezerwach leśnych grupa projektowanych i proponowanych rezerwatów skupiająca 22 obiekty. W większości są to kompleksy torfowisk przejściowych z elementami wysokich, miejscami przechodzące w bory bagienne i olsy lub łągi, czasem z leżącymi w kompleksie zbiornikami o charakterze dystroficznym.

Trzy proponowane rezerваты to kluczowe obiekty dla ochrony skupionych w województwie lubuskim całych krajowych zasobów siedlisk przyrodniczych 7150 - obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku *Rhynchosporion* oraz 3130 – brzegi lub osuszane dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z *Littorelletea*, *Isoëto-Nanojuncetea*, w charakterystycznej, atlantyckiej postaci, a w nich 99% zasobów przygielki brunatnej i ponikła wielołodowego.

Większość torfowisk była w przeszłości mniej lub bardziej przekształcana, najczęściej odwadniana, część była użytkowana rolniczo. Wiele z nich, oprócz zabezpieczenia w formie rezerwatu przyrody, wymaga dobrego rozpoznania warunków wodnych i działań ukierunkowanych na ich poprawę lub utrzymanie, a czasem także innych, specjalistycznych zabiegów ochronnych.

Przygielka brunatna. Fot. Robert Stańko

Fot. Tomasz Krzyśków

TORFOWISKO GUZÓW

Położenie: 1 km na wschód od miejscowości Guzów (gm. Jasień)

Dane ewidencyjne: Nadl. Krzystkowice, obręb 2, wydz.: 198l, m, n, o, p, r, s, t, w, x, y, 199ax, bx, cx, dx, p, t, w, x, y, z, 204Aa, ax, ay, b, bx, by, c, cx, d, dx, f, fx, g, gx, h, hx, i, ix, j, jx, k, kx, l, lx, m, mx, n, nx, o, ox, p, px, r, rx, s, sx, t, tx, w, wx, x, xx, y, yx, z, zx, 204Ba, ax, ay, b, bx, by, c, cx, cy, d, dx, dy, f, fx, g, gx, h, hx, i, ix, j, jx, k, kx, l, lx, m, mx, n, nx, o, ox, p, px, r, rx, s, sx, t, tx, w, wx, x, xx, y, yx, z, zx, 218a, b, gm. Nowogród Bobrzański, obręb Białowice, dz.: 351, 352, 353, 364, gm. Jasień, obręb Guzów, dz.: 264, 265, 291

Proponowana powierzchnia: 177,62 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

7140 (50%), 91E0 (10%)

Obiekt stanowi rozległy kompleks torfowiskowy o charakterze torfowiska przejściowego, wykształconego w obniżeniu terenu, prawdopodobnie po dawnym jeziorze, pomiędzy miejscowościami Guzów, Biedrzychówce Dolne i Białowice. Centralną część, przeciętą kilkoma zarastającymi rowami stanowi kompleks szuwarów z dominacją trzciny oraz udziałem pałki wąskolistnej, oczeretu jeziornego, turzyc i kłoci wiechowatej *Cladium mariscus*, ze znacznym udziałem roślinności mszarnej – torfowców, wełnianki wąskolistnej, siedmiopalecznika błotnego i innych. Ku obrzeżom trzciniowiska przechodzą w otwarte mszary z wełnianką wąskolistną *Eriophorum angustifolium*, przygielką białą *Rhynchospora alba*, rosiczką okrągłolistną *Drosera rotundifolia* i pośrednią *Drosera intermedia* oraz lasy o charakterze łągów olszowo-jesionowych, borów bagiennych i olsów. Spośród interesujących gatunków roślin, oprócz wymienionych, występują tu także wrzosiec bagienny *Erica tetralix*, kukułka krwista *Dactylorhiza incarnata* i podkolan biały *Platanthera bifolia*.

Wśród ponad 40 gniazdujących tu gatunków ptaków na uwagę zasługuje żuraw *Grus grus*, kropiatka *Porzana porzana* i kszczyk *Gallinago gallinago*.

Propozycję ochrony obiektu w formie rezerwatu sformułowano już w roku 1990 (Jermaczek i Czwałga 1990). Obecnie część obszaru chroniona jest w formie użytku ekologicznego Torfowisko Guzów (92,4 ha), jednak z uwagi na wybitne walory przyrodnicze całego obiektu oraz konieczność lepszego rozpoznania i zaplanowania niezbędnych dla jego ochrony działań i eliminacji zagrożeń, ta forma ochrony jest zdecydowanie niewystarczająca.

Fot. Tomasz Krzyśków

TORFOWISKO LINKOWO

Położenie: 2 km na południowy wschód od miejscowości Łęczyn (gm. Drezdenko)

Dane ewidencyjne: Nadl. Smolarz, obręb 2, wydz.: 23g, h, 24o, 67a, b, d, f, 68i, 93c, 94a, gm. Dobiegniew, obręb Mierzęcín, dz.: 443, 444

Proponowana powierzchnia: 50,56 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3150 (30%), 7140 (30%), 91D0 (20%)

Jeziora i torfowiska Linkowo to unikatowy kompleks wodno-torfowiskowy, dla którego w roku 2008 sporządzono dokumentację projektową rezerwatu przyrody i projekt planu ochrony (Kujawa-Pawlaczyk i in. 2008a). Niestety do dziś rezerwat nie powstał.

Składa się z dwóch basenów wypełniających rozległe zagłębienia terenowe, rozdzielonych mineralną grzędą. W basenie północnym leży eutroficzne jezioro Linkowo otoczone szuwarami trzcinowymi *Phragmitetum australis*, szuwarem turzycy błotnej *Caricetum acutiformis* oraz szerokim szuwarem kłoci wiechowatej *Cladietum marisci*. Od północnego zachodu do jeziora przylega mszar torfowcowy, stanowiący mozaikę dywanowych mszarów turzycowo-torfowcowych *Sphagno-Caricetum rostratae* i wełniankowo-torfowcowych *Sphagno recurvi-Eriophoretum angustifolii*. Obrzeża zajęte są przez łożowisko *Salicetum pentandro-cinereae* oraz brzeziny bagiennne *Vaccinio uliginosi-Betuletum*.

W basenie południowym leży jezioro Linkówko otoczone szuwarami trzcinowymi *Phragmiteum australis* oraz szczególnie dobrze tu wykształconym szuwarem kłoci wiechowatej *Cladietum marisci*, a od południa rozwinął się uwodniony mszar turzycowo-torfowcowy *Sphagno-Caricetum rostratae* z oczkami wody oraz płyty młodego boru bagiennego *Vaccinio uliginosi-Pinetum*. Na północny zachód od jeziora znajduje się rozległe torfowisko wysokie, budowane przez kępkowo-dolinkowy mszar z torfowcem magellańskim *Andromedo-Sphagnetum magellanici*, porośnięty karłowatą sosną. Występuje tu także kępkowy mszar wełniankowo-torfowcowy *Sphagno recurvi-Eriophoretum vaginatis*.

Fot. Tomasz Krzyśków

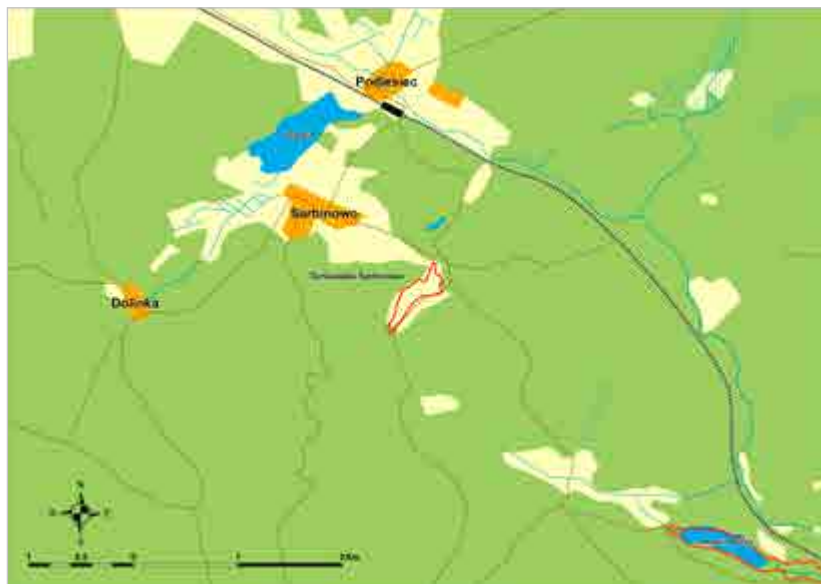
Wschodnią część południowego basenu torfowiska zajmują szuwarzy trzcinowe *Phragmiteum australis* oraz zbiorowisko turzycy sztywniej *Caricetum elatae*. Na obrzeżach i w przesmyku łączącym baseny wykształciły się brzeziny bagienne *Vaccinio uliginosi-Betuletum* oraz olsy torfowcowe *Sphagno squarrosi-Alnetum*.

W obiekcie stwierdzono występowanie niewielkiej populacji lipiennika Loesela *Liparis loeselii*. Dawniej notowano tu występowanie żółwia błotnego *Emys orbicularis* i jego rozród na zboczach na północ od torfowiska, dziś zarośniętych.

Obrzeża torfowiska były silnie zarośnięte inwazyjnym gatunkiem obcym – tawułą kutnerowatą *Spiraea tomentosa*. Opanowała ona także runo brzeziny bagiennej w rejonie przesmyku między basenami torfowiska, a także tworzyła zwarte zarośla pomiędzy tym przesmykiem a torfowiskiem wysokim w południowej części obiektu. W roku 2008 i 2009, a następnie w latach 2011-2013 w obiekcie prowadzone było zwalczanie tawuły kutnerowatej. Zwarte zarośla tawuły zostały wyeliminowane, a jej występowanie w obiekcie znacznie ograniczone. Proces ten wymaga jednak stałego monitoringu (Kujawa-Pawlaczyk i Pawlaczyk 2014).

Fot. Andrzej Jermaczek

TORFOWISKO SARBINOWO

Położenie: 2 km na południowy wschód od miejscowości Sarbinowo (gm. Dobiegniew)

Dane ewidencyjne: Nadl. Smolarz, obręb 2, wydz.: 172k, 173f, 202c

Proponowana powierzchnia: 9,79 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 7140 (70%)

Stosunkowo duże i zróżnicowane torfowisko. Centralna część to torfowisko wysokie budowane przez mszar torfowca magellańskiego *Andromedo-Sphagnetum magellanici* z luźną, karłowatą sosną. Mszar ten okolony jest bardzo silnie uwodnionymi, kępowymi mszarami wełniankowo-torfowcowymi *Sphagno recurvi-Eriophoretum vaginati*. W północnej części występują także dywanowe, silnie uwodnione przejściowotorfowiskowe mszary turzycowo-torfowcowe *Sphagno-Caricetum rostratae* o charakterze trzęsawiska. We wschodniej części obiektu, w pobliżu krawędzi torfowiska, jeszcze ok. 2006 r. znajdował się niewielki płat szuwaru kłociowego *Cladietum marisci*, który jednak zanikł.

Interesująca jest stratygrafia złoża. Miąższość budującą wierzchnią warstwę torfowiska warstwy torfu wełniankowo-torfowcowego mieści się w przedziale 100-175 cm. Interesującym elementem profilu stratygraficznego jest obecność osadów gytii organicznej na głębokości 175-190 cm, pomiędzy pokładami torfów wysokich, co może oznaczać gwałtowną zmianę stosunków wodnych w historii torfowiska. Spąg złoża zbudowany jest przez gytie organiczną o galaretowatej konsystencji i barwie szaro-brunatnej z nielicznymi przewarstwieniami koloru szaro-różowego. Miąższość gytii organicznej często przekracza 6 m, w zależności od głębokości rynny. Pomiary poziomu wody w torfowisku w latach 2011-2014 wykazały niezwykłą stabilność uwodnienia. Poziom wody w tym okresie nie zmieniał się więcej niż o 5 cm, niezależnie od pór roku, roztopów, okresów deszczowych i suchych itp (Kujawa-Pawlaczyk i Pawlaczyk 2014).

Istnieje również koncepcja znacznie większego rezerwatu Sarbinowo (93 ha), obejmującego opisane torfowisko oraz dobrze wykształcone grądy *Galio sylvatici-Carpinetum* ze stanowiskiem brekinii *Sorbus torminalis*, stare drzewostany dębowe formujące kwaśne dąbrowy *Fago-Quercetum* z występowaniem m. in. *Genista germanica*, w których notowano kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo* oraz interesującą kózkę *Clythus tropicus*, występującą tu na północnej granicy swojego zasięgu w Polsce.

Fot. Tomasz Krzyśków

TORFOWISKO GÓRNE I DOLNE

Położenie: 3 km na północ od Santocka (gm. Kłodawa)

Dane ewidencyjne: Nadl. Kłodawa, obręb 1, wydz.: 283a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 284a, f, h-01, 319c, 320a

Proponowana powierzchnia: 42,36 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3150 (5%), 7140 (10%), 91D0 (10%)

Rezerwat, dla którego dokumentację projektową wykonano w roku 2006 (Korzeniowski i Jachimowska 2006), obejmuje dwa niewielkie zbiorniki z elementami dystrofii wraz z otaczającymi je torfowiskami. W obecnym kształcie w jego granice włączono również przylegające do torfowisk i stanowiące ich otulinę fragmenty lasu.

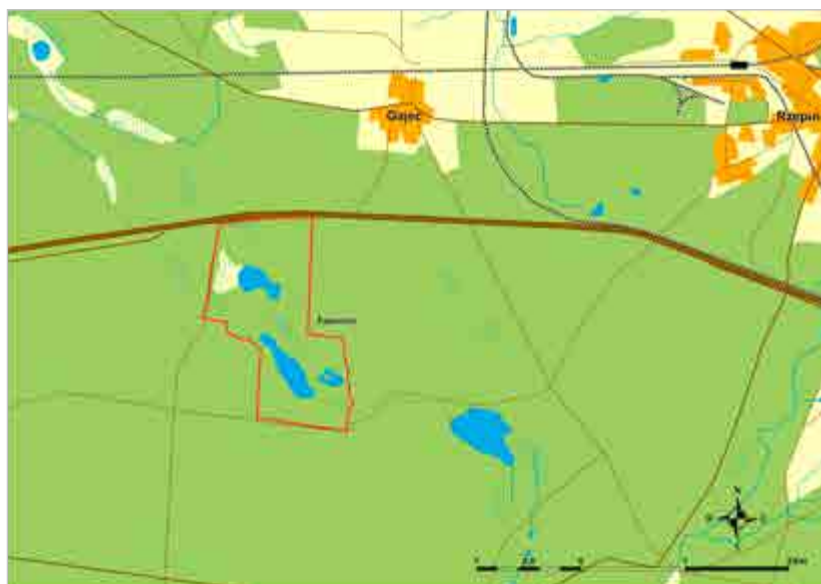
Torfowisko Górne jest torfowiskiem wysokim, ombrogenicznym, składa się z jeziora o powierzchni około 0,5 ha, na które nachodzi pło torfowców. Torfowisko Dolne, również z niewielkim (0,2 ha) zbiornikiem w środku, to torfowisko przejściowe, soligeniczne, zasilane wodami podziemnymi. Oba obiekty położone niespełna 150 m od siebie należą do dwóch różnych zlewni, a piaszczysty wał oddzielający je jest wododziałem.

Na Torfowisku Górnym dystroficzne jezioro znajduje się w ostatnim stadium zarastania, występuje w nim licznie pływacz zwyczajny *Utricularia vulgaris*. Wokół niego wytworzyło się mszarne pło zbudowane z torfowców: magellańskiego *Sphagnum magellanicum*, odgiętego *Sphagnum fallax*, obłego *Sphagnum teres*, spiczastolistnego *Sphagnum cuspidatum* i brodawkowatego *Sphagnum papillosum*, z przygielką białą *Rhynhospora alba*, turzycą nitkowatą *Carex lasiocarpa*, turzycą pęcherzykowatą *Carex vesicaria*, turzycą bagienną *Carex limosa*, rosiczką okrągłolistną *Drosera rotundifolia* i modrzewnicą zwyczajną *Andromeda polifolia*. Na obrzeżach wykształciły się zbiorowiska leśne, m.in. bór bagienny *Vaccinio uliginosi-Pinetum*.

Centrum Torfowiska Dolnego zajmuje zbiornik otoczony szuwarem trzciny i porośnięty osoką aloesowatą *Stratiotes aloides*. Otaczają go zbiorowiska roślinności torfowiskowej z rosiczką okrągłolistną *Drosera rotundifolia* i bobrkiem trójlistkowym *Menyanthes trifoliata*, sąsiadujące z olsem torfowcowym.

Fot. Albert Wiaderny

Położenie: 2 km na południowy zachód od miejscowości Gajec (gm. Rzepin)

Dane ewidencyjne: Nadl. Rzepin, obręb 1, wydz.: 443a, 443b, 443c, 443d, 443f, 443g, 443h, 443i, 443j, 443k, 443l, 443m, 444a, 444b, 444c, 444d, 444f, 457a, 457b, 457c, 457d, 457f, 457g, 457h, 457i, 457j, 458a, 458b, 458c, 458d, 458f, 458g, 458h, 458i, 458j, 458k, 458l, 458m, 458n, 501a, 501b, 501c, 501d, 501f, 501g, 501h, 501i, 501j, 501k, 501l, 502a, 502b, 502c, 502d, 502f, 502g, 502h, 502i, 502j, 502k, 502l, 502m

Proponowana powierzchnia: 176,48 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

3150 (30%), 3140 (10%), 7140 (30%), 91D0 (10%)

Zróznicowany kompleks siedlisk wodnych i błotnych przylegający od południa do autostrady A2. Najcenniejszą, północną część zajmuje niewielkie jezioro Papienka z nasuwającym się na taflę wody płem mszarnym, z licznie występującym bobrkiem trójlistkowym *Menyanthes trifoliata*, rosziczką okrągłolistną *Drosera rotundifolia* i bagnem zwyczajnym *Ledum palustre*. W jego sąsiedztwie leży dobrze zachowane torfowisko przejściowe ze stanowiskiem rzadkiego i zagrożonego widłaczka torfowego *Lycopodiella inundata*, będącym jednym z kilku znanych stanowisk tego gatunku w zachodniej Polsce. Podobnie zlokalizowane w granicach obiektu stanowisko lipiennika Loesela *Liparis loeselii* jest jednym z niewielu stanowisk w zachodniej Polsce i zaledwie 3-4 w woj. lubuskim. Osobliwością jest także nielicznie spotykany tu widłak wroniec *Huperzia selago*.

W leżącym w południowej części obiektu jeziorze Głębiniec występują łąki ramienicowe, budowane przez *Chara hispida* oraz *Chara virgata*, a na obrzeża nasuwa się pło mszarne.

Najmniejsze w kompleksie jezioro Oczko również otacza pło mszarne z wężnianką wąskolistną oraz rosziczką okrągłolistną.

Cały kompleks wymaga wyłączenia z gospodarki leśnej oraz rybackiej, a także starannego zaplanowania i wdrożenia ochrony.

Widłaczek torfowy. Fot. Albert Wiaderny

Fot. Robert Stańko

TORFOWISKO PLISZKA

Położenie: 3 km na południowy wschód od miejscowości Dobrosułów (gm. Bytnica)

Dane ewidencyjne: Nadl. Krosno, obręb 1, wydz.: 1a, b, c, d, f, 17a, b, 18a, b, c, f, 19a, b, c, 2a, 3a, b, c, Nadl. Torzym, obręb 1, wydz.: 275i, j, l, m, n, o, p, 276j, k, l, m, n, o, p, r, 277j, k, l, m, n, o, p, 278i, j, 295d, f, g, h, i, j, k, 312a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, gm. Bytnica, obręb Dobrosułów, dz.: 601, 623 (część), 624, 630, gm. Torzym, obręb Debrznica, dz.: 134 (część), 135 (część), 141, 152, gm. Łagów, obręb Kosobudz, dz.: 149

Proponowana powierzchnia: 204,09 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3260 (5%), 7230 (70%), 91E0 (15%)

Rezerwat projektowany do ochrony. Już dwukrotnie opracowano i przekazano RDOŚ w Gorzowie dokumentację projektową, najnowszą, wraz z projektem planu ochrony, w roku 2014 (Stańko i in. 2014).

Obiekt obejmuje zwarty kompleks torfowisk i lasów łąkowych zajmujących fragment doliny Pliszki, wraz z odcinkiem rzeki. Analiza przekrojów geologicznych wykazała występowanie w projektowanym rezerwacie czterech typów ekologicznych torfowisk - fluwiogenicznych, soligenicznych, źródłiskowych i pojeziornych. Torfowiska różnych typów powiązane są w kompleksy przestrzenne i mogą przekształcać się jedne w drugie w wyniku sukcesji, często indukowanej zmianami hydrologicznymi w skali krajobrazowej; zaznacza się tu jednak wyraźna strefowość pasowa, związana z reżimem hydrologicznym rzeki oraz oddziaływaniem wód źródłiskowych w strefie podzboczowej doliny.

Najcenniejszym i najbogatszym pod względem biocenotycznym ekosystemem projektowanego rezerwatu są niewątpliwie torfowiska soligeniczne, w tym mechowiskowe zasilane zasobnymi w wapń wodami podziemnymi. W ich obrębie skupia się wiele roślin naczyniowych i mszaków, w tym gatunki o wysokim stopniu zagrożenia, relikty glacialne i inne osobliwości flory, między innymi: kruszczyk błotny *Epipactis palustris*, kukułka krwista *Dactylorhiza incarnata*, listera jajowata *Listera ovata*, nasięźrzał pospolity *Ophioglossum vulgatum* oraz mchy - błotniszek wełnisty *Helodium blandowii*, błyszczce włoskowate *Tomentypnum nitens* i inne.

W faunie zwracają uwagę dwa gatunki poczwarówek - jajowata *Vertigo moulinsiana* i zwiężona *V. angustior*.

Fot. Marek Maciantowicz

MECHOWISKO KOSOBUDKI (POWIĘKSZENIE)

Położenie: 1 km na południowy zachód od miejscowości Kosobudki (gm. Łągów)

Dane ewidencyjne: Nadl. Torzym, obręb 1, wydz.: 316l, 317r, 326ax, bx, c, d, o, p, r, s, t, w, x, y, z, 327d, f, i, j, 328h, 329i, 330d, h, i, j, 331f, Nadl. Bytnica, obręb 2, wydz.: 23a, b, c, 24a, b, c, 25a, b, c, d, 46c, d, 47a, 48a, b, gm. Łągów, obręb Kosobudz, dz.: 134, 158 (część), 446/3 (część)

Proponowana powierzchnia: 71,56 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

7230 (50%), 91E0 (20%), 7220 (10%)

Projekt dotyczy powiększenia utworzonego w roku 2017 na powierzchni 12,47 ha rezerwatu Mechowiska Kosobudki. Pierwotny projekt (Wołejko i Stańko 1998) zakładał rezerwat znacznie większy w stosunku do tego, jaki utworzono w roku 2017, ograniczonego wyłącznie do gruntów Klubu Przyrodników.

Poza istniejącym rezerwatem znalazły się unikatowe ekosystemy źródlisk i kilku typów torfowisk, głównie na gruntach Lasów Państwowych. Duże zróżnicowanie środowiska przyrodniczego, zwłaszcza obecność tak szczególnych siedlisk jak źródliska, mechowiska i lasy bagienne, decyduje o bogactwie flory. Stwierdzono tu prawie 200 gatunków roślin, wśród nich liczne populacje kruszczyka błotnego *Epipactis palustris*, kukułki Fuchsa *Dactylorhiza fuchsii*, reliktowych mchów (*Paludella squarosa*, *Tomentypnum nitens*, *Helodium blandowii*), nasięźrzała pospolitego *Ophioglossum vulgatum*, situ tępokwiatowego *Juncus subnodulosus*, narecznicy grzebieniastej *Dryopteris cristata*, turzycy obłej *Carex diandra* i innych (Wołejko i Stańko 1998, Wołejko i in. 2001, 2014).

Skuteczna ochrona obiektu w części obejmującej lasy wymaga trwałego wyłączenia z gospodarki leśnej, a na odkrytych torfowiskach starannego zaplanowania i podjęcia działań ochronnych zapobiegających ich degradacji.

LIPIENNIKOWE BAGNO

Położenie: 4 km na północny wschód od miejscowości Jeziora (gm. Nowa Sól)

Dane ewidencyjne: Nadl. Sława Śląska, obręb 1, wydz.: 122a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, w, x, 134a, b

Proponowana powierzchnia: 41,63 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
7230 (10%), 7140 (10%)

Obiekt obejmuje torfowisko pojezierne znane również pod nazwą Żurawie Bagno położone nad brzegiem Jeziora Sławskiego i stanowiące prawdopodobnie pozostałość dawnej zatoki jeziora. Stwierdzono tu występowanie wielu rzadkich i zagrożonych gatunków roślin, między innymi: przygiełkę białą *Rhynchospora alba*, lipiennika Loesela *Liparis loeselii*, turzycę dwupienną *Carex dioica*, fiołka torfowego *Viola epipsilla* i bagnicę torfową *Scheuchzeria palustris*. Już w dokumentacji projektowej Sławskiego Parku Krajobrazowego obiekt ten został wskazany do objęcia ochroną jako rezerwat (Machnik 1999).

BAGNO NIWY

Położenie: 2 km na południowy wschód od Chomętowa (gm. Dobiegniew)

Dane ewidencyjne: Nadl. Strzelce Krajeńskie, obręb 1, wydź.: 73a, d, f, g, h, 87b, c, d, f, k, l, 88a, b, h, gm. Dobiegniew, obręb Chomętowo, dz.: 198

Proponowana powierzchnia: 33,55 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
91E0 (40%), 3150 (10%)

Zróznicowany kompleks terenów podmokłych: szuwarów, ziołorośli, lasów łęgowych i olsów przylegających od południowego zachodu do jeziora Osiek, na północ od jeziora Lipie.

Centrum stanowi zarastająca dawna zatoka jeziora Osiek ulegająca łądowieniu. Obecnie jest to niewielki zatorfiony zbiornik z zespołem osoki aloesowatej *Stratiotetum aloidis*, otoczony płem i szeroką strefą szuwarów turzycowych, miejscami z płatami kłoci wiechowatej *Cladium mariscus* połączony z jeziorem niewielkim ciekim łączącym jeziora Lipie i Osiek. Ekosystemy leśne to mozaika łąg olszowo-jesionowych wzdłuż cieków oraz olsów i dąbrów. Ostoja ptaków wodno-błotnych.

MODRZEWNICA

Położenie: 2 km na północny zachód od Witnicy

Dane ewidencyjne: Nadl. Bogdaniec, obręb 1,
wydz.: 523c, 524f, g, h, k, l, 525d

Proponowana powierzchnia: 11,8 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
7140 (50%), 91D0 (10%)

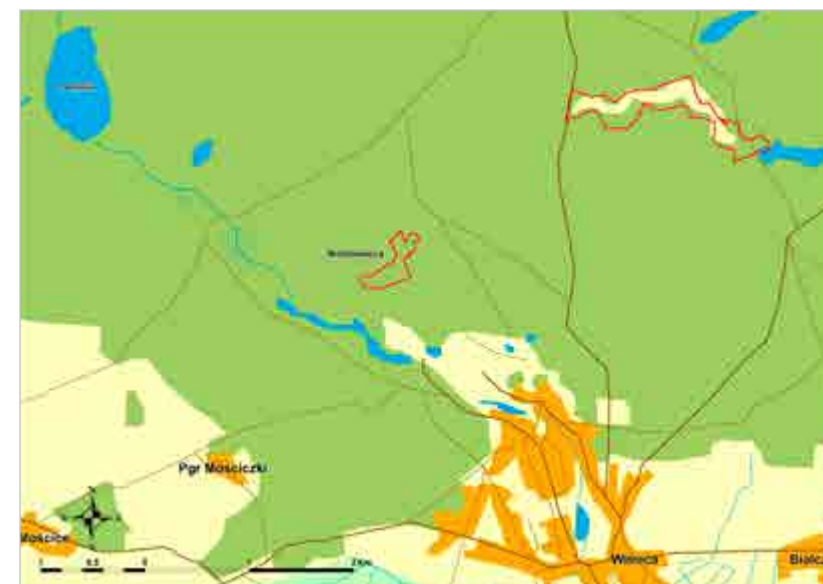
Niewielki kompleks torfowisk o charakterze torfowisk przejściowych z elementami torfowiska wysokiego, w otoczeniu suchych borów sosnowych. Ubogie mszary budowane przez kilka gatunków torfowców masowo porasta modrzewnica zwyczajna *Andromeda polifolia*, licznie występują tu także wełnianka wąskolistna *Eriophorum angustifolium* i pochwowata *Eriophorum vaginatum*, żurawina błotna *Oxycoccus palustris* oraz bagno zwyczajne *Ledum palustre*. Zagrożeniem dla walorów przyrodniczych obiektu jest przesuszenie i związana z tym sukcesja w kierunku lasu.

Fot. Andrzej Jermaczek

Modrzewnica zwyczajna. Fot. Tomasz Krzyśków

TORFOWISKO MOSINA

Położenie: 3 km na północ od Witnicy

Dane ewidencyjne: Nadl. Bogdaniec, obręb 1, wydz.: 486l, 487g, 514o, 515c, d, f, g, h, j, 516a, b, 517a, b, 488h, 518a, b (część)

Proponowana powierzchnia: 43,3ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
7140 (30%), 9190 (30%)

Proponowany rezerwat obejmuje torfowisko przejściowe zajmujące lokalną rynnę o powierzchni kilkunastu hektarów, oraz otaczające go lasy, głównie o charakterze kwaśnej dąbrowy. Torfowisko porasta mszar torfowcowy z licznymi charakterystycznymi gatunkami roślin, między innymi występuje to przygielka biała *Rhynchospora alba*, turzyca bagienna *Carex limosa*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, czermień błotna *Calla palustris*, bagno zwyczajne *Ledum palustre* i wiele innych. Obiekt jest też ostoją antropofobnej fauny. Torfowisko wymaga ochrony czynnej, poprzedzonej rozpoznaniem przyczyn obniżania się poziomu wód gruntowych oraz będącej jego skutkiem sukcesji drzew i krzewów.

Fot. Tomasz Krzyśków

TORFOWISKO NAD JEZIOREM WIREK

Położenie: około 5 km na południowy wschód od miejscowości Mostno (gm. Dębno), część obiektu leży w woj. zachodniopomorskim

Dane ewidencyjne: Nadl. Bogdaniec, obręb 1, wydź.: 418a, f, gm.

Witnica, obręb Mościce, dz.: 322

Proponowana powierzchnia: 24 ha (z tego w woj. lubuskim 16,88 ha)

Typ: torfowiskowy

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 7140 (50%)

Obiekt leżący na granicy woj. lubuskiego i zachodniopomorskiego, dla którego dokumentację projektową przygotowano w roku 2001. Obejmuje niewielkie jezioro Wirek (w woj. zachodniopomorskim) wraz z przylegającym do niego torfowiskiem przejściowym. W szuwarach otaczających jezioro zwraca uwagę typowa dla siedlisk bogatych w węglan wapnia kłóc wiechowata *Cladium mariscus*. Torfowcowe pło porastają między innymi: modrzewnica zwyczajna *Andromeda polifolia*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia* i rosiczka pośrednia *Drosera intermedia*, turzycza bagienna *Carex limosa*, czermień błotna *Calla palustris*, bagno zwyczajne *Ledum palustre* i bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata* oraz rzadka i zagrożona paproć - nieczelnica grzebieniasta *Dryopteris cristata*.

BAGNO LUTOL

Położenie: 2 km na południe od Lutola Mokrego (gm. Trzciel)

Dane ewidencyjne: Nadl. Trzciel, obręb 1, wydz.: 782h, 783h

Proponowana powierzchnia: 11,18 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 91D0 (20%)

Projektowany rezerwat obejmuje zarastający zbiornik wodny, w przeszłości osuszony w wyniku melioracji przeprowadzonych w sąsiedztwie, a następnie podlegający szybkiej sukcesji w kierunku borów bagiennych i olsów. Obecnie poziom wody został jednak podniesiony w wyniku działalności bobrów oraz rozległych zrębów wykonanych na obrzeżach. Centralną część zajmuje niewielkie lustro wody, otoczone szuwarem trzciny i wysokich turzyc, z udziałem narecznicy błotnej, torfowców i bobrka trójlistkowego *Menyanthes trifoliata*, z wkraczającą od strony łądu brzozą, olchą i sosną. Bliżej skraju wkraczają zbiorowiska leśne, głównie o charakterze olsu i brzeziny bagiennnej. Dobrze zachowana sekwencja zbiorowisk roślinnych reprezentujących kolejne stadia zarastania. Przykład dynamicznego układu roślinności, obecnie ewoluującego w kierunku bagiennych zbiorowisk nieleśnych.

Fot. Tomasz Krzyśków

BRZozowy ŁUG

Położenie: 2 km na północ od Międzyrzecza
Dane ewidencyjne: Nadl. Międzyrzecz, obręb 2,
 wydz.: 291b, c, d, f, i, l, m, 305a, b, c
Proponowana powierzchnia: 66,75 ha
Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
 7210 (20%) 7140 (20%), 91D0 (10%)

Proponowany rezerwat, graniczący z drogą ekspresową S3, stanowi kompleks zarastającego torfowiska i wkraczających od skraju lasów bagiennych. Podłoże bogate w węglan wapnia decyduje o kalcyfilnym charakterze roślinności, reprezentowanej przez szuwar kłoci wiechowatej *Cladium mariscus* i otwarte kalcyfilne zbiorowiska turzycowe, rzadko porośnięte trzciną, na obrzeżach przechodzące w zdegradowane brzeziny i bory bagiennie.

Stanowisko żurawia *Grus grus*, kszczyka *Gallinago gallinago*, wodnika *Rallus aquaticus*, samotnika *Tringa ochropus*. Obiekt chroniony w formie użytku ekologicznego. W przeszłości zmeliorowany i przesuszony, obecnie podlegający dynamicznym procesom spontanicznej renaturyzacji, w ostatnich latach silnie uwodniony, być może w związku z budową graniczącej z nim od zachodu drogi ekspresowej S3 i zaburzeniem stosunków wodnych. Wymaga lepszego rozpoznania stanu oraz zagrożeń i wdrożenia ewentualnych działań ochronnych, dla których obecna forma ochrony jest niewystarczająca.

Fot. Tomasz Krzyśków

BAGNO BRZEZIE

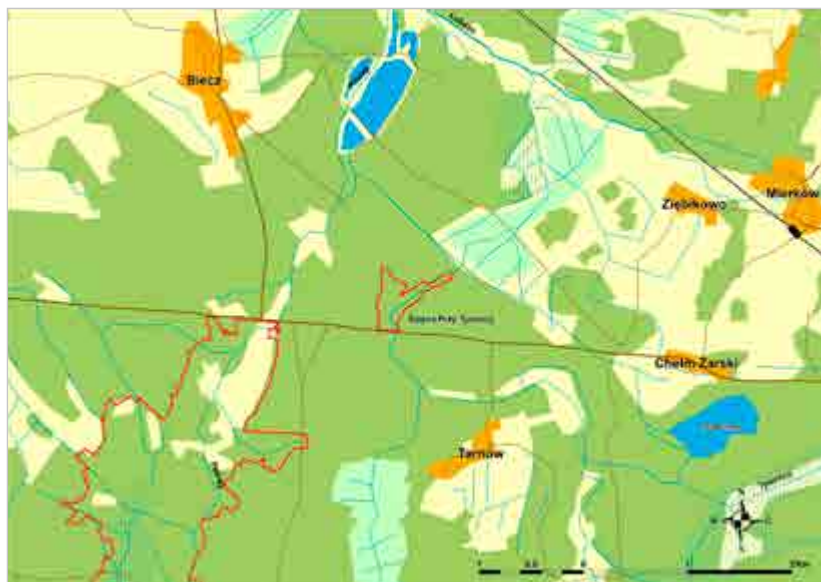
Położenie: na zachód od miejscowości Brzeźno (gm. Przytoczna)
Dane ewidencyjne: Nadl. Międzychód, obręb 2, wydz.: 235c, d, f, g, h, 236c, d, f, g, h, i, j, 242a, b, c, d, f, g, h, 287a, c, gm. Pszczew, obręb Nowe Gorzycko, dz.: 43
Proponowana powierzchnia: 129,14 ha
Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 3150 (50%)

Kompleks zarastających eutroficznych zbiorników wodnych. Lu-stro wody zajmuje obecnie nie więcej niż 40% obiektu, pozostała część to różnego rodzaju eutroficzne szuwały, przechodzące w olsy z licznie występującym zachylnikiem błotnym *Thelypteris palustris* i lasy o charakterze łągów na obrzeżach. Ważna ostoja kilku zagrożonych gatunków płazów, w tym kumaka nizinnego *Bombina bombina* i traszki grzebieniastej *Triturus cristatus*, historyczne stanowisko żółwia błotnego *Emys orbicularis*. Ostoja ptaków wodnych i błotnych, między innymi bąka *Botaurus stellaris*, wodnika *Rallus aquaticus*, błotniaka stawowego *Circus aeruginosus*, żurawia *Grus grus* i gągoła *Bucephala clangula*. Obiekt istotny dla ochrony obszaru Natura 2000 OSO Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry oraz SOO Rynna Jezior Obrzańskich.

Fot. Marek Maciantowicz

BAGNA PRZY TYMNICY

Położenie: 3 km na północ od miejscowości Tarnów (gm. Lubsko)

Dane ewidencyjne: Nadl. Lubsko, obręb 3, wydz.: 294a, b, c (część), l, m, 295b, g, h, i, gm. Brody, obręb Biecz, dz.: 643 (część)

Proponowana powierzchnia: 16,39 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3160 (10%), 7140 (20%), 91E0 (50%)

Obejmuje siedliska podmokłe wzdłuż rzeki Tymnicy na północ od drogi Lubsko-Brody. Największym walorem tego terenu jest mszarne torfowisko zarastające zbiornik dystroficzny, nieco oddalone od zabagnionego odcinka doliny Tymnicy, zajętego głównie przez olsy torfowcowe *Sphagno-Alnetum* i szuwały turzycowe. We wschodniej części obszaru występują również łągi olszowe *Fraxino-Alnetum* i olsy *Carici elongatae-Alnetum*. W basenie wodno-torfowiskowym dominującym zbiorowiskiem jest mszar przygiętkowy *Sphagno tenelli-Rhynchosporium albae* lokalnie zróżnicowany na kilka podzespołów. Na krawędziach misy wykształcił się zespół bagna zwyczajnego *Ledo-Sphagnetum magellanici*. Do cennych elementów flory należą: modrzewnica europejska *Andromeda polifolia*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, rosiczka pośrednia *D. intermedia* oraz rzadkie gatunki mszaków (*Sphagnum subnitens*, *Cladopodiella fluitans* (masowo), *Calypogeia fissa*, *Amblystegium radicale*, *Campylopus pyriformis*).

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Tomasz Krzyśków

ZAKOLA CZERNEJ WIELKIEJ

Położenie: na południe od miejscowości Kowalice (gm. Iłowa)

Dane ewidencyjne: Nadl. Żagań, obręb 1, wydz.: 212d, i, 220a, b, d, f, h, i, j, k, l, n, 228a, d, g, j, k, l, 229a, b, c, j, 236a, b, f, g, j, 237b, j, l, 238a, 239a, 244a, c, d, 247d, g, h, 253a, b, d, i, 256d, j, 257a, d, f, g, h, Nadl. Żagań, obręb 2, wydz.: 441n, o, 442i, j, k, 461bx, c, d, f, g, h, l, m, p, r, s, t, w, x, y, z, 473d, f, g, h, m, o, p, 480c, g, h, i, k, l, m, n, p, t, 485h, i, gm. Iłowa, obręb Czerna, dz.: 855 (część), gm. Iłowa, obręb Kowalice, dz.: 18, 23 (część), 24/1, 24/2, 7

Proponowana powierzchnia: 199,45 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

3260 (10%), 7140 (10%), 91E0 (50%)

Malownicza dolina Czernej Wielkiej z podlegającą naturalnym procesom, meandrującą rzeką, w części zajęta przez nieużytkowane stawy z roślinnością ziemnowodną (*Elatine sp. div.*) i torfowiskową (*Sphagno-Eriophoretum angustifolii*, *Juncetum acutiflori*) oraz interesującymi zbiorowiskami szuwarowymi (*Scirpetum radicans*). Zbiorowiska leśne to głównie łągi jesionowo-olszowe *Fraxino-Alnetum* oraz lasy bagienne (*Sphagno-Alnetum*, *Carici elongatae-Alnetum*).

Fot. Tomasz Krzyśków

Położenie: 2 km na wschód od miejscowości Proszów (gm. Brody)

Dane ewidencyjne: Nadl. Lubsko, obręb 1, wydz.: 106a (część), 106d, f, g, 107a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, 139a, 140a, 141a, 81l, m, n, 108a, b, d, f, k, n, o

Proponowana powierzchnia: 114,09 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3150 (20%), 7110 (10%), 7140 (10%), 91D0 (30%)

Proponowany rezerwat obejmuje Jezioro Głębokie oraz wilgotne zagłębienia i baseny wodno-torfowiskowe na fragmencie sandru Kotliny Zasięckiej. Do najcenniejszych walorów geobotanicznych należą fitocenozy: borów i brzezin bagiennych (*Vaccinio uliginosi-Pinetum*, *Vaccinio uliginosi-Betuletum pubescentis*), olsów torfowcowych (*Sphagno-Alnetum*) i turzycowych (*Carici elongatae-Alnetum*), minerotroficznych mszarów (*Sphagno tenelli-Rhynchosporium albae*, *Sphagno-Eriophoretum angustifolii*, *Caricetum lasiocarpae*, *Juncetum acutiflori*) i torfowisk niskich (*Caricetum paniculatae*), mszarów ombrotroficznych (*Sphagno-Eriophoretum vaginati*, *Andromedo-Sphagnetum magellanici*), kłociowisk (*Cladietum marisci*), łąk trzęślicowych (*Junc-Molinietum*) i zespołów ziemnowodnych (*Utricularietum ochroleucae*, *Ranunculo-Juncetum bulbosi*).

Do cennych elementów flory należą: kłoc wiechowata *Cladium mariscus*, modrzewnica europejska *Andromeda polifolia*, kukulka plamista *Dactylorhiza maculata*, pływacz krótkoostrogowy *Utricularia ochroleuca*, turzyca Reichenbacha *Carex pseudobrizoides*, rosiczka pośrednia *Drosera intermedia*, kruszczyk błotny *Epipactis palustris*, bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata*, nasięźrał pospolity *Ophioglossum vulgatum*, czermień błotna *Calla palustris*, turzyca bagienna *Carex limosa*, przygiełka biała *Rhynchospora alba* oraz rzadkie i zagrożone mszaki (*Sphagnum subnitens*, *S. riparium*, *S. balticum*, *S. magellanicum*, *S. papillosum*, *S. rubellum*, *S. capillifolium*, *S. russowii*, *S. fallax*, *S. fimbriatum*, *S. denticulatum*, *S. subsecundum*, *S. cuspidatum*, *Cladopodiella fluitans*, *Cephaloziella elachista*, *Calypogeia fissa*, *Pallavicinia lyellii*, *Campylopus flexuosus*, *Campylopus pyriformis*, *Amblystegium radicale*).

Fot. Robert Stańko

MIERKOWSKIE PRZYGIEŁKOWISKA

Położenie: 2 km na północny zachód od Mierkowa (gm. Lubsko i Brody)

Dane ewidencyjne: Nadl. Lubsko, obręb 3, wydź.: 217i, j, 233i, 234b, c, d, h, 235a, b, c, d, 236g

Proponowana powierzchnia: 28,44 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

7150 (50%), 3130 (10%), 7140 (10%), 91D0 (20%),
przygielka brunatna *Rhynchospora fusca*

Proponowany rezerwat przylega do istniejącego rezerwatu Mierkowskie Suche Bory. Pełni on kluczową funkcję w ochronie krajowych zasobów siedliska 7150 - obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku *Rhynchosporion*. Siedlisko to występuje tu na powierzchni ponad 20 ha stanowiąc jedno z większych skupień w Polsce i reprezentowane jest przez dwa zbiorowiska moczarów przygielkowych: *Rhynchosporetum fuscae* i *Sphagno tenelli-Rhynchosporetum albae sphagnetosum auriculati*.

Do osobliwości florystycznych proponowanego rezerwatu należą: ponikło wielolodygowe *Eleocharis multicaulis* oraz budujące fitocenozy dominującego siedliska charakterystyczne dla niego dwa gatunki przygielki – brunatna *Rhynchospora fusca* i biała *Rhynchospora alba*. Występuje tu także szereg interesujących gatunków mszaków i porostów (Stańko i in. 2015). Część płatów jest zdegenerowana w wyniku zaburzeń hydrologicznych oraz ekspansji sosny i trzęślicy modrej *Molinia caerulea*, jednak można je zrekonstruować przez odpowiednie działania z zakresu ochrony czynnej.

Najważniejszym warunkiem trwania fitocenoz jest jednak utrzymanie zmiennego poziomu lustra wody z umożliwieniem zachodzenia procesów skrajnych: silnego przesuszenia w bezdeszczowych miesiącach letnich oraz głębokiego zatopienia w okresach wyzówek. Procesy te z jednej strony uniemożliwiają zachodzenie procesów biogenicznych (torfotwórczych), a z drugiej zapobiegają ekspansji trzęślicy oraz sosny.

Fot. Marek Maciantowicz

NOWOGRODZKIE PRZYGIEŁKOWISKO

Położenie: 4 km na wschód od Nowogrodu Bobrz.

Dane ewidencyjne: Nadl. Krzystkowice, obręb 3, wydz.: 7a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l

Proponowana powierzchnia: 31,46 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 7150 (30%), 3130 (30%) ponikło wielołodygowe *Eleocharis multicaulis*, przygielka brunatna *Rhynchospora fusca*

Proponowany do objęcia ochroną obiekt obejmuje płytką misę torfowiska z postępującym procesem łądowienia. Centralna część obiektu zajęta jest przez szuwały trzcinowe. Poziom wody jest bardzo zmienny. Najczęściej brak jest otwartego lustra wody, która pojawia się tylko podczas bardzo deszczowych lat. W niektóre lata zbiornik praktycznie wysycha. Torfowisko otoczone jest drzewostanami sosnowymi, z wyjątkiem północy, gdzie graniczy z drogą krajową nr 27. Najcenniejsza część obszaru – dawne wyrobisko potorfowe – została objęta ochroną już wcześniej w postaci użytku ekologicznego Kacza Ostoja o powierzchni 8,91 ha. Cały obiekt stanowi Obszar Natura 2000 (Maciantowicz 2017).

W południowej i wschodniej części obiektu przy brzegach zbiornika znajdują się płaty zbiorowiska z klasy *Littorelletea*: *Eleocharitetum multicaulis* i *Ranunculo-Juncetum bulbosi*. Na wyniesieniach i na styku zbiorowisk wodnych z torfowiskowymi rozwija się zespół *Rhynchosporium fuscae*. Jest to najdalej na północny wschód wysunięte stanowisko ponikła wielołodygowego *Eleocharis multicaulis* i przygielki brunatnej *Rhynchospora fusca*, w zachodniej i południowo-zachodniej części ich krajowego zasięgu. W mozaice występują z nimi płaty torfowisk przejściowych, reprezentowane głównie przez zespół wełnianki wąskolistnej *Sphagno-Eriophoretum angustifolii*. Spośród rzadkich roślin wodnych i bagiennych w obszarze występują kłoc wiechowata *Cladium mariscus*, rosziczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, rosziczka pośrednia *Drosera intermedia*, sit ostrokwiatowy *Juncus acutiflorus*, przygielka biała *Rhynchospora alba* oraz wspomniane już wcześniej ponikło wielołodygowe *Eleocharis multicaulis* i przygielka brunatna *Rhynchospora fusca*. Omawiany obszar jest jednym z największych stanowisk ponikła wielołodygowego *Eleocharis multicaulis* w Polsce.

RUSKIE STAWY

Położenie: 2 km na północny zachód od miejscowości Proszów (gm. Brody)

Dane ewidencyjne: Nadl. Lubsko, obręb 1, wydz.: 113a, 86h, 87a, b, c, k

Proponowana powierzchnia: 30,59 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

7150 (30%), 3130 (30%), brzeżyca jednokwiatowa *Littorella uniflora*, przygiełka brunatna *Rhynchospora fusca*

Fot. Marek Maciantowicz

Proponowany rezerwat znajduje się na północny zachód od miejscowości Proszów, w pobliżu drogi do Brodów. Prawdopodobnie istniał tu wcześniej mały naturalny zbiornik wodny, a dzisiejsza szata roślinna pozwala przypuszczać, iż mógł on należeć do tzw. „jezior lobeliowych” – czystowodnych reliktywów ostatniego zlodowacenia. Przed wojną wykopano tu dwa duże stawy hodowlane, modernizowane w latach 70. XX wieku. Jednak próba ich gospodarczego wykorzystania nie powiodła się. Pozostałością po tych działaniach są m. in. usypane groble i przepusty regulujące niegdyś przepływ wód.

Proponowany obiekt charakteryzuje się występowaniem rzadkich w skali kraju gatunków roślin oraz zbiorowisk roślinnych. Występują tu chronione siedliska przyrodnicze - brzezi lub osuszane dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z klasy *Littorelletea* i *Isoëto-Nanojuncetea* i różne typy torfowisk (Rosadziński 2007, 2008a, 2008b).

Na terenie proponowanego rezerwatu znajduje się jedyne w tej części Polski stanowisko brzeżycy jednokwiatowej *Littorella uniflora*, a tworzone przez nią fitocenozy należą do wzorcowo wykształconych płatów siedliska. W skali kraju duże znaczenie ma również obecność zespołu przygiełki brunatnej *Rhynchospora fusca*.

Interesująca jest batrachofauna i herpetofauna tego obszaru. Stwierdzono tu obecność kumaka nizinnego *Bombina bombina*, traszki zwyczajnej *Triturus vulgaris* i traszki grzebieniastej *Triturus cristatus*. Spośród gadów obserwowano żmiję zygzakowatą *Vipera berus*.

Fot. Robert Stańko

REZERWATY WODNE

Wśród 14 zaproponowanych największa liczba obiektów chroni jeziora ramienicowe. Do tej pory w granicach województwa chronione były one tylko na terenie Drawieńskiego Parku Narodowego. Drugim typem siedlisk, bardzo słabo reprezentowanym w stosunku do potrzeb są rzeki. Wśród rezerwatów zaliczonych do kategorii wodnych wskazano wprawdzie tylko jeden obiekt, ale kilka odcinków rzek, łącznie kilkadziesiąt km ich biegu, zawierają proponowane rezerваты innych kategorii.

JEZIORO JASNE Z TORFOWISKIEM NIDNO

Położenie: 1 km na południe od Torzymia

Dane ewidencyjne: Nadl. Torzym, obręb 2, wydz.: 150h, i, j, 161i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, 162c, d, g, h, i, 163a, b, c, d, f, 182a, b, c, 183a, b, 184a, gm. Torzym, obręb Garbicz, dz.: 322, 323

Proponowana powierzchnia: 84,35 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3140 (40%), 7140 (30%)

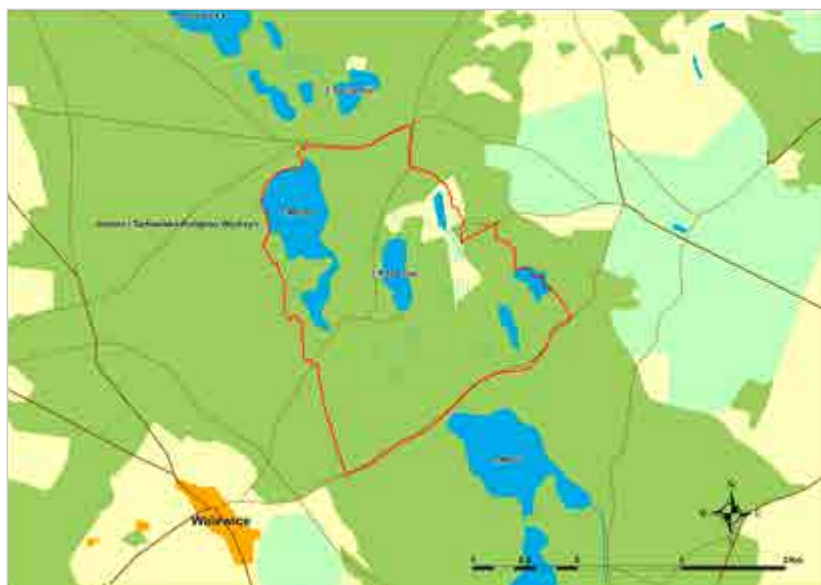
Na proponowany rezerwat składają się jez. Jasne, najbardziej wysunięte na wschód jezioro rynny Jezior Torzymskich oraz przylegające do niego torfowisko przejściowe otaczające niewielkie jezioro (por. Chmiel i Jackowiak 1991, Jermaczek i Pawlaczyk 1999).

Jezioro Jasne o powierzchni 25 ha i głębokości 9,6 m, to jedno z najcenniejszych w zachodniej Polsce jezior ramienicowych. Mimo niewielkiej powierzchni stwierdzono tu zbiorowiska tworzone przez 11 gatunków ramienic: *Chara aculeata*, *C. aspera*, *C. contraria*, *C. filiformis*, *C. globularis*, *C. tomentosa*, *C. papillosa*, *C. virgata*, *C. subspinoso*, *Nitella flexilis*, *Nitellopsis obtusa* (Pukacz i in. 2016). Większość z wymienionych gatunków objęta jest ochroną prawną, a wszystkie, jako ginące i zagrożone znajdują się na Polskiej Czerwonej Liście Roślin. Prawdopodobnie jest to jezioro o największym znanym zróżnicowaniu zespołów ramienicowych w Polsce, a może i w Europie.

Na torfowiskach w części południowo wschodniej występują: czermień błotna *Calla palustris*, modrzewnica pospolita *Andromeda polifolia*, bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata*, przygielka biała *Rhynchospora alba*, rosziczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia* oraz szereg gatunków torfowców, a w strefie szuwarów zbiornika kłoc wiechowata *Cladium mariscus*.

Fot. Robert Stańko

JEZIORA I TORFOWISKA POLIGONU WĘDRZYN

Położenie: 2 km na północny wschód od Walewic (gm. Torzym) Nadl. Sulęcín, obręb 1, wydz.: 359j, k, l, m, 360f, g, h, i, j, k, 361a, b, c, d, f, g, h, 376d, f, g, h, i, j, k, 377a, b, c, d, f, g, h, 378a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, 393a, b, c, d, f, g, h, 394a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 395a, b, c, d, f, g, h, 404a, b, c, d, 405a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, 406a, b, c, d, f, g, h, i, 407a, b, c, d, f, g, h, i, 408a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, 409a, b, c, d, f, g, h, i, 362a, b, c, d, f-01, f-99, g, h, 363a, b, c, d, f, 379a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, w, x, y, z, 380c, d, 386a, c, h, gm. Sulęcín, obręb Małuszów, dz.: 201, 408, 409, 410, 6, 7

Proponowana powierzchnia: 547,97 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

3140 (10%) 3150 (10%), 7140 (10%)

Proponowany rezerwat to położony w granicach poligonu Wędrzyn kompleks niewielkich jezior, mniejszych zbiorników wodnych i torfowisk z wyjątkową koncentracją rzadkich oraz zagrożonych siedlisk przyrodniczych i gatunków. Obejmuje jeziora Męcko Duże, Męcko Małe i Kopaniec, a także kilka mniejszych zbiorników wodnych, kompleks torfowisk przejściowych z elementami torfowisk wysokich oraz otaczające je lasy.

Leżące w zachodniej części obiektu jezioro Męcko Duże o powierzchni 40,9 m i głębokości 22,7 ha to jedno z najczystszych i cenniejszych w zachodniej Polsce jezior ramienicowych. Łąki podwodne występują w nim nawet do głębokości 12 m! Stwierdzono tu zbiorowiska tworzone przez 9 gatunków ramienic: *Chara aculeata*, *C. aspera*, *C. filiformis*, *C. globularis*, *C. subspinosa*, *C. tomentosa*, *C. virgata*, *Nitella flexilis*, *Nitellopsis obtusa* (Pukacz i in. 2016), w większości rzadkich, ginących i zagrożonych. Brzegi jezior Męcko Małe i Kopaniec porasta charakterystyczna dla siedlisk nawapiennych kłoc wiechowata *Cladium mariscus*. W mniejszych zbiornikach występują między innymi: ramienica *Chara contraria*, grzybienie północne *Nymphaea candida* oraz pływacz mniejszy *Utricularia minor*. Na torfowiskach zanotowano licznie występujące: rosiczkę okrągłolistną *Drosera rotundifolia*, modrzewnicę zwyczajną *Andromeda polifolia*, przygielkę białą *Rhynchospora alba*, turzycę bagienną *Carex limosa* oraz szereg gatunków torfowców.

Fot. Tomasz Krzyśków

JEZIORA GOŁYŃSKIE (POWIĘKSZENIE)

Położenie: 3 km na południowy zachód od Pszczewa

Dane ewidencyjne: Nadl. Trzciel, obręb 1, wydz.: 112f, g, h, i, 113a, b, c, d, f, g, 124s, 125c, d, g, h, 126a, b, c, d, f, g, h, 127a, b, 141l, m, 142d, k, l, 143a, b, c, 144a, b, 159b, 160a, c, h, gm. Pszczew, obręb Borowy Młyn, dz.: 167, 176, 185, 187

Proponowana powierzchnia: 155,7 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3140 (40%), 7140 (5%), 7210 (5%), 91E0 (5%)

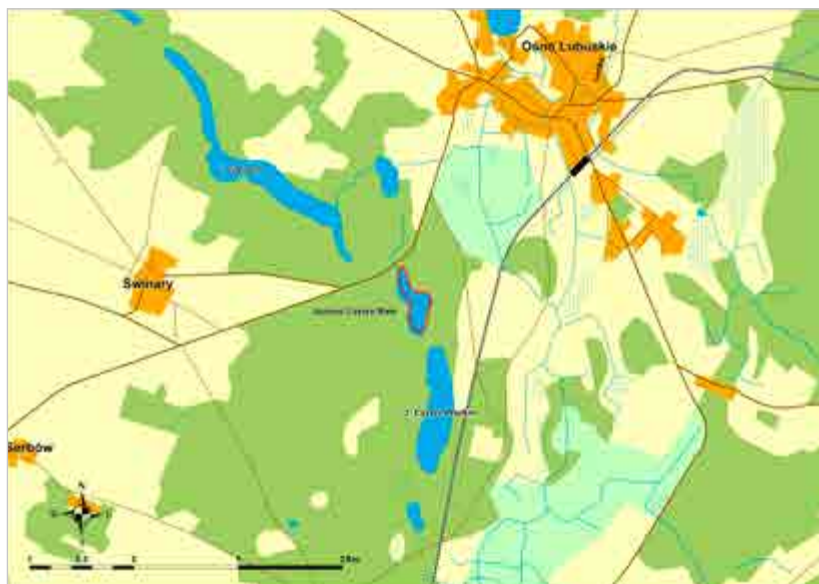
Obiekt stanowi kompleks czterech czystowodnych jezior – Pieciewo, Przydrożne, Gołyń Mały i Gołyń Wielki wraz z przylegającymi do nich torfowiskami oraz otaczającymi lasami. Wszystkie cztery zbiorniki reprezentują typ jezior ramienicowych, łącznie stwierdzono tu 5 gatunków ramienic budujących podwodne łąki, schodzące prawie do głębokości 10 m: *Chara globularis*, *C. filiformis*, *C. virgata*, *C. tomentosa*, *C. papillosa*, *Nitella flexilis* (Pełechaty i Pukacz 2013).

Szuwar w znacznej części buduje kłoc wiewiowata *Cladium mariscus*. Na płach mszarnych i torfowiskach występuje między innymi rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*. Proponowany rezerwat objąłby dotychczasowy niewielki rezerwat Jezioro Gołyńskie, obejmujący jedynie niewielkie torfowisko oraz pło mzarne nad jeziorem Gołyń Mały. Występowania podawanej stąd wełnianeczki alpejskiej nie potwierdzono co najmniej od lat 80. ubiegłego wieku. Na obrzeżach jezior stwierdzono rzadkie i zagrożone gatunki grzybów *Hydnellum ferrugineum*, *Cortinarius alnetorum* oraz *Leccinum niveum*.

Obiekt wymaga pilnego objęcia ochroną rezerwatową, ponieważ z uwagi na wrażliwość ekosystemów na czynniki zewnętrzne, np. zmiany w strukturze ichtiofauny, jeziora wymagają wyłączenia z gospodarki rybackiej oraz innych form użytkowania. W odniesieniu do torfowisk, po dokładniejszym rozpoznaniu stanu, należy rozważyć potrzebę podjęcia zabiegów z zakresu ochrony czynnej.

Fot. Marek Maciantowicz

JEZIORO CZYSTE MAŁE

Położenie: 3 km na południe od Ośna (gm. Ośno)

Dane ewidencyjne: Gm. Ośno Lubuskie, obręb Grabno, dz.: 366

Proponowana powierzchnia: 8,43 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 3140/3150

Proponowany do pilnego utworzenia rezerwat, obejmuje niewielkie i stosunkowo płytkie jezioro o charakterze mezotroficznym, w którym, co zdarza się niezwykle rzadko, zbiorowiska roślinności zanurzonej, w tym łąki ramienic, mimo eutroficznego charakteru wód, wywoływały i utrzymywały czystowodny stan siedliska (Pełechaty i in. 2005). Jeszcze 10 lat temu wśród roślinności wodnej dominowały tu zbiorowiska wywłócznika okółkowego *Myriophyllum verticillatum* oraz ramienice. Występowała tu rzadka, znana z Ziemi Lubuskiej zaledwie z kilku stanowisk, ramienica wielokolczasta *Chara polyacantha*, osobliwością florystyczną był także rzadki mech wodny *Drepanocladus sardidus*, występujący w Polsce w czystych i ubogich w związki azotu i fosforu jeziorach. Charakterystyczne i dobrze wykształcone jest także pło budowane przez kłoc wierzchowatą *Cladium mariscus*.

Realnym zagrożeniem dla jeziora, mogącym nieodwracalnie zaburzyć jego kruchą równowagę, jest zarybianie gatunkami roślinożernymi, szczególnie amurem i karpem. Wprowadzone tu około 10 lat temu przez dzierżawcę amury spowodowały prawie całkowite wyniszczenie roślinności podwodnej, w tym osobliwości florystycznych. Na szczęście w wyniku stopniowego wyławiania amura proces degradacji został powstrzymany, a zachodzące zmiany wskazują na duży potencjał odnowienia pierwotnie występujących zbiorowisk. Aby procesy te mogły zachodzić bez przeszkód, konieczne jest objęcie obiektu ochroną rezerwatową i trwałe wykluczenie gospodarki rybackiej.

Fot. Paweł Pawlaczyk

JEZIORO PERKOZ

Położenie: 2 km na południowy zachód od Starego Osieczna (gm. Dobiegniew)

Dane ewidencyjne: Nadl. Głusko, obręb 2, wydz.: 189a, b, 191c, d, f, g, h, i, j, k, 192d, g, h, 193k, 194l, m, n, 211c, f, g, 214a, b, c, d, f, 216a

Proponowana powierzchnia: 97,57 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3140 (40%), 7210 (5%), 91E0 (5%)

Rezerwat zaproponowany przez Pawlaczyka (1995) pod nazwami Wuców Duży i Wuców Mały, w niniejszej koncepcji nieco powiększony, obejmuje kilka jezior, w tym jezioro Wyrwa, typu kalcioligotroficznego, z bardzo dobrze wykształconymi i zachowanymi łakami ramienic (między innymi *Chara tomentosa*, *C. virgata*), także z populacją jezierzyny morskiej *Najas marina*, wraz z przyległym mniejszym jeziorkiem z szuwarem kłoci wiechowatej *Cladium mariscus*.

Jezioro Perkoz, położone we wschodniej części obiektu, jest również sklasyfikowane jako ramienicowe. Od zachodu przylega do niego mechowiskowa, dziś już silnie zarośnięta łąka z turzycą obłą *Carex diandra*, dziewięciornikiem błotnym *Parnassia palustris*, nerecznicą grzebieniastą *Dryopteris cristata*, bobrkiem trójlistkowym *Menyanthes trifoliata*, nasięźrzalem *Ophioglossum vulgatum*, storczykiem krwistym *Dactylorhiza incarnata*.

Zagrożeniem dla stanu obiektu mogą być intensywne cięcia w starodrzewach bukowych na obrzeżach.

Ramienice wyłowione z jez. Wyrwa. Fot. Paweł Pawlaczyk

Fot. Tomasz Krzyśków

JEZIORO OSTROWICA

Położenie: 1 km na południowy wschód od miejscowości Ługi (gm. Dobiegniew)

Dane ewidencyjne: Nadl. Smolarz, obręb 1, wydz.: 125c, d, 126a, b, d, f, g, j, 127a, b, l, m, n, 128a, b, c, d, 129a, b, c, d, f, g, h, i, 130a, b, c, d, 82i, gm. Dobiegniew, obręb Ługi, dz.: 262/15

Proponowana powierzchnia: 128,58 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3140 (10%), 3150 (70%), 9170 (5%), 91E0 (5%)

Projektowany rezerwat, dla którego przygotowano już dwie dokumentacje projektowe (Kujawa-Pawlaczyk i in. 2008, Gabrys i in. 2015a) obejmuje jezioro rynnowe o zróżnicowanej trofii (mezo- i eutroficzne) wraz z charakterystyczną roślinnością, zalesionymi wyspami oraz terenami podmokłymi w otoczeniu.

Wśród kilkunastu zbiorowisk roślinności wodnej stwierdzono zespół ramienicy kruchej *Charettum fragilis* i ramienicy omszonej *Charettum tomentosa*, doskonale wykształcony zespół osoki aloesowatej *Stratiotetum aloidis* oraz nieczęsty zespół pływacza zwyczajnego *Lemno - Utricularietum vulgaris*.

Jedno z ważniejszych jezior Puszczy Drawskiej pod względem potrzeb ochrony awifauny, gniazdują tu między innymi: gągoń *Bucephala clangula*, nurogęś *Mergus merganser*, żuraw *Grus grus*, gegawa *Anser anser*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus*, bąk *Botaurus stellaris* i bączek *Ixobrychus minutus*. Także ważne żerowisko rybołowa *Pandion haliaetus*, bielika *Haliaeetus albicilla*, kani czarnej *Milvus migrans* i rudej *Milvus milvus*. W ichtiofaunie zwracają uwagę liczne populacje różanki *Rhodeus sericeus* i kozy *Cobitis taenia*, a w faunie bezkręgowców masowo występująca szczeżuja wielka *Anodonta cygnea* oraz związane z czystymi wodami ważki: żagnica zielona *Aeshna viridis* i zalotka spłaszczona *Leucorrhinia caudalis*. W otoczeniu liczne ekosystemy torfowiskowe. Od południa przyległe występują łożowiska, olsy, łęgi i grądy, ze stanowiskiem cisa *Taxus baccata*.

Fot. Tomasz Krzyśków

JEZIORO DŁUGIE

Położenie: 1 km na południe od miejscowości Długie (gm. Dobiegniew)

Dane ewidencyjne: Gm. Strzelce Krajeńskie, obręb Długie, dz.: 4

Proponowana powierzchnia: 25,37 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3150 (90%), 3140 (10%)

Rezerwat projektowany, w roku 2015 opracowano i przekazano RDOŚ w Gorzowie dokumentację projektową (Gabryś i in. 2015b). Celem ochrony jest utrzymanie we właściwym stanie ochrony ekosystemu czystowodnego jeziora mezotroficznego o cechach oligotrofii, wraz z charakterystyczną roślinnością podwodną, w tym zbiorowiskami rdestnicy Berchtolda *Potamogeton berchtoldii* i rdestnicy ściśnionej *P. compressus* oraz ramienicy delikatnej *Chara virgata* z licznym występowaniem jezierzki morskiej *Najas marina*, oraz zachowanie stanowisk rzadkich i zagrożonych organizmów, w szczególności mięczaków, w tym prawdopodobnie jednego z kilku znanych w Polsce stanowisk zagrożonego gatunku - zatoczka gładkiego *Gyraulus laevis*, rzadkich groszkówek *Pisidium hibernicum* i *Pisidium conventus* oraz innych gatunków. Konieczne jest także utworzenie otuliny.

Fot. Tomasz Kizyśków

JEZIORO JANISZOWICKIE

Położenie: 1 km na południowy zachód od miejscowości Strużka (gm. Bobrowice)

Dane ewidencyjne: Nadl. Brzózka, obręb 1, wydz.: 222a, b, g, h, i, j, k, gm. Bobrowice, obręb Janiszowice, dz.: 164/1, 270, gm. Bobrowice, obręb Strużka, dz.: 6031

Proponowana powierzchnia: 198,65 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3150 (50%), 91E0 (10%), 91D0 (10%), 7210 (10%)

Płytke jezioro eutroficzne w fazie przyspieszonego zarastania, z unikatową roślinnością na obrzeżach. W szuwarach otaczających jezioro dominacja kłoci wiechowatej w mozaice z szuwarem pałki wąskolistnej i trzciny. Od zachodu i południa miejscami silnie podtopione brzeziny bagienne i olsy z elementami roślinności przejściowotorfowiskowej i kalcyfilnej. Historyczne stanowiska gałuszki kulecznicy *Pilularia globulifera*, ponikła wielołodygowego *Eleocharis multicaulis* i szeregu innych rzadkich gatunków flory (Żukowski i in. 1986/1987). Ostoja ptaków wodnych i błotnych, między innymi bąka *Botaurus stellaris*, żurawia *Grus grus* i wąsatki *Panurus biarmicus*.

Powierzchnia jeziora, pierwotnie przekraczająca 150 ha, w połowie ubiegłego wieku uległa zmniejszeniu w wyniku nagłego obniżenia poziomu wody o ponad 1 m, spowodowanego regulacją wypływającej z jeziora rzeki Kurki. Obniżenie to spowodowało odsłonięcie znacznych powierzchni dna, które zasiedliła unikatowa roślinność atlantycka charakterystyczna dla tego typu rzadko spotykanych siedlisk oraz gatunki kalcyfilne. Obecnie siedliska te uległy bądź ulegają procesom sukcesji w kierunku różnego rodzaju szuwarów i zarośli, natomiast samo jezioro, w wyniku braku ochrony i nagromadzenia znacznych pokładów namulów, ulega przyspieszonym procesom eutrofizacji i zaliczone zostało do kategorii zbiorników o wyjątkowej podatności na degradację (Konopczyński i Wąsicki 2007). Jezioro oraz jego otoczenie tworzą obszar Natura 2000 Jezioro Janiszowice PLH080053. Dla skutecznej ochrony walorów przyrodniczych obiektu, konieczne jest podjęcie kompleksowych badań, ustalenie celów ochrony oraz działań ochronnych. Dla ich podjęcia i przeprowadzenia konieczne jest jednak, postulowane już od kilkunastu lat, objęcie obiektu ochroną rezerwatową.

Fot. Tomasz Krzyśków

JEZIORO BOBRZE

Położenie: 1 km na północ od Pożrzadła (gm. Łagów)

Dane ewidencyjne: Gm. Łagów, obręb Pożrzadło, dz.: 174

Proponowana powierzchnia: 12,9 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

3150 (80%), 7230 (10%), 91E0 (10%)

Niewielkie jezioro leżące w źródłowym odcinku przepływającej przez nie, wpadającej na północy i wypływającej na południu, rzeki Pliszki. Typowy naturalny zbiornik eutroficzny z dobrze wykształconymi strefami roślinności szuwarowej o liściach pływających i zanurzonej, miejscami z nasuwającym się pływającym płem z roślinnością bagienną. Jezioro jest bardzo płytkie, o maksymalnej głębokości 1,2 m, wypełnione osadami, z taflą prawie w całości pokrytą zbiorowiskami grążeli i grzybieni.

Na obrzeżach olsy bagienne oraz turzycowiska z elementami źródlisk i torfowisk alkalicznych i przejściowych. Przy północno-zachodnim brzegu jeziora torfowisko niskie z płem nasuwającym się na lustro wody, z mozaiką zbiorowisk łąk natorfowych i początkowych stadiów mechowisk. Rosną tu m. in.: storczyki – kukułka krwista *Dactylorhiza incarnata* i kruszczyk błotny *Epipactis palustris* oraz rzadki gatunek atlantycki - sit tępokwiatowy *Juncus subnodulosus*. Występuje tu także ramienica omszona *Chara tomentosa*.

Miejsce gniazdowania m. in. błotniaka stawowego *Circus aeruginosus*, zimorodka *Alcedo atthis*, wodnika *Rallus aquaticus*; żurawia *Grus grus*, interesująca entomofauna, stanowisko zalotki spłaszczonej *Leucorrhinia caudalis*.

Kukułka krwista. Fot. Robert Stańko

KOSIN DUŻY I MAŁY

Położenie: około 1 km na zachód od Drawin (gm. Drezdenko)

Dane ewidencyjne: Nadl. Smolarz, obręb 2, wydz.: 280j, 300b, 301a, f, 302c, 303f, g, h, gm. Drezdenko, obręb Lubiewo, dz.: 204, 205

Proponowana powierzchnia: 46,16 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3150 (50%), 91E0 (30%)

Propozycja sformułowana w opracowaniu Lipnickiego (2006) obejmuje dwa niewielkie śródlądne zbiorniki wodne o niskiej trofii wraz z sąsiadującymi z nimi mokradłami przechodzącymi w łągi olszowo-jesionowe i olsy.

Interesująca szata roślinna z szuwarem kłoci wiechowatej *Cladium mariscus*. Obiekt cenny dla płazów i ptaków, między innymi stanowisko gągoła *Bucephala clangula*. Historyczne, wymagające potwierdzenia, stanowisko żółwia błotnego *Emys orbicularis*.

Położenie: Dolina Drawy między Starym Osiecznem a Krzyżem, wraz z przyujściowym odcinkiem Mierzęckiej Strugi na wschód od Łęczyna (gm. Dobiegniew)

Dane ewidencyjne: Nadl. Głusko, obręb 2, wydz.: 161h, o, p, 185a, b, c, d, f, j, l (część), o, p, r, s, t, 186p, 207a, b, k, l, m, n, o, p, r, 238a, b, c (część), g, h, i, j, k, l, m, n, o, r, s, t, 252a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 261a, b, c, d, f, 262a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, 263a, b, c, d, f, g, Nadl. Smolarz, obręb 2, wydz.: 105a, d, g, h, i, k, l, o, p, r, s, t, w, 134a, b, c-01, c-99, d, g, 137a, b, c, i, j, l, 145a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, 155a, b, c, d, f, g, h, i, 185a, b, 20a, b, c, d, f, g, h, i, 21a, b, c, d, f, g, 22a, b, c, d, f, g, h, 23a, b, c, 24a, b, c, d, f, g, 62a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 63a, b, c, d, f, g, h, i, 64a, 89a, b, c, d, f, g, h, k, n, o, p, 214a, b, c, h, i, k, l, m, 243a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, 271a, d, f, 272~b, g, h, gm. Dobiegniew, obręb Stare Osieczno, dz.: 210, 65, 66/2, 66/3, 66/4, 66/5, 66/6, 66/7, 67/2, 67/3, 67/4, 67/6, 67/7, 68/1, 68/2, 69, 70, 79 (część), 85, gm. Dobiegniew, obręb Łęczyn, dz.: 124/3, 125, 58 (część), gm. Drezdenko, obręb Drawiny, dz.: 191, 193, 210, 28 (część), gm. Drezdenko, obręb Przedborowo, dz.: 1, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 11, 110, 111, 112, 114, 120, 121, 122, 123, 13, 17/1, 18, 2, 21, 22, 23, 23/5, 24, 5, 6, 67, 69/1, 7, 70/1, 70/2, 70/3, 71, 72, 73, 74, 75/1, 75/2, 76/1, 76/2, 77, 78, 79/1, 79/2, 8, 80, 81, 82, 83, 84, 85/1, 85/2, 87, 88/1, 88/2, 89, 9, 90, 92/1, 92/3, 93, 94/1, 94/2, 94/3, 94/4, 95, 96/1, 96/2, 97, 98

Proponowana powierzchnia: 485,34 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

3260 (10%), 9110 (30%), 9130 (10%), 9170 (20%), 91E0 (20%)

Projektowany rezerwat to odcinek rzeki Drawy i jej doliny na południe od Drawieńskiego Parku Narodowego wraz z przyujściowym fragmentem doliny Mierzęckiej Strugi. Objęcie tego obszaru ochroną prawną postulowano już wielokrotnie, między innymi Kujawa-Pawlaczyk i Pawlaczyk (1998), Lipnicki (2006). Obie rzeki mają tu charakter naturalny, meandrując wśród porośniętych lasem morenowych wyniesień o stromych skłonach. Porastają je głównie grądy oraz żyzne i kwaśne buczyny, przeważnie w wieku znacznie ponad 100 lat, na dnie doliny przechodzące w dobrze wykształcone łęgi olszowo-jesionowe.

Fot. Tomasz Krzyśków

Ważna ostoja ptaków - zimorodka *Alcedo atthis*, gągoła *Bucephala clangula* i nurogęsi *Mergus merganser*. Obszar ważny dla ichtiofauny – szlak wędrówek łososia *Salmo salar*, ostoja troci wędrownej *Salmo trutta m. trutta*, lipienia *Thymallus thymallus*, pstrąga *Salmo trutta m. fario*, głowacza białopłetwego *Cottus gobio*, fauny ważek (trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia*), mięczaków (skójka gruboskorupowa *Unio crassus*) i innych.

Rezerwat powinien obejmować grunty w dwóch województwach – wielkopolskim i lubuskim, gdyż w woj. lubuskim leży tylko prawy brzeg Drawy.

Fot. Marek Maciantowicz

ŹRÓDLISKA GRYŻYNKI

Położenie: 1 km na południe od Gryżyny (gm. Bytnica)

Dane ewidencyjne: Nadl. Bytnica, obręb 1, wydz.: 16d, 17a, b, d (część), f, i, 18a, b, c, d, g, h, i, j, l, m, n, o, r, Nadl. Bytnica, obręb 2, wydz.: 312l, m, n, 331a, b, c, d, g, h, i, n, 332a, d, h, 346a, b, c (część), d, f, g, h, j, k, l, m, 347a, b, d, g, h

Proponowana powierzchnia: 105,52 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 91E0 (70%)

Proponowany rezerwat obejmuje dno oraz zbocza zachodniej odnogi Rynny Gryżyńskiej na długości około 2,7 km. Zbocza urozmaicone są rozcięciami erozyjnymi, a dno rynny progami kemowymi. Całość pokrywają różnego typu siedliska leśne, w tym ciekawe łągi źródłiskowe i przystrumykowe z licznymi niszami źródłiskowymi i strugami odprowadzającymi wodę do Gryżyńskiego Potoku.

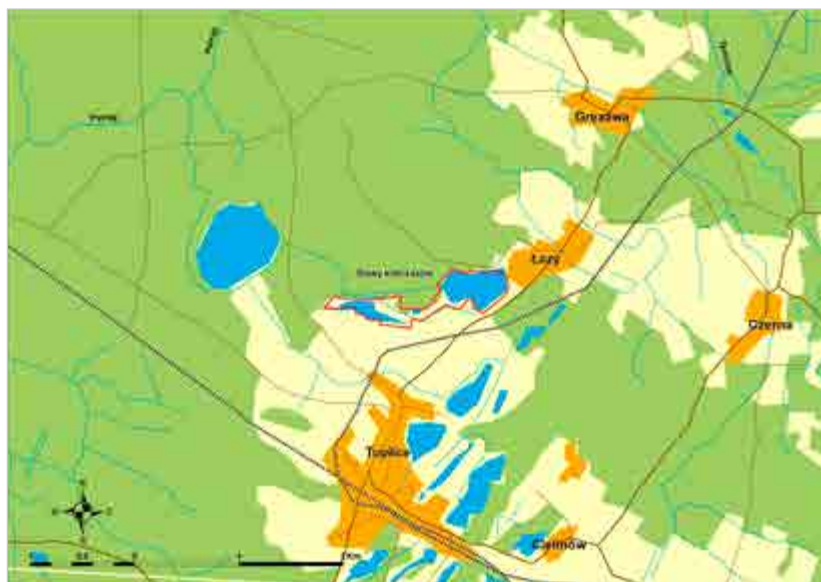
Po zaprzestaniu użytkowania trzech młynów cały obszar proponowanego rezerwatu od kilkudziesięciu lat podlega renaturyzacji, przyspieszonej zapewne po wprowadzeniu tutaj w 1986 roku bobra, który znacząco wpływa na kształtowanie stosunków wodnych tego obszaru. Rynna Gryżyńsko-Grabińska stanowiąca oś Gryżyńskiego Parku Krajobrazowego obfituje w wypływy wód podziemnych, których zagęszczenie jest unikatowe w skali całej Wysoczyzny Lubuskiej.

Na niewielkim obszarze zlewni Gryżynki o powierzchni 77,5 km², zarejestrowano ponad 350 źródeł i wycieków zlokalizowanych w 70 wydzielonych strefach wypływu. Wskaźnik krenologiczny wynoszący 0,9 stref wypływu na 1 km² jest zbliżony do wartości charakterystycznej dla obszarów górskich. Proponowany rezerwat obejmuje obszar największej koncentracji źródeł. Bardzo interesujący jest świat grzybów, stwierdzono tu kilkanaście zagrożonych gatunków, między innymi jedyne znane w Polsce stanowiska *Pachyella peltata* i *Entoloma cuneatum*.

Objekt o istotnym znaczeniu dla skutecznej ochrony walorów przyrodniczych Gryżyńskiego Parku Krajobrazowego oraz obszaru Natura 2000 SOO Rynna Gryżyny.

Fot. Tomasz Krzyśków

STAWY KOŁO ŁAZÓW

Położenie: 1 km na zachód od miejscowości Łazy (gm. Tuplice)

Dane ewidencyjne: Nadl. Lubsko, obręb 1, wydz.: 396j, k, 422a, l, gm. Tuplice, obręb Tuplice, dz.: 653/1 (część), 654 (część)

Proponowana powierzchnia: 37,65 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
zbiorowiska ramienic, roślinność namuliskowa

Niewielki kompleks stawów rybnych cechuje występowanie rzadkich zbiorowisk roślinności, w tym aż 8. gatunków ramienic: *Chara braunii*, *C. globularis*, *C. vulgaris*, *Nitella capilaris* (najmniejsza ramienica i jedna z najrzadszych w świecie), *N. confervacea*, *N. flexilis*, *N. gracilis*, *N. syncarpa*. Warto przy tym podkreślić, że występowanie *Chara braunii* ograniczone jest w naszym kraju jedynie do stawów hodowlanych.

Ponadto występują tu zbiorowiska z klasy *Isoëto-Nanojuncetea bufonii*, na mulistym, okresowo wynurzonym podłożu rozwijają się fitocenozы takich zespołów, jak: *Eleocharito-Caricetum bohemicae*, *Cypero fuscii-Limoselletum* oraz zbiorowisko z *Elatine hexandra* i zbiorowisko z *Eleocharis acicularis* f. *annua*.

Obiekt jest również interesujący pod względem faunistycznym jako ostoja płazów (m.in. rzekotka drzewna *Hyla arborea*, kumak nizinny *Bombina bombina*, traszka zwyczajna *Lissotriton vulgaris*), gadów (m.in. gniewosz plamisty *Coronella austriaca*), a także rzadkich gatunków ptaków, między innymi: gągoła *Bucephala clangula*, perkoza rdzawoszyjnego *Podiceps grisegena* i bąka *Botaurus stellaris*.

Bogata fauna ważek, około 30 gatunków, w tym ciekawe i rzadsze jak: lecicha mała *Orthetrum coerulescens*, lecicha białoznaczna *Orthetrum albistylum*, szablak przepasany *Sympetrum pedemontanum* i inne.

JEZIORO PŁOCICZNO

Położenie: 3 km na północ od miejscowości Modropole,
(gm. Stare Kurowo)

Dane ewidencyjne: Nadl. Smolarz, obręb 1, wydz.: 244h, i, j, k, 245d, f,
h, gm. Stare Kurowo, obręb Stare Kurowo, dz.: 19

Proponowana powierzchnia: 22,86 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
3160 (40%), 7140 (20%), 91D0 (20%)

Niewielkie śródlądne jeziorko o cechach dystrofii otoczone wąskim płem mszarnym z elementami roślinności przejściowotorfowiskowej oraz torfowisk alkalicznych i szuwarem kłoci wiechowatej *Cladium mariscus*. Część brzegów otacza wąski pas szuwaru pałki wąskolistnej *Typha angustifolia* przechodzącej w zarośla wierzby *Salix cinerea*, a potem w olsy torfowcowe i brzeziny bagienne. Historyczne stanowisko lipiennika Loesela *Liparis loeselii*.

REZERWATY FLORYSTYCZNE

Sześć spośród proponowanych rezerwatów ma chronić unikatowe w skali kraju bądź regionu zasoby konkretnych gatunków roślin i ich specyficzne siedliska, dlatego zaliczone zostały do rezerwatów florystycznych. Gatunki te to: pióropusznik strusi, śnieżyca wiosenna, kaldeja dziewięciornikowata, kosaciec syberyjski, jarząb brekinia oraz kotewka orzech wodny.

DOLINA LUBSZY

Położenie: między miejscowościami Lipsk Żarski, Drożków i Świbna (gm. Lipinki Łużyckie, Jasień i Żary)

Dane ewidencyjne: Nadl. Lipinki, obręb 1, wydz.: 18a, b, c, d, f, g, h, i, 19c, d, i, j, k, l, m, n, o, r, 23b, c, f, g, h, 24a, d, h, 28a, b, c, l, m, p, r, s, w, 30b, c, d, f, k, l, m, n, r, s, t, Nadl. Lubsko, obręb 2, wydz.: 160g, h, i, n, o, p, 161a, c, d, f, h, 186d-99, f, g, l, m, p, r, s, t, 187a, h, k, 210d, f, g, h, k, l, n, 211a, c, d, f, g, h, i, j, 242b, m, n, s, t, w, 243a, b, g, h, i, j, k, l, m, n, p, r, s, t, w, x, y, z, 244n, 261c, 262a, b, c, d, f, g, h, 263d (część), g, h, i, j, k (część), m, r, 264o, r, s, t, w, x, 308i, o, 309b, c, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, 310k, l, 341m, n, 342f, h, i, j, k, 343a, f, g, h, j, k, l, 344d, f, g, i, 345o, p, r, 362f, g, j, l, 363b, c, d, f, 364a, b, c, d, f, i, gm. Jasień, obręb Jabłoniec, dz.: 304, 309, gm. Jasień, obręb Lipsk Żarski, dz.: 116, 117, 118, 120, 192, 197, 203, 205, 218, gm. Jasień, obręb Świbna, dz.: 107, 108/1, 1255/1, 1256/1, 233, 234 (część), gm. Lipinki Łużyckie, obręb Brzostowa, dz.: AR_2.101/2, AR_2.11/3, AR_2.13/1, AR_2.14/1, gm. Lipinki Łużyckie, obręb Pietrzyków, dz.: AR_3.185, AR_3.186, AR_3.30/3, gm. Żary, obręb Drożków, dz.: 510, 526, 537 (część)

Proponowana powierzchnia: 288,77 ha

Typ: florystyczny

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

91E0 (70%), 91D0 (10%), pióropusznik strusi *Matteuccia struthiopteris*

Proponowany rezerwat obejmuje początkowy odcinek rzeki Lubczy, o naturalnym charakterze, z licznymi meandrami i miejscami stromymi skarpami. Do najcenniejszych siedlisk przyrodniczych należą łągi olszowe i olszowo-jesionowe, reprezentowane przez 3 zespoły roślinne: *Fraxino-Alnetum*, *Stellario-Alnetum* i *Carici remotae-Fraxinetum*. Łęg przystrumykowy *Stellario-Alnetum* wyróżnia masowa obecność pióropusznika strusiego *Matteuccia struthiopteris*. Nad Lubszą i jej dopły-

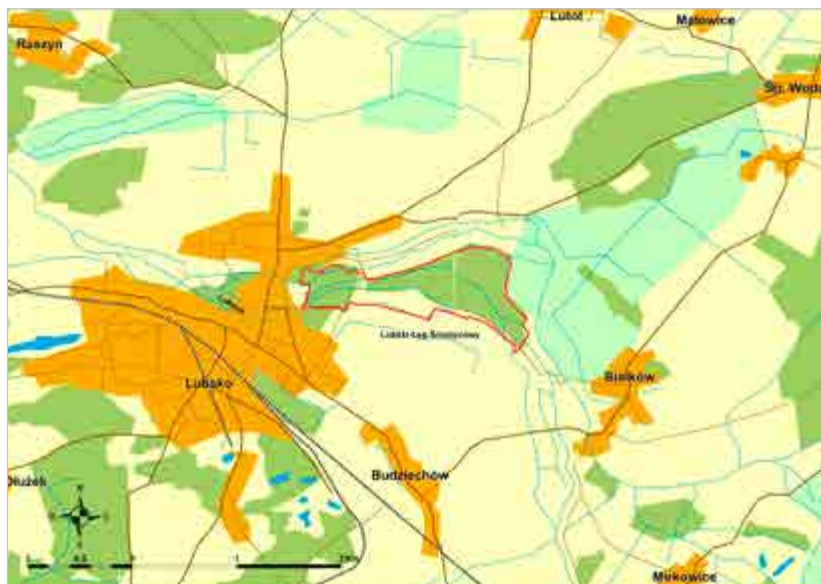
Fot. Andrzej Jermaczek

wami znajduje się - prawdopodobnie największa na niżu - populacja tego gatunku. Na 10-kilometrowym odcinku rzeki stwierdzono ponad 100 000 osobników - w kępach dochodzących nawet do kilku tysięcy osobników. Lasy bagienne reprezentowane są przez zespoły brzeziny bagiennej *Vaccinio-Betuletum pubescentis* i olsu torfowcowego *Sphagno-Alnetum*. Niewielkie fragmenty zajmują fitocenozy: grądów *Galio sylvatici-Carpinetum*, łągów wiązowo-jesionowych *Ficario-Ulmetum minoris* i kwaśnych dąbrów *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum*. Na uwagę zasługuje niewielkie torfowisko koło Lipska Żarskiego, z zespołami *Carici canescentis-Agrostietum caninae* i *Sphagno recurvi-Eriophoretum angustifolii*. Do interesujących gatunków należą także rzadkie mszaki: *Sphagnum subnitens*, *S. teres*, *Hygrohypnum luridum*, *Ulota crista* i *U. bruchii*. Liczna populacja pliszki górskiej *Motacilla cinerea*. Stwierdzono tutaj poczwarówkę jajowatą *Vertigo moulinsiana*.

Fot. Marek Maciantowicz

LUBSKI ŁĘG ŚNIEŻYCOWY

Położenie: 2 km na wschód od Lubska (gm. Lubsko i Jasień)

Dane ewidencyjne: Nadl. Lubsko, obręb 3, wydz.: 298a, b, c, 299a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, 340c, gm. Jasień, obręb Budzieschów, dz.: 2/3, 2/4, 3/2, 3/3, 3/4, 512/2, gm. Lubsko, obręb 3, dz.: 317/2, 328, 344 (część), 526, 526/100, 532, gm. Lubsko, obręb Biazków, dz.: 1036/1, 1037, 1038/1, 1038/2, 1038/5, 1038/6, 1038/9, 1042/2, 447/2, 448

Proponowana powierzchnia: 97,87 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: 91F0 (50%), 9170 (20%), 6410 (5%), śnieżycza wiosenna *Leucojum vernum*

Zwarty kompleks łągów i grądów usytuowany nad rzeką Lubsą, przylegający od wschodu do miasta Lubsko. Dominującym siedliskiem jest dobrze wykształcony łąg dębowo-wiązowo-jesionowy *Ficario-Ulmetum*, który w partiach bardziej oddalonych od rzeki przechodzi w grąd połęgowy z bogatym runem. W części wschodniej występują duże, zwarte, kilkuhektarowe płyty śnieżycy wiosennej *Leucojum vernum*. Na południe od kompleksu leśnego na użytkach zielonych występują łąki trzęślicowo-olszewnikowe *Selino carvifoliae-Molinietum caeruleae*.

Do cennych elementów flory proponowanego rezerwatu oprócz śnieżycy należą: kokorycz wątła *Corydalis intermedia*, przetacznik górski *Veronica montana*, kozłek bzowy *Valeriana sambucifolia*, ułodka leśna *Omphalodes scorpioides*, nasięźrzał pospolity *Ophioglossum vulgatum*, turzycza Hartmana *Carex hartmannii*, wierzba śniada *Salix starkeana*, sit cienki *Juncus filiformis*, sit ostrokwiatowy *Juncus acutiflorus*, oraz rzadkie gatunki mszaków (*Homalia trichomanoides*, *Anomodon attenuatus*, *Uloa crispa*, *U. bruchii*, *Frullania dilatata*, *Rhynchostegium confertum*).

Śnieżycza wiosenna. Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Andrzej Jermaczek

KOSAĆCE KOŁO NOWEJ SOLI

Położenie: 1 km na południe od miejscowości Stany (gm. Nowa Sól)
Dane ewidencyjne: Nadl. Nowa Sól, obręb 1, wydz.: 34j, 35k, 58b, m, p, w
Proponowana powierzchnia: 5,42 ha
Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
 6140 (30%), 6110 (30%), kosaciec syberyjski *Iris sibirica*

Niewielki kompleks zmiennowilgotnych łąk na krawędzi doliny Odry, z masowo występującym kosaćcem syberyjskim *Iris sibirica*. Łąka od lat nieużytkowana, powoli zarastająca krzewami, leży w dolinie niewielkiego cieku. W jego pobliżu dominują szuwary turzycowe z kosaćcem żółtym, wyżej przechodzące w zbiorowiska łąkowe, z gatunkami charakterystycznymi dla ekstensywnie użytkowanych łąk zmiennowilgotnych z dużym udziałem rodzimych gatunków ekspansywnych – przede wszystkim ziołoroślowych, traworoślowych i szuwarowych. Płaty roślinności łąkowej wykazują cechy pośrednie między siedliskiem łąk trzęślicowych i selernicowych i mają charakter wyraźnie przejściowy. Zachowały się tu liczne gatunki charakterystyczne zarówno dla łąk selernicowych, np. selernica żyłkowana *Kadenia dubia*, czosnek kątowaty *Allium angulosum*, fiołek mokradłowy *Viola stagnina*, wiechlina wąskolistna *Poa angustifolia* oraz turzyca wczesna *Carex praecox*, jak i trzęślicowych, np. olszewnik kminkolistny *Selinum carvifolia*, bukwinica lekarska *Betonica officinalis*, oman wierzbolistny *Inula salicina*. Występują tu również rzadkie i cenne gatunki jak: kosaciec syberyjski *Iris sibirica*, goryczka wąskolistna *Gentiana pneumonanthe* oraz nasięźrzal pospolity *Ophioglossum vulgatum*.

Jest to najobfitsze stanowisko występowania kosaćca syberyjskiego w regionie. Jego populacja licząca kilkaset kęp zajmuje tu powierzchnię ponad 1 ha.

Fot. Paulina Grzelak

JEZIORO NIETOPERSKO

Położenie: 2 km na południe od Międzyrzecza

Dane ewidencyjne: Nadl. Międzyrzecz, obręb 1, wydz.: 228k, 228l, 228m, 228n, 228o, 228p, 229f, 230b, 230c, gm. Międzyrzecz, obręb Nietoperek, dz.: 311/1, 311/2, 311/3

Proponowana powierzchnia: 25,62 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

3150 (60%), 91E0 (20%), kaldezia dziewięciornikowata *Caldesia parnassifolia*

Rezerwat zaproponowany do utworzenia w dokumentacji planu zadań ochronnych obszaru Natura 2000 Dolina Leniwej Obry. Obejmuje niewielkie jezioro Nietopersko, wraz z otoczeniem, w którego zatoce znajduje się jedyne w Polsce, prawdopodobnie naturalne, stanowisko kaldezji dziewięciornikowatej *Caldesia parnassifolia*.

Stanowisko opisane zostało w roku 1962, a potem kaldezia była obserwowana na nim, w liczbie kilkunastu niekwitających osobników, do roku 1986. W następnych latach kaldeję uważano za gatunek wymarły. Dopiero w roku 2004 gatunek na tym stanowisku został odnaleziony ponownie (Kamiński 2011). Populacja liczyła wówczas 40 osobników. W tym samym roku rozpoczęto program restytucji gatunku, w wyniku którego liczebność populacji w roku 2009 wzrosła do około 700 roślin, choć dopiero w roku 2005 znaleziono kilka roślin kwitających i owocujących.

Gatunek na stanowisku wymaga ochrony czynnej, przede wszystkim polegającej na usuwaniu ekspansywnych gatunków roślin wodnych mogących konkurować z kaldeją. Istotne jest jednak także zabezpieczenie obiektu przed wpływami zewnętrznymi, szczególnie możliwością zmiany stosunków wodnych i chemizmu wód jeziora.

Interesujące są także lasy łąkowe okalające jezioro, licznie występuje w nich między innymi listera jajowata *Listera ovata*.

Kaldezia dziewięciornikowata. Fot. Paulina Grzelak

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Marek Maciantowicz

BREKINIE KOŁO BRONISZOWA

Położenie: 3 km na zachód od Broniszowa (gm. Kożuchów),
między Broniszowem a Urzutami

Dane ewidencyjne: Nadl. Nowa Sól, obręb 3, wydz.: 166c

Proponowana powierzchnia: 9,33 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

brekinia *Sorbus torminalis*

Jedno z największych w województwie lubuskim skupisk jarzębu brekinii *Sorbus torminalis* - drzewa objętego ścisłą ochroną gatunkową. Stwierdzono tutaj, liczną jak na warunki polskie, populację 20 starych drzew o obwodach od 54 do 178 cm (Maciantowicz 2017), które odznaczają się dobrą żywotnością, regularnie kwitną oraz owocują i tworzą liczne młode pokolenie pod okapem koron i w dalszych odległościach od drzew, w wyniku rozsiewania nasion przez zwierzęta. Niestety samosiewy są silnie zgryzane przez sarny i dla ich zachowania konieczne byłoby podjęcie działań czynnej ochrony. Występuje tu również wawrzynek wilczytęko *Daphne mezereum*.

Fot. Albert Wiaderny

Kotewka. Fot. Andrzej Jermaczek

KOTEWKA KOŁO ZABORU

Położenie: 1 km na północny zachód od Tarnawy (gm. Zabór)

Dane ewidencyjne: Gm. Zabór, obręb Tarnawa, dz.: 35/1

Proponowana powierzchnia: 4,84 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

3150, kotewka orzech wodny *Trapa natans*

Rozległe starorzecze Odry, połączone z głównym nurtem rzeki. Największym walorem jest jedno z najbogatszych stanowisk kotewki orzecha wodnego *Trapa natans*, która porasta prawie całą powierzchnię starorzecza. Jest to reprezentatywny przykład starorzecza z pełnym spektrum charakterystycznej roślinności.

Starorzecze stanowi również miejsce lęgów i żerowania ptaków wodno-błotnych, a poprzez kontakt z korytem Odry, ważne miejsce bytowania rzadkich gatunków ryb, między innymi: kozy *Cobitis taenia*, piskorza *Misgurnus misgurnus*, bolenia *Aspius aspius* i innych.

Mopkowy Tunel koło Krzystkowie. Wlot do zimowiska nietoperzy
Fot. Marek Maciantowicz

REZERWATY FAUNISTYCZNE

Zaproponowano cztery rezerwaty ukierunkowane na ochronę fauny. Dwa z nich dotyczą ochrony największych w województwie po rezerwacie Nietoperek zimowisk nietoperzy, dwa obszarów wodno-błotnych o istotnym znaczeniu dla ptaków lęgowych i przelotnych.

MOPKOWY TUNEL

Położenie: 2 km na zachód od Nowogrodu Bobrz.
Dane ewidencyjne: Nadl. Krzystkowie, obręb 2, wydz.: 1a
Proponowana powierzchnia: 1,11 ha
Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
 miejsce zimowania nietoperzy, przede wszystkim mopka
Barbastella barbastellus

Proponowany rezerwat znajduje się na terenie byłej niemieckiej fabryki chemicznej DAG - Alfred Nobel - Dynamit Aktion Gesellschaft, około 1,5 km na północny zachód od Nowogrodu Bobrzańskiego i obejmuje podziemny kanał odwadniający, uchodzący do Bobru oraz teren w otoczeniu obiektu.

Głównym przedmiotem ochrony jest nietoperz mopek *Barbastella barbastellus*. Jego populacja, zimująca w obiekcie, w roku 2005 została oszacowana na 1870 osobników i jest to największe znane w Polsce i jedno z największych w Europie zgrupowanie zimowe tego gatunku. Odnotowano tu także zimowanie innych chronionych gatunków nietoperzy: nocka rudego *Myotis daubentonii*, mroczka późnego *Eptesicus serotinus*, gacka brunatnego *Plecotus auritus*, nocka dużego *Myotis myotis* oraz karlika *Pipistrellus* sp.

Wyznaczony na powierzchni obszar Natura 2000, obejmujący 48,1 ha starych drzewostanów sosnowych w otoczeniu obiektu, ma stanowić rezerwar pokarmu dla nietoperzy na jesień i wiosnę, gdyż podstawowym pokarmem mopka są motyle nocne, które chwytają w locie, w pobliżu koron drzew.

Fot. Ryszard Orzechowski

NIETOPERZE STAREGO KOSTRZYNA

Położenie: w granicach miasta Kostrzyna nad Odrą

Dane ewidencyjne: Miasto Kostrzyn nad Odrą, obręb Stare Miasto, dz.: 75/3, 76/27, 76/60, 76/61, 86/1

Proponowana powierzchnia: 7,68ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki: zimowisko nietoperzy - nocka Natterera *Myotis nattereri*, nocka rudego *Myotis daubentonii*, gacka brunatnego *Plecotus auritus* i innych

Proponowany rezerwat obejmuje trzecie co do wielkości w województwie lubuskim zimowisko nietoperzy zlokalizowane w podziemiach ruin zbombardowanego w końcu II wojny światowej i później nie odbudowanego starego miasta w Kostrzynie nad Odrą. Ochronę obiektu postulowano już w początkach lat 90. ubiegłego wieku (Urbańczyk 1992).

W granicach Starego Kostrzyna istnieje kilka budowli w różny sposób wykorzystywanych przez nietoperze. Do najcenniejszych należą bastiony dawnej twierdzy Kostrzyn - Filip i Król, gdzie co roku zimuje łącznie co najmniej 500 nietoperzy z 7–8 gatunków. Do najliczniejszych należą: nocek Natterera *Myotis nattereri*, nocek rudy *Myotis daubentonii* i gacek brunatny *Plecotus auritus*. Spośród rzadszych gatunków na uwagę zasługują: nocek duży *Myotis myotis*, mopek *Barbastella barbastellus* i nocek Bechsteina *Myotis bechsteinii*, stanowiące przedmioty ochrony w obszarze Natura 2000 Ujście Warty oraz nocek wąsatek *Myotis mystacinus* i nocek Brandta *Myotis brandtii*.

Obiekt wymaga pilnej ochrony w formie rezerwatu z uwagi na nielegalną penetrację podziemi oraz plany rozwojowe miasta, nie uwzględniające potrzeby ochrony zimowiska nietoperzy.

Fot. Ryszard Orzechowski

Fot. Andrzej Jermaczek

PRZEMKOWSKIE BŁOTA

Położenie: 3 km na północny zachód od Przemkowa, 2 km na południowy wschód od miejscowości Przeclaw (gm. Niegostawice)

Dane ewidencyjne: Gm. Niegostawice, obręb Przeclaw, dz.: 730

Zarządca: Skarb Państwa, Wojewoda Lubuski

Proponowana powierzchnia: 1030,66 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

91E0 (10%), 6410 (5%), siedliska ptaków wodnych i błotnych

Rozległy kompleks terenów podmokłych przylegający od północy do rezerwatu Stawy Przemkowskie, dawny poligon wojskowy wojsk lotniczych Armii Radzieckiej „Przemków Północny”, obecnie mozaika łąk, szuwarów, kanałów, zarośli wierzbowych i lasów łęgowych w różnych stadiach sukcesji.

Interesujące zbiorowiska łąkowe nawiązujące do łąk trzęślicowych, z goździkiem pysznym *Dianthus superbis*, nasięźrzałem *Ophioglossum vulgatum* i storczykami, między innymi podkolanem białym *Platanthera bifolia* (Wołejko i in. 2001).

Obszar ważny dla ptaków wodnych i błotnych, między innymi łęgowych populacji wąsatki *Panurus biarmicus*, kszycy *Gallinago gallinago*, błotniaka stawowego *Circus aeruginosus*, gęgawy *Anser anser*, remiza *Remiz pendulinus*, świerszczaka *Locustella naevia* i strumieniówki *Locustella fluviatilis*, a także jako istotne żerowisko ptaków łęgowych i zatrzymujących się w rezerwaie Stawy Przemkowskie.

W kompleksie z rezerwatem Stawy Przemkowskie obiekt stanowi jeden z rozleglejszych i cenniejszych obszarów wodno-błotnych Polski zachodniej, zadeklarowany przez Polskę do Konwencji Ramsar. Po objęciu formalną ochroną ze względu na powierzchnię i niedostępność spełniałby także kryteria kwalifikujące do obszarów dzikości (*wilderness*) o randze międzynarodowej.

UJŚCIE NOTECI

Położenie: na południe od Santoka (gm. Santok)

Dane ewidencyjne: Gm. Santok, obręb Santok, dz.: 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419/1, 419/2, 420, 421, 422

Proponowana powierzchnia: 59,66 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:

3150 (10%), 91E0 (20%), siedliska ptaków wodnych i błotnych

Teren zalewowy Noteci przy jej ujściu do Warty. Kompleks płytkich rozlewisk - łąk zalewowych, turzycowisk i szuwarów mozgi, z licznymi wypełnionymi wodą obniżeniami, stanowiący siedlisko licznych zagrożonych gatunków ptaków wodnych i błotnych. W zależności od poziomu wody w okresie wiosennym gniazdują tu między innymi: śmieszka *Chroicocephalus ridibundus*, rybitwa czarna *Chlidonias niger*, cyranka *Anas querquedula*, płaskonos *Anas clypeata*, krakwa *Anas strepera*, zasznik *Podiceps nigricollis*, czajka *Vanellus vanellus*, rycyk *Limosa limosa*, krwawodziób *Tringa totanus*, kropiatka *Porzana porzana*, derkacz *Crex crex* i kilkanaście innych zagrożonych gatunków ptaków.

W okresie wędrówek zatrzymują się tu liczące kilka tysięcy ptaków stada kaczek, łysek, gęsi i łabędzi, a przy niższych stanach wody także liczne siewki, między innymi bataliony *Philomachus pugnax*. Żerowisko bielika *Haliaeetus albicilla*, kani rudej *Milvus milvus* i czarnej *Milvus migrans*.

Rybitwa czarna. Fot. Tomasz Krzyśków

Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Marek Maciantowicz

REZERWATY GEOLOGICZNE I PRZYRODY NIEOŻYWIONEJ

Dwa spośród proponowanych rezerwatów należą do kategorii rezerwatów przyrody nieożywionej, do tej pory nie reprezentowanych w zbiorze rezerwatów województwa. Prezentują unikatowe walory geologiczne oraz procesy sukcesji zachodzące na obszarach przekształconych w wyniku dawnej odkrywkowej eksploatacji węgla brunatnego.

KOPALNIA BABINA

Położenie: 1 km na południowy wschód od Łęknicy

Dane ewidencyjne: Nadl. Lipinki, obręb 2, wydz.: 268Aa, b, c, d, f, 292bx, fx, h, i, j, k, s, 349a, 350a, b, d, 351a, b, c, d, f, g, 352a, b, c, d, f, g, h, i, 353a, b, c, d, j, 355l, m, n, o, p, r, s, t, 355Aa, b, c, d, f, g, h, 356a, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l, m, 356Aa, b, c, d, f, g, h, i, k, 357a, c, d, f, h, l, m, n, s, t, w, x, y, z, 357Aa, b, c, d, f, g, h, i, j, k, l

Proponowana powierzchnia: 271,18 ha

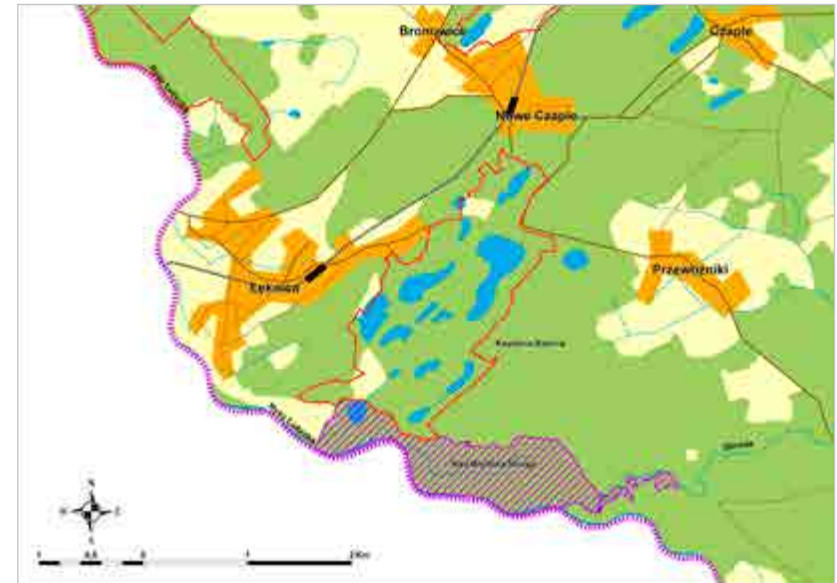
Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
odsłonięcia i procesy geologiczne, procesy sukcesji roślinności

Proponowany rezerwat geologiczno-krajobrazowy ma chronić najcenniejsze walory przyrody nieożywionej, zlokalizowane na terenie pierwszego w Polsce Geoparku Światowego UNESCO Łuk Mużakowa. Obszar proponowany do objęcia ochroną znajduje się na południowy-wschód od Łęknicy w miejscu eksploatacji węgla brunatnego prowadzonej w latach 1921-1973 (Maciantowicz i Koźma 2014).

Głównym celem utworzenia rezerwatu jest zachowanie dla przyszłych pokoleń, unikatowej w skali światowej, struktury glacictektonicznej, jaką jest morena czołowa nazywana Łukiem Mużakowa, wraz ze śladami dawnego górnictwa, którego pokłosiem jest wyjątkowe w skali Polski „pojezierze antropogeniczne” z młodą rzeźbą erozyjną (Suchoźebrski i in. 2007). Zbiorniki po eksploatacji różnych kopalin: węgla brunatnego, żwiru, ilów i gliny, mimo sztucznego pochodzenia, prezentują wysoki walor krajobrazowy, ponieważ zróżnicowane warunki chemiczne wód powodują przybieranie różnych barw w poszczególnych zbiornikach.

Fot. Ryszard Orzechowski

Na obszarze proponowanego rezerwatu znajduje się dydaktyczna ścieżka geoturystyczna „Dawna Kopalnia Babina”, z drewnianą wieżą widokową oraz przystankami w miejscach najciekawszych stanowisk dokumentacyjnych. Wśród najbardziej interesujących obiektów znajdują się: poeksploatacyjne jeziora zapadliskowe o różnej genezie, źródelka i wypływy wód (tzw. gejzerki) z naskorupieniami żelazistymi i rzadkimi w Polsce minerałami (schwermannit, goethyt i jarosyt), odsłonięcia złóż węgla brunatnego na obrzeżach największego antropogenicznego zbiornika poeksploatacyjnego oraz formy erozji deszczowej, tworzące się na obszarach składowania nadkładu. Proponowany rezerwat ma bardzo wysoki potencjał dydaktyczny, jako obiekt obserwacji spontanicznych procesów sukcesyjnych na terenach silnie przekształconych przez człowieka, ale równocześnie cennych z punktu geologicznego i krajobrazowego.

ZBIORNIK BRONOWICE

Położenie: 1 km na północ od miejscowości Bronowice (gm. Trzebiel)

Dane ewidencyjne: Nadl. Lipinki, obręb 2, wyd.: 281Aa, b, c, d, f
(część), g, 287Aa, b, c, d, f, g, h, i, j

Proponowana powierzchnia: 72,97 ha

Kluczowe przedmioty ochrony, siedliska i gatunki:
odsłonięcia i procesy geologiczne, procesy sukcesji roślinności

Rezerwat geologiczny proponowany dla ochrony walorów przyrody nieożywionej, zlokalizowanych na terenie pierwszego w Polsce Geoparku Światowego UNESCO Łuk Mużakowa. Leży na północny wschód od miejscowości Bronowice, w miejscu dawnej eksploatacji węgla brunatnego. Na obszarze proponowanego rezerwatu znajduje się poeksploatacyjne jezioro zapadliskowe stanowiące fragment „pojezierza antropogenicznego” z młodą rzeźbą erozyjną.

Niezwykłe formy erozji deszczowej tworzące się na obszarach składowania nadkładu przypominają „marsjańskie krajobrazy”. Proponowany rezerwat ma wysoki potencjał dydaktyczny, jako obiekt obserwacji spontanicznych procesów sukcesyjnych na terenach silnie przekształconych przez człowieka (Suchożebrski i in. 2007).

Ilanka poniżej Rzepina. Fot. Albert Wiaderny

Oprócz obiektów wymienionych i opisanych, w różnych publikowanych i niepublikowanych źródłach znaleźć można kilka innych propozycji rezerwatów, na temat których brak jednak aktualnej, zweryfikowanej wiedzy lub jasno sformułowanej koncepcji ochrony. Wymieniamy je poniżej, charakteryzując w skróconej formie. W wielu przypadkach są to prawdopodobnie obiekty o wysokich walorach przyrodniczych, aktualne rozpoznanie ich walorów i zagrożeń oraz określenie potrzeb ochrony jest więc sprawą pilną.

DANKOWSKIE UROCZYSKA

Kompleks dobrze uwodnionych i zróżnicowanych mokradeł i lasów bagiennych ze stanowiskiem żółwia błotnego *Emys orbicularis*.

WAŁ BRODZKI

Kompleks naturalnych siedlisk obejmujący łągi *Fraxino-Alnetum*, olsy turzycowe, kwaśne buczyny, fragmenty grądów, kwaśne dąbrowy, jezioro eutroficzne, stanowisko długosza królewskiego *Osmunda regalis* i rzadkich gatunków mchów.

JELONKOWE DĄBROWY

Fragment starych dąbrów w Nadleśnictwie Włoszakowice, stanowiących jedno z najliczniejszych stanowisk jelonka rogacza *Lucanus cervus* w zachodniej Polsce.

KAMIENNY BRÓD

Dolina Ilanki poniżej Rzepina obejmująca grądy na zboczach doliny ze stanowiskami pachnicy dębowej *Osmoderma eremita* i kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo*, dobrze zachowane łągi w dolinie, oraz stanowisko żółwia błotnego *Emys orbicularis*.

Podjeźrzon księżycowy w obiekcie Młyńska Dolina. Fot. Albert Wiaderny

TORFOWISKO LUBIECHNIA MAŁA

Jedno z lepiej zachowanych torfowisk przejściowych, z prawie zupełnie zarośniętym zbiornikiem wodnym w centralnej części, ze stanowiskami bagnicy torfowej *Scheuchzeria palustris*, turzycy bagiennej *Carex limosa*, przygiełki białej *Rhynchospora alba*, modrzewnicy zwyczajnej *Andromeda polifolia* i innych.

ZAMĘT

Lasy liściaste ze starymi naturalnymi fragmentami, przy malowniczo meandrującej Pliszce i jej niewielkim dopływie. Stanowisko jelonka rogacza *Lucanus cervus*.

MŁYŃSKA DOLINA

Fragment doliny Ilanki i równoległej do niej bocznej doliny z drobnym ciekim ze stanowiskami wielu rzadkich gatunków roślin, między innymi liczną populacją podejźrzona księżycowego *Botrychium lunaria*.

JEZIORO PŁAWNO

Silnie zarośnięte jezioro eutroficzne, otoczone płem torfowiska przejściowego z licznymi wypełnionymi wodą dolinkami z ramienicą pospolitą *Chara vulgaris* i pływaczem drobnym *Utricularia minor*.

STORCZYKOWE ŁĄKI KOŁO BYTOMCA

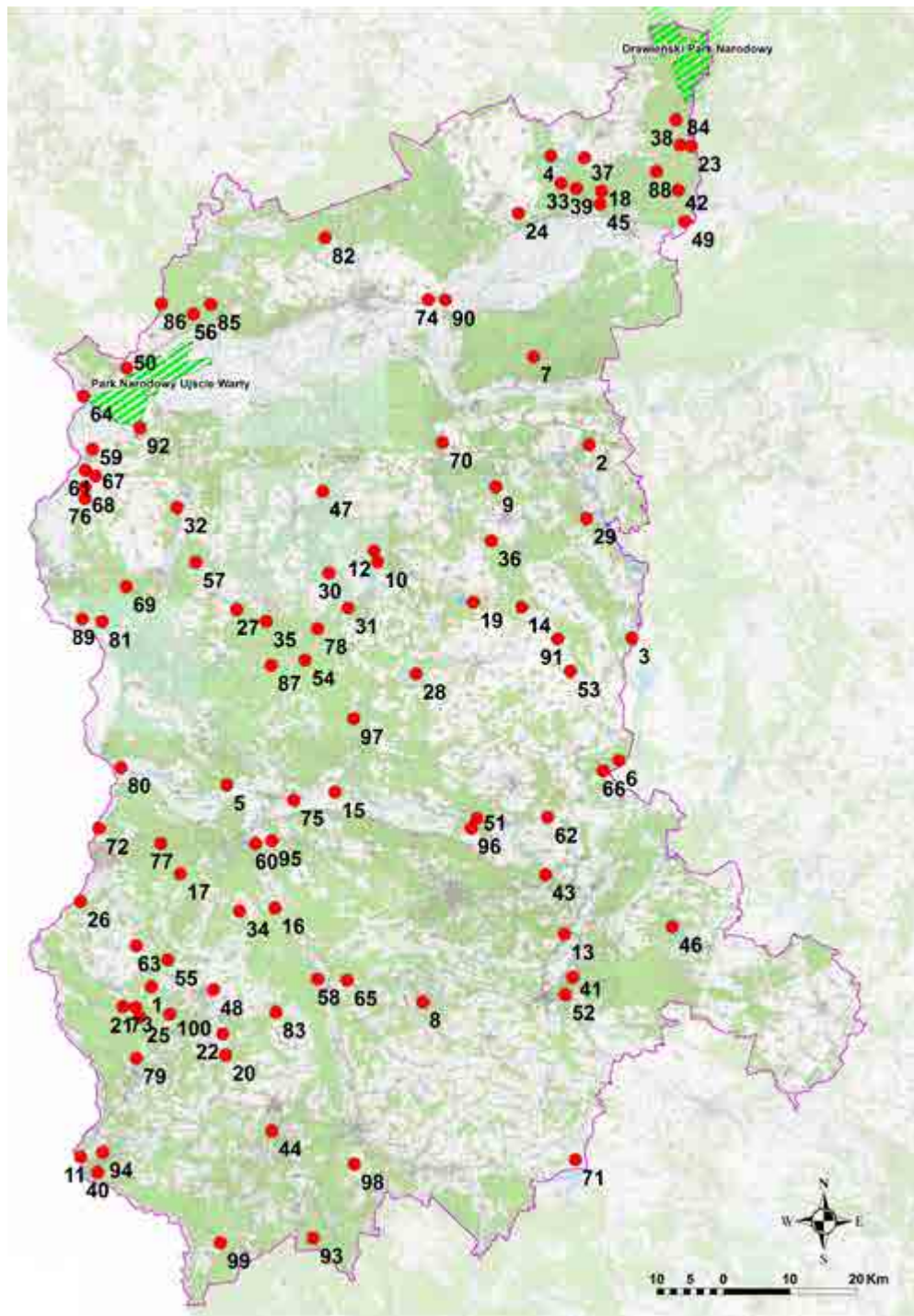
Położony w dolinie Odry kompleks ekstensywnie użytkowanych łąk wilgotnych oraz fragmenty porzuconych zabagnionych łąk oraz łągu źródłiskowego ze stanowiskami storczyków: kukułki szerokolistnej *Dactylorhiza majalis* i krwistej *Dactylorhiza incarnata* oraz listery jajowatej *Listera ovata*.

JEZIORO PŁOCIE

Zarastające jezioro ramienicowe w pobliżu wsi Łomy w gm. Gubin z płem mszarnym i szuwarem kłoci wiechowatej *Cladium mariscus*.

PODSUMOWANIE

Na mapie obok przedstawiono lokalizację wszystkich opisanych w poprzednim rozdziale projektowanych i proponowanych rezerwatów. Nie są one rozmieszczone równomiernie, koncentrując się w najcenniejszych obszarach - Puszczy Drawskiej, Ujściu Warty, Pojezierzu Łagowskim, dolinie Odry i wzdłuż innych rzek oraz w południowo zachodniej części województwa.

Rozmieszczenie projektowanych i proponowanych rezerwatów przyrody

1 - Bagna Przy Tymnicy, 2 - Bagno Brzezie, 3 - Bagno Lutol, 4 - Bagno Niwy, 5 - Biała Góra, 6 - Bory Babimojskie, 7 - Bór Suchy w Puszczy Noteckiej, 8 - Brekinie koło Broniszowa, 9 - Brzozowy Ług, 10 - Bucznina Łagowska (powiększenie), 11 - Buczniny Mużakowskie, 12 - Buczniny nad Buszenkiem, 13 - Bukowa Góra (powiększenie), 14 - Czarna Droga (powiększenie), 15 - Czarna Łacha, 16 - Dachowskie Ługi, 17 - Dębogóry, 18 - Dębogórza, 19 - Dębowy Ostrów (powiększenie), 20 - Dolina Lubszy, 21 - Dolina Pstrąga i Łęgi Tarnowskie, 22 - Dolina Rurzyca, 23 - Dolna Drawa, 24 - Gardzka Struga, 25 - Głębokie, 26 - Grabica, 27 - Grądy w Garbiczu, 28 - Grodzisko Krzeczkowo, 29 - Jeziora Gołyńskie (powiększenie), 30 - Jeziora i Torfowiska Poligonu Wędrzyn, 31 - Jezioro Bobrze, 32 - Jezioro Czyste Małe, 33 - Jezioro Długie, 34 - Jezioro Janiszowickie, 35 - Jezioro Jasne z Torfowiskiem Nidno, 36 - Jezioro Nietopersko, 37 - Jezioro Ostrowica, 38 - Jezioro Perkoz, 39 - Jezioro Płociczno, 40 - Kopalnia Babina, 41 - Kosańce koło Nowej Soli, 42 - Kosin Duży i Mały, 43 - Kotewka koło Zaboru, 44 - Las Żarski, 45 - Liliowa Dąbrowa, 46 - Lipiennikowe Bagno, 47 - Lubniewsko, 48 - Lubski Łęg Śnieżycowy, 49 - Łęg Źródłiskowy przy Strumyku Mikołajka, 50 - Łęgi Dąbroszyn, 51 - Łęgi koło Pomorska, 52 - Łęgi Nowosolskie, 53 - Łęgi Żabi Młyn, 54 - Mechowska Kosobudki (powiększenie), 55 - Mierkowskie Przygielkowska, 56 - Modrzewnica, 57 - Mokradła Starościańskie, 58 - Mopkowy Tunel, 59 - Murawy w Górzycy, 60 - Murawy Dolnego Bobru, 61 - Murawy w Owczarach, 62 - Murawy w Radowicach, 63 - Nad Stawem, 64 - Nietoperze Starego Kostrzyna, 65 - Nowogrodzkie Przygielkowisko, 66 - Olsy nad Jeziorem Liny, 67 - Pamiecin (powiększenie), 68 - Pamięcińskie Lasy Zboczowe, 69 - Papienka, 70 - Przełom Obry koło Zemska, 71 - Przemkowskie Błota, 72 - Rubież Dębowa, 73 - Ruskie Stawy, 74 - Santockie Murawy, 75 - Skarpa Gostchorze, 76 - Skarpa w Golicach, 77 - Sosny Gubińskie, 78 - Stara Dąbrowa w Korytach, 79 - Stawy koło Łazów, 80 - Szydłowskie Łęgi, 81 - Świetlista Dąbrowa nad Ilanką, 82 - Torfowisko Górne i Dolne, 83 - Torfowisko Guzów, 84 - Torfowisko Linkowo, 85 - Torfowisko Mosina, 86 - Torfowisko nad Jeziorem Wirek, 87 - Torfowisko Pliszka, 88 - Torfowisko Sarbinowo, 89 - Ujście Ilanki, 90 - Ujście Noteci, 91 - Uroczysko Grodziszczce (powiększenie), 92 - Wydma Czarnowska, 93 - Zakola Czernej Wielkiej, 94 - Zbiornik Bronowice, 95 - Zbocza Dolnego Bobru, 96 - Zielonogórski Las Odrzański, 97 - Źródlika Gryżynki, 98 - Żagańskie Wrzosowiska, 99 - Żurawie Bagno (powiększenie), 100 - Żurawno (powiększenie),

Tab. 3. Typy siedlisk przyrodniczych reprezentowane w projektowanych i proponowanych rezerwatach przyrody i ich szacunkowa powierzchnia w stosunku do powierzchni poszczególnych typów siedlisk w granicach województwa (oszacowania dla województwa wg Jermaczek i Maciantowicz 2016, nieco zmienione)

	Typ siedliska	Oszacowanie zasobów w województwie [ha]	Szacunkowa łączna pow. [ha] w rezerwach projektowanych i proponowanych	% zasobu siedliska
2330	Wydmy śródlądowe	300	150	50,0
3140	Jeziora ramienicowe	2000	200	10
3150	Zbiorniki eutroficzne	12000	450	3,7
3160	Zbiorniki dystroficzne	60	30	50,0
3260	Rzeki włosienicznikowe	100	20	20
3270	Muliste brzegi rzek	3000	100	3,0
4010	Wrzosowiska wilgotne	50	20	40,0
4030	Wrzosowiska	2000	300	15,0
6120	Murawy napiaskowe	200	100	50,0
6210	Murawy kserotermiczne	200	80	40,0
6410	Łąki trzęślicowe	200	10	5,0
6430	Ziołorośla nadrzeczne	500	100	20,0
6440	Łąki selernicowe	700	140	20,0
6510	Łąki świeże	5000	70	1,4
7110, 7120	Torfowiska wysokie	30	20	66,6
7140	Torfowiska przejściowe	600	250	41,7
7150, 3130	Obniżenia na podłożu torfowym oraz osuszone brzegi i dna zbiorników wodnych	100	60	60,0
7210	Torfowiska nakredowe	40	20	50,0
7220	Źródłiska wapienne	20	7	35
7230	Torfowiska alkaliczne	200	100	50,0
9110	Kwaśne buczyny	5000	450	9,0
9130	Żyzne buczyny	3000	120	4,0
9170	Grądy	10000	1100	11,0
9190	Kwaśne dąbrowy	11000	550	5,0
91D0	Bory bagienne	500	200	40,0
91E0	Łęgi olszowo-jesionowe	10000	1200	12,0
91F0	Łęgi wiązowe	3000	600	20,0
91I0	Świetliste dąbrowy	30	20	66,7
91T0	Bory chrobotkowe	3000	300	10,0

Wśród opisanych 100 obiektów proponowanych do ochrony rezerwatowej, najliczniejszą grupę, liczącą 44 obiekty, stanowią rezerваты leśne. Wśród nich najliczniej reprezentowane są obiekty chroniące lasy łąkowe i bagienne (22 obiekty) oraz grądy i dąbrowy (13). Dla ochrony buczyn zaproponowano 6 nowych obiektów a dla ochrony borów – 3.

Drugą pod względem liczebności grupę (21 obiektów) stanowią rezerваты torfowiskowe i bagienne. Wśród nich najliczniejsze są obiekty chroniące przede wszystkim kompleksy torfowisk przejściowych (10 obiektów), różnego typu eutroficzne mokradła (5), torfowiska alkaliczne (4) i roślinność atlantycką (3).

Aż 14 proponowanych obiektów to rezerваты wodne, obejmujące ochroną przede wszystkim jeziora mezotroficzne (7 obiektów), zbiorniki eutroficzne i rzeki.

Roślinność muraw i wrzosowisk proponuje się chronić w 9 obiektach, walory florystyczne w 5, faunistyczne w 4 (po 2 dedykowane ptakom wodnym i błotnym oraz nietoperzom) oraz przyrodę nieożywioną w 2 proponowanych rezerwatach.

Generalnie jednak pamiętać należy, że przyjęty podział uwzględnia przedmiot ochrony uznany za dominujący. W rzeczywistości w prawie wszystkich większych obiektach reprezentowanych jest w stopniu znaczącym kilka, czasem zupełnie odmiennych, typów siedlisk.

Łączna powierzchnia zaproponowanych do objęcia ochroną rezerwatów wynosi 11 567 ha. Powierzchnia najmniejszego (Mopkowy Tunnel) wynosi 1,11 ha, największego (Przemkowskie Błota) to 1030,66 ha. Średnia powierzchnia obiektu to 115,7 ha.

Zaproponowane obiekty istotnie uzupełniają sieć rezerwatów uznanych dotychczas w województwie – obejmując przede wszystkim takie składniki przyrody, albo przykłady takich procesów czy zjawisk ekologicznych, które w dotychczasowej sieci rezerwatów były niedostatecznie reprezentowane. Wymienić tu można między innymi zapewnienie skutecznej ochrony jezior ramienicowych (około 200 ha), zbiorowisk i stanowisk atlantyckich gatunków roślin (ok. 60 ha), torfowisk alkalicznych i węglanowych (ok. 120 ha), borów chrobotkowych (ok. 300 ha), muraw i wrzosowisk (ok. 500 ha), kwaśnych dąbrów (ok. 500 ha), świetlistych dąbrów (ok. 20 ha) i innych (tab. 3).

Tab. 4. Położenie projektowanych i proponowanych rezerwatów w granicach parków krajobrazowych i obszarów Natura 2000

Projektowany lub proponowany rezerwat	Park krajobrazowy lub obszar Natura 2000
Bagna Przy Tymnicy	Uroczyska Borów Zasięckich PLH080060
Bagno Brzezie	Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry PLB080005
	Pszczewski Park Krajobrazowy
	Rywna Jezior Obrzańskich PLH080002
Bagno Niwy	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Biała Góra	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Krośnieńska Dolina Odry PLH080028
Bory Babimojskie	Bory Babimojskie PLH080063
Bór Suchy w Puszczy Noteckiej	Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej PLH080032
	Puszcza Notecka PLB300015
Brekinie koło Broniszowa	Broniszów PLH080033
Buczyna Łagowska (powiększenie)	Buczyny Łagowsko-Sulecińskie PLH080008
	Łagowsko-Suleciński Park Krajobrazowy
Buczyny Mużakowskie	Park Krajobrazowy „Łuk Mużakowa”
Buczyny nad Buszenkiem	Buczyny Łagowsko-Sulecińskie PLH080008
	Łagowsko-Suleciński Park Krajobrazowy
Bukowa Góra (powiększenie)	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Nowosolska Dolina Odry PLH080014
Czarna Droga (powiększenie)	Dolina Leniwej Obry PLH080001
Czarna Łacha	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Krośnieńska Dolina Odry PLH080028
Dębogóry	Dąbrowy Gubińskie PLH080069
Dębogórze	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Dolina Lubszy	Dolina Lubszy PLH080057
Dolina Pstrąga i Łęgi Tarnowskie	Uroczyska Borów Zasięckich PLH080060
Dolina Rurzyca	Dolina Lubszy PLH080057
Dolna Drawa	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Głębokie	Uroczyska Borów Zasięckich PLH080060
Grądy w Garbiczu	Rywna Jezior Torzymskich PLH080073

Uzupełniona sieć rezerwatów będzie także skuteczniej chronić grupy organizmów związanych z rozkładającym się drewnem, wymagających czystych wód, gatunki antropofobne, unikające sąsiedztwa i wszelkiej aktywności człowieka, gatunki związane ze spontanicznymi, niezakłóconymi wpływem człowieka procesami fluktuacji fitocenoz, naturalnymi procesami kształtującymi koryta rzek i wielu innych.

Utworzenie proponowanych rezerwatów umożliwi trwałą ochronę „szczególnych wartości lub walorów” uzasadniających ich uznanie. Dla ochrony tych wartości niezbędne, albo optymalne, jest zastosowanie reżimu prawnego typowego dla rezerwatu przyrody, w szczególności ich ochrona wymaga: trwałego wyłączenia z normalnego reżimu gospodarowania, bądź czasowego lub stałego ograniczenia lub kontrolowania dostępu ludzi, bądź starannego zaplanowania w formie planu ochrony działań ochronnych nie przypominających form normalnie prowadzonej gospodarki.

Pamiętać jednak należy, że oprócz ochrony konkretnych siedlisk przyrodniczych czy siedlisk rzadkich gatunków, rezerwaty pełnią funkcję centrów różnorodności biologicznej, stanowiąc tzw. gorące plamy różnorodności (ang. „*hot spots*” of diversity), miejsca o najwyższej bioróżnorodności, gdzie powinno się koncentrować działania ochronne. Przykładowo, około 20% światowych gatunków ptaków (grupy zwierząt najlepiej zbadanych i kontrolowanych przez naukę) spotyka się na zaledwie 2% zasiedlanej przez nie powierzchni ziemi (Głowaciński 2009, Jermaczek i Maciantowicz 2016).

W planowaniu ochrony rezerwatowej, szczególnie ekosystemów leśnych, preferować należy obiekty duże, gdyż minimalna powierzchnia rezerwatu skutecznie chroniącego większość typów ekosystemów leśnych to około 50 ha (Szwagrzyk 1991, Holeksa 1993a, b). Stąd w proponowanej koncepcji większość rezerwatów (51 na 100) to obiekty większe od 50 ha, z tej liczby powierzchnia 34 przekracza 100 ha, a z tego 14 to obiekty większe od 200 ha. Powierzchnia 6 (Przemkowskie Błota, Czarna Łacha, Zielonogórski Las Odrzański, Jeziora i Torfowiska Poligonu Wędrzyn, Żagańskie Wrzosowiska oraz Dolina Pstrąga i Łęgi Tarnowskie) przekracza 500 ha.

W świetle drastycznego kurczenia się w Europie powierzchni obszarów dzikich, nie zainwestowanych, pociętych drogami i penetrowanych przez ludzi, istotna jest rola i perspektywa pełnienia przez sieć rezerwatów, głównie dużych i niedostępnych, roli „ostoi dzikości” (Wilderness

Jeziora Gołyńskie (powiększenie)	Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry PLB080005
	Pszczewski Park Krajobrazowy
	Rynna Jezior Obrzańskich PLH080002
Jeziora i Torfowiska Poligonu Wędrzyn	Buczyny Łagowsko-Sulęcińskie PLH080008
Jezioro Bobrze	Buczyny Łagowsko-Sulęcińskie PLH080008
	Łagowsko-Sulęciński Park Krajobrazowy
Jezioro Długie	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Jezioro Janiszowickie	Jezioro Janiszowice PLH080053
Jezioro Jasne z Torfowiskiem Nidno	Rynna Jezior Torzymkich PLH080073
Jezioro Nietopersko	Dolina Leniwej Obry PLH080001
Jezioro Ostrowica	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Jezioro Perkoz	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Jezioro Płociczno	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Jezioro Ratno	Dolina Pliszki PLH080011
Kopalnia Babina	Łęgi nad Nysą Łużycką PLH080038
	Park Krajobrazowy „Łuk Mużakowa”
Kosaćce koło Nowej Soli	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Nowosolska Dolina Odry PLH080014
Kosin Duży i Mały	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Kotewka koło Zaboru	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Kargowskie Zakola Odry PLH080012
Las Żarski	Las Żarski PLH080070
Liliowa Dąbrowa	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Lipiennikowe Bagno	Pojezierze Sławskie PLB300011
	Żurawie Bagno Sławskie PLH080047
Lubski Łęg Śnieżycowy	Lubski Łęg Śnieżycowy PLH080065
Łęg Źródłiskowy przy Strumyku Mikołajka	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
Łęgi Dąbroszyn	Park Krajobrazowy „Ujście Warty”
	Ujście Warty PLC080001

Areas) (Jermaczek 2014a, b, Vancura 2014). Są to duże obszary chronione, trwale wyłączone z użytkowania, z ograniczoną do minimum aktywnością ludzką, mogące stanowić ostoje dużych, antropofobnych kręgowców, ale także miejsce nieskrępowanego, niezakłóconego zachodzenia naturalnych procesów przyrodniczych. Przyjmuje się, że aby obszar odgrywał znaczącą rolę jako ostoja dzikości, jego powierzchnia chroniona powinna wynosić co najmniej 500 ha (Vancura 2014), a najlepiej znacznie więcej.

Wypracowanie i wdrożenie krajowej koncepcji ochrony obszarów dzikich, w tym strategii rozwoju obszarów chronionych mających znaczenie dla ochrony dzikości, opartej o klasyfikację obszarów *wilderness* zaproponowaną przez European Wilderness Society jest jednym z pilniejszych zadań krajowej ochrony przyrody. Duże, wyłączone z penetracji człowieka rezerwaty przyrody mogą i powinny pełnić rolę centrów takich obszarów. W warunkach woj. lubuskiego poza parkami narodowymi niewiele jest obszarów spełniających kryteria European Wilderness Society. Spośród obiektów istniejących rolę tę mógłby pełnić rezerwat Santockie Zakole oraz kompleks Buczyny Szprotawskiej i leżący w woj. dolnośląskim, przylegający do niego rezerwat Buczyna Piotrowicka. Spośród rezerwatów z grupy projektowanych i proponowanych znaczący wkład w rozwój sieci wniosłby bez wątpienia proponowany rezerwat Przemkowskie Błota, ale także pozostałe obiekty o powierzchni przekraczającej lub bliskiej 500 ha, pod warunkiem skutecznego ograniczenia ich penetracji przez człowieka.

Zestawione w niniejszej pracy proponowane i projektowane rezerwaty przyrody w ogromnej większości leżą w granicach istniejących wielkopowierzchniowych form ochrony przyrody jak parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu, co świadczy o wyznaczeniu tych obszarów w województwie lubuskim w sposób optymalny. Obszary chronionego krajobrazu na terenie województwa lubuskiego zabezpieczają obecnie (po zmianach w 2003 roku) istniejące korytarze ekologiczne (Agapow 2000), które stanowią przeważnie doliny rzeczne odznaczające się wysokimi walorami przyrodniczymi. Znalazło to odzwierciedlenie w rozmieszczeniu zaproponowanych nowych rezerwatów. Duża ich liczba zlokalizowana jest właśnie w dolinach rzek. Szczególnie w dolinie Odry, gdzie dopiero w roku 2003 utworzono pierwszy i jak do tej pory jedyny rezerwat – Łęgi koło Słubic, mimo, że walory przyrodnicze tej rzeki są od dawna powszechnie znane (Jankowski i

Łęgi koło Pomorska	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Krośnieńska Dolina Odry PLH080028
Łęgi Nowosolskie	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Nowosolska Dolina Odry PLH080014
Łęgi Żabi Młyn	Dolina Leniwej Obry PLH080001
Mechowiska Kosobudki (powiększenie)	Dolina Pliszki PLH080011
Mierkowskie Przygielkowiska	Mierkowskie Wydmy PLH080039
Modrzewnica	Ostoja Witnicko-Dębnińska PLB320015
Mokradła Starościńskie	Dolina Ilanki PLH080009
Mopkowy Tunel	Mopkowy tunel koło Krzystkowic PLH080024
Murawa w Górzycy	Park Krajobrazowy „Ujście Warty”
	Ujście Warty PLC080001
Murawy Dolnego Bobru	Dolina Dolnego Bobru PLH080068
Murawy w Owczarach	Park Krajobrazowy „Ujście Warty”
	Ujście Warty PLC080001
Nietoperze Starego Kostrzyna	Park Krajobrazowy „Ujście Warty”
	Ujście Warty PLC080001
Nowogrodzkie Przygielkowisko	Nowogrodzkie Przygielkowisko PLH080054
Pamięcin (powiększenie)	Park Krajobrazowy „Ujście Warty”
	Ujście Warty PLC080001
Pamięcińskie Lasy Zboczowe	Park Krajobrazowy „Ujście Warty”
	Ujście Warty PLC080001
Papienko	Rynna Jezior Rzepińskich PLH080049
Przemkowskie Błota	Przemkowski Park Krajobrazowy
	Stawy Przemkowskie PLB020003
Ruskie Stawy	Uroczyska Borów Zasiękich PLH080060
Santockie Murawy	Dolina Dolnej Noteci PLB080002
	Ujście Noteci PLH080006
Skarpa Gostchorze	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Krośnieńska Dolina Odry PLH080028
Skarpa w Golicach	Park Krajobrazowy „Ujście Warty”
	Ujście Warty PLC080001
Sosny Gubińskie	Dąbrowy Gubińskie PLH080069
Stara Dąbrowa w Korytach	Stara Dąbrowa w Korytach PLH080042
Starorzeczka Noteci	Dolina Dolnej Noteci PLB080002

Świerkosz 1995, Jermaczek i Maciantowicz 2005). Nie mniej ważne dla ochrony różnorodności przyrodniczej regionu są mniejsze rzeki odznaczające się wybitnymi walorami przyrodniczymi jak Pliszka, Ilanka, Lubsza czy Czarna Wielka.

Ważnym miejscem koncentracji proponowanych rezerwatów jest obszar Borów Dolnośląskich. Znajduje się tu centrum występowania gatunków atlantyckich flory (Kujawa-Pawlaczyk 2005, Rosadziński 2016), z dobrze zachowanymi wilgotnymi wrzosowiskami z wrzoścem bagiennym *Erica tetralix* i przygielkowiskami z przygielką brunatną *Rhynchospora fusca*.

Przedstawione tu propozycje nowych rezerwatów wpisują się też dobrze w potrzebę skutecznego zabezpieczenia przedmiotów ochrony sieci obszarów Natura 2000. Ponad 60% ich powierzchni to chronione siedliska przyrodnicze i siedliska gatunków chronionych w sieci.

Spośród 100 zaproponowanych rezerwatów aż 88 leży w granicach parku krajobrazowego lub obszaru Natura 2000, a tylko 12 znajduje się poza ich granicami. Z tego 20 obiektów leży w parkach krajobrazowych, 69 w obszarach siedliskowych, a 37 w obszarach ptasich Natura 2000. Niektóre obiekty (Bagno Brzezcie, Jeziora Gołyńskie, Szydłowskie Łęgi) leżą w granicach aż 3 wymienionych form ochrony przyrody (tab. 4).

Wyznaczenie rezerwatów w obszarach Natura 2000 i parkach krajobrazowych jest jak najbardziej zasadne (por. Pawlaczyk 2016) i pozwoli zachować najlepiej wykształcone płaty siedlisk przyrodniczych zarówno leśnych, jak i nieleśnych oraz najliczniejsze populacje cennych gatunków roślin i zwierząt. Tworzenie rezerwatów w takich miejscach, gdy realizują wyraźnie odrębny cel ochrony, jest oczywiste. Właśnie rezerваты są często koniecznym warunkiem skutecznej ochrony większego obszaru o niższym statusie, wewnątrz którego są położone. Odpowiednia sieć rezerwatów powinna być standardowym narzędziem wewnętrznego strefowania ochrony parku krajobrazowego czy obszaru Natura 2000 i wyznaczenia w nich „stref rdzeniowych” (and. *core zone*) o podwyższonym reżimie ochrony.

W polskim systemie prawnym uznanie za rezerwat przyrody jest często jedynym sposobem, by móc wyłączyć fragment terenu z możliwości polowania, skanalizować lub ograniczyć dostęp ludzi, uregulować uprawianie turystyki i rekreacji, kontrolować powszechne korzystanie z wód, czy też by w ogóle trwale wyłączyć teren z gospodarczego użytkowania. A takie środki ochrony są często niezbędne np. do skutecznej

Stawy koło Łazów	Park Krajobrazowy „Łuk Mużakowa”
	Uroczyska Borów Zasięckich PLH080060
Szydłowskie Łęgi	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Krośnieńska Dolina Odry PLH080028
	Krześniński Park Krajobrazowy
Świetlista Dąbrowa nad Ilanką	Ujście Ilanki PLH080015
Torfowisko Linkowo	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Torfowisko Mosina	Ostoja Witnicko-Dębnińska PLB320015
Torfowisko nad Jeziorem Wirek	Ostoja Witnicko-Dębnińska PLB320015
Torfowisko Pliszka	Dolina Pliszki PLH080011
	Lasy Dobrosułowskie PLH080037
Torfowisko Sarbinowo	Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046
Ujście Ilanki	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Ujście Ilanki PLH080015
Ujście Noteci	Dolina Dolnej Noteci PLB080002
	Ujście Noteci PLH080006
Uroczysko Grodziszczce (powiększenie)	Dolina Leniwej Obry PLH080001
Wydma Czarnowska	Park Krajobrazowy „Ujście Warty”
	Ujście Warty PLC080001
Zakoła Czernej Wielkiej	Bory Dolnośląskie PLB020005
Zbiornik Bronowice	Park Krajobrazowy „Łuk Mużakowa”
Zbocza Dolnego Bobru	Dolina Dolnego Bobru PLH080068
Zielonogórski Las Odrzański	Dolina Środkowej Odry PLB080004
	Krośnieńska Dolina Odry PLH080028
Źródlika Gryżynki	Gryżyński Park Krajobrazowy
	Rynna Gryżyny PLH080067
Źagańskie Wrzosowiska	Bory Dolnośląskie PLB020005
Źurawie Bagno (powiększenie)	Bory Dolnośląskie PLB020005
	Przygielkowiska koło Gozdnicy PLH080055
Źurawno (powiększenie)	Uroczyska Borów Zasięckich PLH080060

ochrony obszaru Natura 2000 czy parku krajobrazowego. Rezerваты znacząco wpływają także na postrzeganie objętych nimi miejsc i ich utrwalenie w świadomości społecznej (Pawlaczyk 2016).

Jednocześnie trzeba pamiętać, że świat wokół się zmienia. Bez wątpienia coraz większym wyzwaniem jest konieczność wypracowania form współpracy w prywatnymi właścicielami gruntów. Kilkanaście obiektów proponowanych do ochrony w tym opracowaniu leży przynajmniej częściowo na gruntach prywatnych. Ich ochrona zależy będzie od woli właścicieli, ich świadomości i chęci współpracy. Ale także mechanizmów i zachęt ekonomicznych. Dziś właściciele gruntów w rezerwach nie są nawet zwolnieni z podatku gruntowego (Jermaczek 2016).

Prezentowany w opracowaniu wykaz rezerwatów proponowanych do utworzenia opiera się na aktualnej wiedzy o przyrodzie regionu, nie wyczerpuje i nie zamyka możliwości formułowania dalszych propozycji w miarę uzupełniania wiedzy, natomiast wskazuje priorytety jakimi należy się kierować rozwijając ochronę rezerwatową województwa w najbliższych latach.

Obiekty opisane w niniejszej publikacji bez wątpienia posiadają walory przyrodnicze predysponujące je do ochrony rezerwatowej. Nawet jeśli dla części obiektów z różnych przyczyn ochrony tej nie uda się pilnie wdrożyć, powinny one być traktowane przez właścicieli i zarządców gruntów w taki sposób, aby ich wartość nie uległa degradacji.

Przyszłość ochrony rezerwatowej należy postrzegać z optymizmem, jej skuteczność jednak zależy będzie od wielu uwarunkowań, których oddziaływania nie sposób dziś przewidzieć, Nie tylko przyrodniczych, jak choćby zmiany klimatyczne, ale także ekonomicznych i społecznych. Przyrodę chroni się z różnych przesłanek, dla siebie, przyszłych pokoleń lub dla niej samej, jako immanentnej wartości. Niezależnie od tego chroni się ją jednak przede wszystkim przed człowiekiem, jego ekspansją gospodarczą, inwestycjami, zwykłą zachłannością, bezmyślnością i niewiedzą. Rezerваты przyrody są najskuteczniejszą formą zabezpieczenia wysokich walorów przyrodniczych ostatnich miejsc w których się jeszcze zachowały. Dlatego trzeba je pilnie tworzyć.

LITERATURA

- AGAPOW L., WIATR B. 1981. Zasoby Przyrody Województwa Gorzowskiego. Gorzów. Wlkp.
- AGAPOW L. (Ed.). 2000. Wzorcowe sieć korytarzy ekologicznych na przykładzie byłego województwa gorzowskiego. Szczec. Tow. Nauk., Szczecin.
- AGAPOW L., LIPNICKI L. 1988. Przyroda zanikającego jeziora Jezierce w Puszczy Noteckiej. Gorzowski Ośrodek Badań i Ekspertyz Naukowych. Studia i materiały 6, 2: 27-37.
- BANASZAK K. 2017. Stara Dąbrowa w Korytach – ostoja zagrożonej entomofauny. Bociek - Biuletyn Klubu Przyrodników 3: 7-9.
- BERDOWSKI W., PANEK E. 1996. Flora. In: JERZAK L. (Ed.). Wstępna waloryzacja przyrodnicza międzywała i niektórych terenów przyległych rzeki Odry na terenie województwa zielonogórskiego na odcinku pomiędzy 408 a 543 km. LOP, Zielona Góra. Maszynopis.
- BERNAT Z., LISOWSKI T., NOWAKOWSKI R., KUDŁA T. 1995. Projekt docelowej sieci rezerwatów przyrody na gruntach będących w zarządzie Lasów Państwowych. Województwo zielonogórskie. Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej, Oddział w Poznaniu. Maszynopis.
- BOBIEC A. 2015. Czy działa system ochrony przyrody w Polsce? Głos w dyskusji. Biuletyn Komitetu Ochrony Przyrody PAN 5-6: 17-27.
- BOGUCKI Z. 1962. 10 lat rezerwatów w Polsce. Przyr. Pol. zach. 6: 7-15.
- CHMIEL J., JACKOWIAK B. 1991. Godne ochrony torfowiska na Ziemi Lubuskiej. Przgl. Przyr. 2, 4: 23-28.
- CHOJNACKI L., TORKLER P. (Eds.). 2000. Zielona Wstęga Odra-Nysa. Koncepcja rozwoju polsko-niemieckiej strefy przygranicznej uwzględniająca wymogi ochrony przyrody. Wyd. WWF-Deutschland, Potsdam: 148-149.
- CRFOP. 2017. Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska.
- CZUBIŃSKI Z. 1965. Parki narodowe i rezerваты przyrody w Polsce. In: SZAFER W. (Ed.). Ochrona przyrody i jej zasobów. Zakład Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 861-869.
- CZUBIŃSKI Z., GAWŁOWSKA J., ZABIEROWSKI K. 1977. Rezerваты przyrody w Polsce. Studia Naturae B, 35.
- CZWAŁGA T. 1990. Notatki florystyczne z okolic ujścia Obrzycy. Przgl. Przyr. 1, 3: 51-52.
- DAJDOK Z., PAWLACZYK P. 2009. Inwazyjne gatunki roślin ekosystemów mokradłowych Polski. Wydawnictwo Klubu Przyrodników.
- DENISIUK Z. (Ed.). 1990. Ochrona rezerwatowa w Polsce. Stan aktualny i kierunki rozwoju. Studia Naturae A, 35.
- GABRYŚ G., JERZAK L., GABRYŚ B. 2013. Lubuska przyroda – warta zachodu? Uniwersytet Zielonogórski, Zeszyty Naukowe, 150, (30): 54-64.
- GABRYŚ G., SKOCZEK W., STAŃKO R., KOKOCIŃSKI M., MACIANTOWICZ M. 2015a. Dokumentacja projektowa oraz projekt planu ochrony rezerwat przyrody Jezioro Ostrowica (gm. Dobiegniew). Maszynopis.
- GABRYŚ G., SKOCZEK W., STAŃKO R., KOKOCIŃSKI M., MACIANTOWICZ M. 2015b. Dokumentacja projektowa oraz projekt planu ochrony rezerwat przyrody Jezioro Długie (gm. Strzelce Krajeńskie). Maszynopis.
- GAWŁOWSKA J. 1980. Zasady tworzenia sieci rezerwatów przyrody i ich kwalifikacji. Chrońmy Przyr. Ojcz. 36, 1-2: 37-62.
- GŁOWACIŃSKI Z. 2009. Faunistyczne centra różnorodności gatunkowej, czyli poszukiwanie „gorących plam”. Roczniki Bieszczadzkie 17: 79-88.
- GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY. 2015. Ochrona Środowiska 2015. Warszawa.
- GRUSZECKI W. 1995. Projekt docelowej sieci rezerwatów przyrody na gruntach będących w zarządzie Lasów Państwowych. Województwo gorzowskie. Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej, Oddział w Gorzowie Wlkp. Maszynopis.
- GUCAŁŁO S., GUCAŁŁO K. 2006. Plan ochrony Krzesińskiego Parku Krajobrazowego - operat zagospodarowania przestrzennego. Cz. I - Diagnostyka stanu. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa-Gorzów Wlkp.-Zielona Góra.
- GUTOWSKI M. J., BOBIEC A., JAROSZEWICZ B., NIEDZIAŁKOWSKI K., ZIELIŃSKI S. 2015. Wybrane problemy w ochronie przyrody w Polsce i proponowane kierunki zmian. Biuletyn Komitetu Ochrony Przyrody PAN 5-6: 39-53.
- HOLEKSA J. 1993a. Gap size differentiation and the area of forest reserve. In: BROEKMEYER M. E. A., VOS W., KOOP H. (Eds.). European Forest Reserves. Proceedings of the European Forest Reserves Workshop, 68 May 1992. The Netherlands: 159-165.
- HOLEKSA J. 1993b. Wielkość rezerwatów a skuteczność ochrony mieszanych lasów dolnoregłowych w Beskidach Zachodnich. Prądnik, Prace Muz. Szafera 78: 359-369.
- ILNICKI P., JERMACZEK A., LEWANDOWSKI P., WÓJCİK R. 1994. Kotłowe torfowisko wysokie Pniowski Ług. Przgl. Przyr. 5, 3-4: 105-116.
- IWASZKO D., KOZŁOWSKI T., PIWORUN W. 2014. Rezerваты przyrody w województwie lubuskim. Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp.
- JANKOWSKI A. 1960. Plan właściwej sieci rezerwatów torfowiskowych na Pomorzu Szczecińskim. Przyr. Pol. zach. 4: 79-92.
- JANKOWSKI W., ŚWIERKOSZ K. (Eds.). 1995. Korytarz ekologiczny doliny Odry. Stan – Funkcjonowanie – Zagrożenia. Fundacja IUCN Poland, Warszawa.
- JAROSZ S. 1951. Parki narodowe i rezerваты przyrody. Wyd. KRAJ: 8-9.
- JARZOMBKOWSKI F., PAWLIKOWSKI P. 2012. Krajowy program ochrony lipiennika Loesela *Liparis Loeselii*. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JASNOWSKA J., JASNOWSKI M. 1981. Ocena aktualnego stanu i projekt racjonalnej sieci rezerwatów w północnej części województwa gorzowskiego. In.: AGAPOW L., WIATR B. Zasoby Przyrody Województwa Gorzowskiego. Gorzów. Wlkp.
- JELEŃ J. 2010. Zagęszczenie oraz charakterystyka miejsc lęgowych dzięcioła czarnego *Dryocopus martius* i siniaka *Columba oenas* w Parku Mużakowskim (woj. lubuskie) w roku 2004. Przgl. Przyr. 21, 1: 65-75.
- JERMACZEK A., PAWLACZYK P. 1999. Koncepcja ochrony przyrody. In: SOŁOWIEJ D., BŁOSZYK J. Podstawy ekorozwoju „Zielonej Wstęgi Odra-Nysa”. WWF. Wyd. Kontekst, Poznań.
- JERMACZEK A. 1991. Ugrupowania ptaków lęgowych lasów liściastych Ziemi Lubuskiej. Lubuski Przgl. Przyr. 2, 2-3: 3-64.

- JERMACZEK A. (Ed.). 1994. Powszechna inwentaryzacja przyrodnicza gminy Lubrza. Lubuski Klub Przyrodników, Świebodzin. Maszynopis.
- JERMACZEK A. 2005. Perspektywy ochrony przyrody. In: JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (Eds.). *Przyroda Ziemi Lubuskiej*. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin: 343-349.
- JERMACZEK A. 2010. Awifauna łągowa rezerwatu Kręcki Łęg (woj. lubuskie) i jej zmiany po 27 latach ochrony zachowawczej. *Przegl. Przyr.* 21, 4: 29-42.
- JERMACZEK A. 2012. Cele w ochronie przyrody – między kompromisem a konformizmem. *Przegl. Przyr.* 23, 3: 3-11.
- JERMACZEK A. 2013. Ochrona przyrody – czy to możliwe? O naturze, kulturze, utopii i kompromisach. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A. 2014a. Dzikość w czasach zarazy. *Przegl. Przyr.* 25, 4: 3-16.
- JERMACZEK A. 2014b. Obszary dzikości – warunek skutecznej ochrony antropofobnej fauny. *Przegl. Przyr.* 25, 4: 104-129.
- JERMACZEK A. 2016. Rezerwatowa ochrona przyrody – czy dokądś zmierzamy? *Przegl. Przyr.* 27, 4:3-17.
- JERMACZEK A., JERMACZEK P., MRÓZ B., SZURLEJ A., WIADERNY A. 2006. Inwentaryzacja przyrodnicza gminy Witnica. Klub Przyrodników, Świebodzin. Maszynopis.
- JERMACZEK A., KRZYŚKÓW T. 2017. *Przyroda gminy Kargowa – jak ją poznawać i chronić*. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T. 1990. Godne ochrony torfowisko koło Guzowa. *Lubuski Przegl. Przyr.* 1, 1: 41-44.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., JACKOWIAK B., STANISŁAWCZYK J., STAŃKO R. 1994. Inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza terenów przygranicznych Środkowego Nadodrza. *Przegl. Przyr.* 5, 3-4: 283-293.
- JERMACZEK A., JERMACZEK D. 1984. Rezerwatowa ochrona przyrody na Pojezierzu Lubuskim. *Zeszyty Świebodzińskie* 2.
- JERMACZEK A., JERMACZEK D., JERMACZEK M., KONWERSKI S., URBASIK W., MLECZAK M., STAŃKO R., ZIELIŃSKI S., ZIELENIEWSKI W. 2001. Dokumentacja projektowa rezerwatu przyrody „Buczyny nad Buszenkiem”. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- JERMACZEK A., JERMACZEK D., JERMACZEK M., KONWERSKI S., KUBASIK W., MLECZAK M., STAŃKO W., ZIELIŃSKI S., ZIELENIEWSKI W. 2001. Dokumentacja projektowa rezerwatu przyrody Buszenko. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (Eds.). 2005. *Przyroda Ziemi Lubuskiej*. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (Eds.). 2012. *Obszary Natura 2000 w województwie lubuskim. RDOŚ w Gorzowie Wlkp.* Wydawnictwo Klubu Przyrodników.
- JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. 2016. Ochrona rezerwatowa w woj. lubuskim – historia, stan obecny i perspektywy. *Przegl. Przyr.* 27, 4: 38-64.
- JERMACZEK A., PAWLACZYK P. 1999. Koncepcja ochrony przyrody. In: SOŁOWIEJ D., BŁOSZYK J. *Podstawy ekorozwoju „Zielonej Wstęgi Odra-Nysa”*. WWF. Wyd. Kontekst, Poznań.
- JERMACZEK D., JERMACZEK A. 1987. Torfowiska wysokie i przejściowe Pojezierza Lubuskiego. Wstępna charakterystyka przyrodnicza i problemy ochrony. *Zeszyty Świebodzińskie* 9.
- JERZAK L., WĄSICKI A., JANKOWSKI W. 2001. Wstępna ocena wybranych gatunków awifauny w międzywalu i terenach przyległych Odry na odcinku od Czernej do Krzesina (km 408-543). *Politech. Zielonog.*, *Zeszyty Naukowe* nr 125 (11): 151-160.
- JERZAK L. (Ed.). 2008. *Opracowanie ekofizjograficzne województwa lubuskiego. Przyrodażywiona. Zielona Góra.*
- KAMIŃSKI R. 2011. 1832 *Kaldesia* dziewięciornikowata *Caldesia parnassifolia* (L.) Parl. Monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych ze szczególnym uwzględnieniem specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000. *Metodyka monitoringu. GIOŚ*
- KAMIŃSKI R. 2011. 1832 *Kaldesia* dziewięciornikowata *Caldesia parnassifolia* (L.) Parl. Monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych ze szczególnym uwzględnieniem specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000. *Metodyka monitoringu. GIOŚ*.
- KARPIERZ J. 1998a. Projekt docelowej sieci rezerwatów przyrody na gruntach będących w zarządzie Lasów Państwowych. *Las Polski* 4: 14-16.
- KARPIERZ J. 1998b. Projekt docelowej sieci rezerwatów przyrody na gruntach będących w zarządzie Lasów Państwowych. *Las Polski* 5: 14-15.
- KOŁOSOWSKI K. 1981. Zasługujące na ochronę tereny i obiekty przyrodnicze województwa gorzowskiego. In.: AGAPOW L., WIATR B. *Zasoby Przyrody Województwa Gorzowskiego*. Gorzów. Wlkp.
- KONOPCZYŃSKI W., WĄSICKI A. 2007. Jezioro Jańsko. Komunikat o jakości wód w 2006 r. WIOŚ w Zielonej Górze.
- KORZENIOWSKI A., JACHIMOWSKA D. 2006. Dokumentacja projektowa rezerwatu przyrody „Torfowisko Górne i Dolne”. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- KRÓL S., STEFANEK W. 1981. Zarys ochrony rezerwatowej w południowej części województwa gorzowskiego. In.: AGAPOW L., WIATR B. *Zasoby Przyrody Województwa Gorzowskiego*. Gorzów. Wlkp.
- KRÓL S. (Ed.). 1994. *Przyroda województwa gorzowskiego. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Gorzów Wlkp.*
- KRÓL S. 1990. *Województwa gorzowskie i zielonogórskie. Seria Nasza Przyroda*. Wyd. LOP, Warszawa.
- KRÓL S. 1993. Dokumentacja techniczno-naukowa uzasadniająca utworzenie częściowego florystycznego rezerwatu pod nazwą „Cisy Łagowskie”. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- KRÓL S. 1995. Waloryzacja przyrodnicza północnej części Łagowskiego Parku Krajobrazowego na terenie województwa gorzowskiego. Maszynopis.
- KUJAWA-PAWLACZYK J., PAWLACZYK P. 2001. Dokumentacja przyrodnicza projektowanego rezerwatu „Torfowisko Osowiec”. Lubuski Klub Przyrodników, Świebodzin. Maszynopis.
- KUJAWA-PAWLACZYK J., PAWLACZYK P. 2001. Rzadkie i zagrożone rośliny naczyniowe lasów Ziemi Lubuskiej i Łużyc. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.

- KUJAWA-PAWLACZYK J., PAWLACZYK P. 2014. Torfowiska obszaru Natura 2000 „Uroczyska Puszczy Drawskiej”. Wydawnictwo Klubu Przyrodników.
- KUJAWA-PAWLACZYK J., STAŃKO R., KICIŃSKI P. 2008a. Dokumentacja i projekt planu ochrony dla rezerwatu przyrody „Jezioro Ostrowica”. Usługi Leśne – Urządzenie Lasu, Szamotuły. Maszynopis dla Klubu Przyrodników.
- KUJAWA-PAWLACZYK J., STAŃKO R., KICIŃSKI P. 2008b. Dokumentacja i projekt planu ochrony dla rezerwatu przyrody „Torfowisko Linkowo”. Usługi Leśne – Urządzenie Lasu, Szamotuły. Maszynopis dla Klubu Przyrodników.
- LIPNICKI L. 2006. Ochrona przyrody. In: LIPNICKI L. (Ed.). Przyroda gminy Drezdenko. Wyd. A. Grzegorzczak, Drezdenko: 204-250.
- LIPNICKI L., GROCHOWSKI P. 2012. Porosty rezerwatu „Mierkowskie Suche Bory”. In: LIPNICKI L. (Ed.). Ochrona porostów – porosty chronione. Materiały konferencyjne 11-14 września 2012 r., Gorzów Wlkp.: 71-84.
- MACHNIK A. 1999. Wstępna waloryzacja botaniczna. In: JERZAK L. (Ed.). 1999. Ślawski Park Krajobrazowy. Dokumentacja projektowa. Liga Ochrony Przyrody, Zielona Góra: 93-120. Maszynopis.
- MACIANTOWICZ M. 2003. Zastosowanie stałych powierzchni próbnych losowych do oceny stanu aktualnego i przyszłego buczyn w rezerwach Polski zachodniej. Praca doktorska w Katedrze Urządzania Lasu AR, w Poznaniu. Maszynopis.
- MACIANTOWICZ M. 2005a. Historia ochrony przyrody. In: JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (Eds.). Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin: 237-249.
- MACIANTOWICZ M. 2005b. Rezerwaty przyrody. In: JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (Eds.). Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin: 267-279.
- MACIANTOWICZ M. 2017. Z nurtem Bobru. Poznaj przyrodę Gminy Nowogród Bobrzański – pieszo, rowerem, kajakiem. Wyd. Gmina Nowogród Bobrzański.
- MACIANTOWICZ M., KOŹMA J. 2015. Geopark Łuk Mużakowa po obu stronach Nysy. Przewodnik Geologiczno-Turystyczny. Wyd. Stowarzyszenie Geopark Łuk Mużakowa, Łęknica.
- MELOSİK I., URBANŚKI P. 1991. Mchy wybranych torfowisk Ziemi Lubuskiej. Lub. Przegl. Przyr. 2, 1, 3-16.
- MICHALIK S. 1978. Parki narodowe, rezerwaty i pomniki przyrody w Polsce – ich funkcje i znaczenie. In: MICHAJŁOW W., ZABIEROWSKI K. Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego. Zakład Ochrony Przyrody PAN: 427-462.
- NAJBAR B. 1998. Występowanie płazów (Amphibia) i gadów (Reptilia) w dolinie rzeki Odry, na obszarze województwa zielonogórskiego przed i po lipcowej powodzi 1997 roku. In: GREINERT H., KOŁODZIEJCZYK U., GREINERT A. (Eds.). Ochrona i rekultywacja terenów dorzecza Odry. Politechnika Zielonogórska: 425-434.
- NAJBAR B., JERZAK L. 1996. Przyroda województwa zielonogórskiego. Wyd. LOP, Zielona Góra.
- OLACZEK R. 1997. Rezerwaty przyrody jako przedmiot planowania ochrony. Człowiek i Środowisko 21, 1: 7-20.
- OLACZEK R. 2015. Ochrona przyrody przed ludźmi czy dla ludzi? Biuletyn Komitetu Ochrony Przyrody PAN 5-6: 181-194.
- PAWLACZYK P. 1995. Doliny Dolnej Drawy i Mierzęckiej Strugi jako korytarze ekologiczne w projekcie przyrodniczych obszarów chronionych województwa gorzowskiego. Maszynopis dla Urzędu Wojewódzkiego w Gorzowie Wlkp.
- PAWLACZYK P. 2016. Czy potrzebne są rezerwaty wewnątrz innych, wielkoobszarowych form ochrony przyrody? Przegl. Przyr. 27, 4: 18-26.
- PAWLACZYK P., KUJAWA-PAWLACZYK J. 1998. Otulina Drawieńskiego Parku Narodowego – inwentaryzacja przyrodnicza i projekt ochrony przyrody. Maszynopis dla Regionalnego Biura Gospodarki Przestrzennej Województwa Zachodniopomorskiego w Szczecinie.
- PEŁECHATY M., PEŁECHATA A., PUKACZ A. 2005. Roślinność wód. In: JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (Eds.). Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- PEŁECHATY M., PUKACZ M. 2013. Inwentaryzacja oraz ocena stanu ochrony dla siedlisk wodnych (3140, 3150) stanowiących przedmioty ochrony w obszarze Natura 2000 PLH080002 „Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry”. Msc.
- PLACKOWSKI R. 2006. Nowe stanowisko turzycy strunowej *Carex chordorrhiza* Ehrh. w Polsce północno-zachodniej. Chrońmy Przyr. Ojcz. 62, 5: 61-65.
- PLAN URZĄDZENIA LASU dla Nadleśnictwa Smolarz na okres od 1 stycznia 2013 r. do 31 grudnia 2022 r. Program Ochrony Przyrody.
- PROP. 2016. Opinia w sprawie najpilniejszych wyzwań dotyczących ochrony przyrody w Polsce w roku 2016. Państwowa Rada Ochrony Przyrody, Warszawa, 14 kwietnia 2016 r.
- PROP. 2007. Najważniejsze problemy ochrony przyrody w Polsce. Państwowa Rada Ochrony Przyrody, Warszawa, 15 maja 2007 r.
- PUKACZ A., PEŁECHATY M., SCHUBERT H., BLINDOW I., RAABE U. 2016. Ochrona jezior ramienicowych Ziemi Lubuskiej i Brandenburgii. Polsko-Niemiecki Instytut Badawczy UAM, Ślubice.
- RAKOWSKI G., WALCZAK M., SMOGORZEWSKA M. 2006. Rezerwaty przyrody w Polsce Środkowej. Instytut Ochrony Środowiska.
- REFEROWSKA-CHODAK E. 2004. Metody i kryteria doskonalenia sieci rezerwatów przyrody na terenie Lasów Państwowych. SGGW Wyd. Leśny, Warszawa. Maszynopis.
- REJESTR REZERWATÓW PRZYRODY WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO sporządzony na podstawie art. 114 ust. 2 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2016 r., poz. 2134 ze zm.). Gorzów Wlkp. 2017 r. (wg stanu 06.10.2017 r.).
- ROLAND E., KOŚCIELSKA A., MASSALSKA J., KOPERWAS K., GABRYŚ G. 2015. New data on Trombidia (Acari: Prostigmata: Parasitengona) in protected areas in Lubuskie Province (Western Poland). Acta Biologica, 22: 223-243.
- ROSADZIŃSKI S. 2007. Rzadkie gatunki roślin naczyniowych użytku ekologicznego „Ruskie Stawy” w Kotlinie Zasięckiej. Poznań. Maszynopis.
- ROSADZIŃSKI S. 2008a. Dokumentacja przyrodnicza projektowanego rezerwatu „Ruskie Stawy” (Gmina Brody, woj. lubuskie, Nadleśnictwo Lubsko, RDLP Zielona Góra). Maszynopis.
- ROSADZIŃSKI S. 2008b. Zespół pływacza żółtobiałego *Utricularietum ochroleucae* Pietsch 2000 na obszarze Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Bory Lubuskie”. Badania Fizjogr. nad Pol. zach. B, 57: 27-35.
- ROSADZIŃSKI S. 2016. Roślinność wodna, błotna i bagienna północnej części Dolnych Łużyc. Zakład Ekologii Roślin i Ochrony Środowiska UAM. Maszynopis.

- RUTA R. 2007. Richard Frase (1894-1945) – pionier badań przyrody okolic Piły. *Kronika Wielkopolski* 3 (123): 33-46.
- SOKOŁOWSKI A. 1974. Projekt racjonalnej sieci rezerwatów przyrody w województwie białostockim. *Ochrona Przyr.* 39: 155-172.
- SOKOŁOWSKI S. 1920. O potrzebie zakładania rezerwatów leśnych. *Ochrona Przyr.* 1: 21-25.
- STAŃKO R. 1997. Wstępna dokumentacja przyrodnicza rezerwatu przyrody Papienka. WWF, Klub Przyrodników.
- STAŃKO R., ROSADZIŃSKI S., GROCHOWSKI P., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2015. Dokumentacja planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Mierkowskie Wydmy PLH080039 w województwie lubuskim. Klub Przyrodników. Maszynopis.
- STAŃKO R., WOŁEJKO L. 2016. Efekty aktywnej ochrony torfowisk alkalicznych w wybranych rezerwach Polski północno-zachodniej. *Przegl. Przyr.* 27, 4: 98-119.
- STAŃKO R., WOŁEJKO L., GAWROŃSKI A., GAWROŃSKA A., HORABIK D., MAKLES M. 2014. Dokumentacja przyrodnicza projektowanego rezerwatu przyrody „Mechowisko Kosobudki”. Klub Przyrodników. Maszynopis.
- STAŃKO R., WOŁEJKO L., HORABIK D., MAKLES M. 2014. Dokumentacja przyrodnicza projektowanego rezerwatu przyrody „Torfowisko Pliszka”. Klub Przyrodników. Maszynopis.
- SUCHOŻEBRSKI J., KOŹMA J., KŁOS A., LEWICKI T. 2007. Plan ochrony Parku Krajobrazowego „Geopark Łuk Mużakowa”. Operat ochrony przyrody nieożywionej i gleb. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa-Wrocław. Maszynopis.
- SYMONIDES E. 2001. Obecna i przyszła rola leśnictwa w tworzeniu sieci rezerwatów przyrody. In: Rola lasów i leśnictwa w ochronie przyrody. Materiały z Sesji Naukowej Polskiego Towarzystwa Leśnego, Malinówka: 17-27.
- SYMONIDES E. 2007. Ochrona przyrody. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.
- SZAFER W. 1932. Rezerwaty w Polsce. In: SZAFER W. (Ed.). *Skarby przyrody i ich ochrona*. Wyd. PROP, Warszawa: 294-317.
- SZAFER W. 1950. Znaczenie rezerwatów leśnych oraz zabytkowych drzew dla utrzymania i hodowli rodzimych ras drzew. *Ochrona Przyr.* 19: 26-57.
- SZUBERT T. 2010. Usuwanie drzew i krzewów na torfowiskach – jedna z metod czynnej ochrony torfowisk. *Studia Limnologica et Telmatologica* 4, 2: 75-84.
- SZWAGRZYK J. 1991. Dynamika lasów naturalnych a koncepcja ochrony rezerwatowej: źródła konfliktu i propozycje rozwiązań. *Prądnik, Prace Muz. Szafera* 4: 153-159.
- ŚLUSARCZYK T. 2007. Grzyby wielkoowocnikowe rezerwatu torfowiskowego „Rybojady”. *Przegl. Przyr.* 18, 3-4: 71-90.
- TWOREK S., CIERLIK G., KURZYŃSKI J., MIELNICKA B., MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M., MRÓZ W., PERZANOWSKA J., ZAJĄC K. 2002. Docelowa sieć Krajowego Systemu Obszarów Chronionych (KSOCh) z uwzględnieniem łączących je korytarzy ekologicznych. Raport końcowy. IOP PAN-NFOŚ, Kraków-Warszawa (materiały udostępnione w Ministerstwie Środowiska).
- USTAWA z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody. Dz. U. 1934 nr 31, poz. 274.
- USTAWA z dnia 7 kwietnia 1949 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 1949 nr 25, poz. 180).
- USTAWA z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody. Dz. U. 1991 nr 114 poz. 492.
- USTAWA z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz. U. 2004 nr 92 poz. 880.
- VANCURA V. 2014. European Wilderness Quality Standard and Audit System. *European Wilderness Journal* 2: 4-7.
- VENUSS P. 2016. Rezerwaty przyrody w Niemczech. *Przegl. Przyr.* 27, 4: 182-187.
- WĄSICKI A. 2004. Ochrona przyrody w woj. lubuskim w latach 1999-2003. In: DAMCZYK K., DEMIDOWICZ M., LEWICKI Z., SZENFELD M. (Eds.). *Stan środowiska w woj. lubuskim w latach 1999-2003*. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Zielona Góra-Gorzów.
- WIERZBOWSKI J. 1972. Rezerwaty i pomniki przyrody w województwie zielonogórskim. Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej w Zielonej Górze. Wyd. Artystyczno-Graficzne RSW „Prasa”, Wrocław.
- WODZICZKO A., CZUBIŃSKI Z. 1946. Materiały do inwentarza rezerwatów przyrody na odzyskanych Ziemiach Zachodnich. PROP nr 57.
- WOŁEJKO L., JERMACZEK A., STAŃKO R. 2001. Waloryzacja przyrodnicza i dokumentacja projektowa użytku ekologicznego „Bagna Niegosławickie”. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- WOŁEJKO L., JERMACZEK A., STAŃKO R. 2001. Waloryzacja przyrodnicza i dokumentacja projektowa użytku ekologicznego „Bagna Niegosławickie”. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- WOŁEJKO L., STAŃKO R. 2000. Koncepcja zintegrowanej ochrony przyrody „Bagien Przemkowsko-Przeclawskich”. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- WOŁEJKO L., STAŃKO R. 2001. Doliny Ilanki i Pliszki jako ostoje bioróżnorodności. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- WOŁEJKO L., STAŃKO R. 2001. Plan ochrony rezerwatu Przyrody Żurawie Bagno na lata 2002 – 2021. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody. Msc.
- WOŁEJKO L., STAŃKO R. 2001a. Waloryzacja przyrodnicza i dokumentacja projektowa rezerwatu przyrody „Mechowisko Kosobudki”. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- WOŁEJKO L., STAŃKO R. 2001b. Waloryzacja przyrodnicza i dokumentacja projektowa rezerwatu przyrody „Torfowisko nad Jeziorem Wirek”. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- WOŁEJKO L., STAŃKO R., JERMACZEK A., MLECZAK M. 2001a. Waloryzacja przyrodnicza i dokumentacja projektowa rezerwatu przyrody „Torfowisko Pliszka”. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- WOŁEJKO L., STAŃKO R., JERMACZEK A., MLECZAK M. 2001b. Dokumentacja projektowa rezerwatu przyrody „Jeziro Ratno”. Lubuski Klub Przyrodników, Pracownia Ochrony Przyrody, Świebodzin. Maszynopis.
- ZALEWSKI M., REFEROWSKA-CHODAK E., DUDEK D. 2009. Projekt optymalizacji sieci obszarów chronionych w Lasach Państwowych. *Studia i Materiały CEPL Rogów* 11, 2, 21: 226-234.
- ZIELIŃSKI S., PAWLACZYK P. 2016. Rezerwat Jezioro Łubówko w Puszczy Drawskiej po 25 latach ochrony: martwe drewno, mikrosiedliska nadrzeczne i przyczynki do poznania fauny chrząszczy saproksylicznych. *Przegl. Przyr.* 27, 4: 82-97.
- ŻUKOWSKI W., LATOWSKI K., JACKOWIAK B. 1986/87. Występowania *Pilularia globulifera* L. nad jeziorem Janiszowice na Ziemi Lubuskiej. *Fragm. Flor. Geobot.* 31-32: 69-76.

SUMMARY

The book discusses the development of the network of nature reserves in Lubuskie Province (western Poland), its present status, critical evaluation and, above all – the perspectives of further protection. Concrete, justified proposals concerning supplementation of the network are presented, giving a comprehensive conception of protecting the most endangered natural elements of the region.

The history of nature reserves in the present Lubuskie Province dates back to the pre-war period, when the area belonged to Germany. In 1924-1942 the first 33 objects with protection status similar to present reserves were formed. After the Second World War it was not until 1954 that the first nature reserve – “Bukowa Góra” was established. In the following 63 years 70 reserves were established; however, some of them have been abolished due to the loss of natural values or incorporating their area into the new national parks – Drawa National Park (in 1990) and Warta Mouth National Park (in 2001). The latter was based on the “Słońsk” Nature Reserve, covering 4,244 ha and established in 1977.

By the end of 2017, Lubuskie Province had 67 nature reserves with the total area of 3,987.51 ha, which is 0.29% of the province. The percentage is relatively small, lower than the average for Poland (0.53%) or the adjacent Brandenburg, where the area under reserves amounts to 8.0% of the state. However, it should be noted that despite the national crisis in nature protection in the form of reserves, 17 new objects were established in Lubuskie after 2000 and the low percentage is compensated by the areas covered by national parks.

The dominating kind, taking into account both the number and the total area, are forest reserves (34 objects). The second most numerous reserves protect peat-bogs (18 objects), others are: fauna (7), water (4), steppe (2) and flora (2) reserves. The smallest object, with the area of 1.84 ha, is “Dębowy Ostrów”. 17 reserves are smaller than 10 ha, 17 are between 10 and 30 ha, 22 – between 30 and 100 ha, seven – between 100 and 200 ha and only four are larger than 200 ha: “Jezioro Wielkie” (236.3 ha), “Dolina Ilanki” (239.23 ha), “Łęgi koło Słubic” (397.94 ha) and “Santockie Zakole” (454.94 ha).

Despite the significant diversity of the existing reserves and the protection of vital habitats in the national parks, there is an urgent

need for substantial extension of the reserves network. It should cover endangered habitats and species, so far underrepresented or not protected in this form. Therefore, the most important part of the book comprises the proposals for supplementation and gradual development of the nature reserves network.

The proposals are based on numerous published and unpublished materials, which were analysed, updated and concretised to the present form of 100 new objects with the total area of 11,567 ha. Each proposed reserve was delimited and given substantive justification. The most numerous group of 44 objects are forests reserves, protecting mainly alluvial forests (22 objects), oak-hornbeam and oak woods (13), beech forests (6) and pine forests (3). The second most numerous group (21 objects) comprises fens and peat-bog reserves. As much as 14 proposed objects are water reserves. Nine objects are to protect grasslands and heaths, flora is the protection objective in six, fauna – in four (two for waterbirds and two for bats), while inanimate nature in two new objects.

The area of the smallest object (“Mopkowy Tunel”) is 1.11 ha, while that of the largest (“Przemkowskie Błota”) is 1,030.66 ha. The area of 34 proposed reserves is greater than 100 ha and six are larger than 500 ha. As much as 88 objects are situated within other, larger areas, such as landscape parks and Natura 2000 sites, contributing to the zoning of their protection.

The proposed objects include natural elements, processes or ecological phenomena, which are underrepresented in the existing network of reserves; therefore, they supplement the network significantly. New objects are designed to protect: lakes with vegetation of *Chara* spp., communities and sites of Atlantic plant species, for which Lubuskie is among the most important areas in the country, alkaline and calcareous fens, lichen Scots pine forests, grasslands, heaths, acidophilous oak woods, steppic oak woods and alluvial forests, mainly in the Odra River valley, as well as hundreds of rare, endangered and protected species of plants, animals and fungi.

The list of proposed nature reserves is based on the present knowledge of the region’s natural environment. It does not exhaust or limit the future possibility to form new proposals, as the knowledge improves. The list identifies the priorities in the development of reserves’ network in the next years and indicates the most urgent tasks ahead.

Alfabetyczny indeks nazw rezerwatów istniejących oraz roboczych nazw rezerwatów projektowanych i proponowanych, z odniesieniem do lokalizacji ich opisu w tekście

- Annabrzeskie Wąwozy 48, **49**, 129
Bagna przy Tymnicy **291**, 367, 370
Bagno Brzezie 29, **289**, 367, 370, 375
Bagno Chłopiny 14, 17, 35, 36, 37, 102, **103**, 129
Bagno Leszczyny **97**, 129
Bagno Lutol **285**, 367
Bagno Niwy **277**, 367, 370
Bażantarnia 33, 35, **81**, 129
Biała Góra **197**, 233, 367, 370
Bogdanieckie Cisy 82, **83**, 129
Bogdanieckie Grądy 60, **61**, 129
Bory Babimojskie **233**, 367, 370
Bór Suchy w Puszczy Noteckiej **235**, 367, 370
Brekinie koło Broniszowa **343**, 367, 370
Brzozowy Ług 287, 367
Buczyna Łagowska 15, 33, 50, **51**, 129, 139, 221
Buczyna Łagowska (powiększenie) **221**, 367, 370
Buczyna Szprotawska 17, 33, 44, **45**, 47, 49, 129, 373
Buczyny Mużakowskie **153**, 367, 370
Buczyny nad Buszenkiem 29, 141, **147**, 367, 370
Buki Zdroiskie 17, 18, 33, **53**, 129
Bukowa Góra 8, 23, 32, 52, **53**, 129, 139, 157
Bukowa Góra (powiększenie) **157**, 367, 370
Czaplenice **81**, 129
Czaplisko **83**, 129
Czarna Droga 17, 58, **59**, 77, 129, 139, 161
Czarna Droga (powiększenie) **161**, 367, 370
Czarna Łacha **189**, 367, 370, 371
Dachowskie Ługi 17, 20, **231**, 367
Dankowskie Uroczyska **361**
Dąbrowa Brzeźnicka im. Bolesława Grochowskiego **59**, 129
Dąbrowa na Wyspie **67**, 129
Dębina 64, **65**, 129
Dębogóry 29, **169**, 367, 370
Dębogórze 29, **165**, 367, 370
Dębowa Góra **61**, 129
Dębowiec 29, 126, **127**, 129, 364
Dębowy Ostrów 19, 41, **67**, 129, 139, 213
Dębowy Ostrów (powiększenie) **213**, 367
Dolina Ilanki 35, 41, 77, 104, **105**, 107, 129
Dolina Ilanki II 25, **107**, 129
Dolina Lubszy **333**, 367, 370
Dolina Postonii **65**, 77, 129
Dolina Pstrąga i Łęgi Tarnowskie **207**, 367, 370, 371
Dolina Rurzyca **223**, 367, 370
Dolna Drawa **323**, 367, 370
Flisowe Źródlika 74, **75**, 129
Gardzka Struga 29, 138, **159**, 367
Głębokie **295**, 367, 370
Gorzowskie Murawy 35, 37, 43, 88, **89**, 129
Goszczanowskie Źródlika **73**, 129
Grabica 29, **163**, 367
Grądy w Garbiczu **173**, 367, 370
Grodzisko Krzeczkowo **155**, 367
Gubińskie Mokradła 25, 124, **125**, 129
Janie im. Włodzimierza Korsaka **115**, 129
Jelonkowe Dąbrowy **361**
Jezióra Gołyńskie 17, 100, **101**, 129, 139, 307, 375
Jezióra Gołyńskie (powiększenie) **307**, 367, 372
Jezióra i Torfowiska Poligonu Wędrzyn **305**, 367, 371, 372
Jezióra Bobrze **319**, 367, 372
Jezióra Czyste Małe **309**, 367
Jezióra Długie 143, **315**, 367, 372
Jezióra Janiszewickie **317**, 367, 372
Jezióra Jasne z Torfowiskiem Nidno 29, **303**, 367, 372
Jezióra Łubówko 77, 84, **85**, 117, 129, 131
Jezióra Nietopersko **341**, 367, 372
Jezióra Ostrowica 143, **313**, 367, 372
Jezióra Perkoz **311**, 367, 372
Jezióra Pławno **363**
Jezióra Płociczno **331**, 367, 372
Jezióra Ratno 25, 26, 29, 77, 116, **117**, 129, 372
Jezióra Święte **113**, 129
Jezióra Wielkie 41, 117, 122, **123**, 129
Kamienny Bród **361**
Kopalnia Babina **355**, 367, 372
Kosańce koło Nowej Soli **339**, 367, 372
Kosin Duży i Mały **321**, 367, 372
Kotewka koło Zaboru **345**, 367, 372
Kręcki Łęg 33, 68, **69**, 129
Las Źarski 14, 19, **151**, 367, 372
Laski 19, **65**, 66, 77, 129
Lemierzyce 62, **63**, 129
Liliowa Dąbrowa 29, **167**, 367, 372
Lipiennikowe Bagno **275**, 367, 372
Lubiatowskie Uroczyska 77, **85**, 117, 129
Lubniewsko **149**, 367
Lubski Łęg Śnieżycowy **337**, 367, 372
Łabędziniec **125**, 129
Łęg Źródlikowy przy Strumyku Miłkołajka **215**, 367, 372
Łęgi Dąbroszyn **211**, 367, 372
Łęgi koło Pomorska **193**, 367, 374
Łęgi koło Ślubic 29, 41, **75**, 76, 129, 373
Łęgi Nowosolskie **191**, 367, 374
Łęgi Żabi Młyn **205**, 367, 374
Mechowisko Kosobudki 25, 29, 106, **107**, 129, 139, 141, 273
Mechowisko Kosobudki (powiększenie) **273**, 367, 374
Mesze 112, **113**, 129
Mierkowskie Przygielkowiska **297**, 367, 374
Mierkowskie Suche Bory 78, **79**, 129, 297
Młodno 35, 104, **105**, 129
Młyńska Dolina 362, **363**
Modrzewnica **279**, 367, 374
Mokradła Starościańskie **203**, 367, 374
Mokradła Sułowskie 98, **99**, 117, 129
Mopkowy Tunel 346, **347**, 367, 369, 374
Morenowy Las **63**, 129
Mszar Przygielkowy – Długie im. Huberta Jurchyszyna **97**, 129
Mszar Rosiczkowy koło Rokitna 96, **97**, 129
Murawy Dolnego Bobru **247**, 367, 374
Murawa w Górzycy **243**, 367, 374
Murawy w Owczarach **241**, 367, 374
Murawy w Radowicach **251**, 367
Nad Jeziorem Trześniowskim 19, 33, 35, 50, **51**, 77, 129
Nad Młyńską Strugą 72, **73**, 129
Nad Stawem 29, **179**, 367
Nietoperek 17, 23, 26, 118, **119**, 129, 347
Nietoperze Starego Kostrzyna **349**, 367, 374
Nowogrodzkie Przygielkowisko **299**, 367, 374

Olsy nad Jeziorem Liny **229**, 367
 Pamięcin 34, 35, 37, 86, **87**, 129, 139
 Pamięcin (powiększenie) **239**, 367, 374
 Pamięcińskie Lasy Zboczowe **217**, 367, 374
 Papienko **269**, 367, 374
 Pawski Ług 15, 90, **91**, 129
 Pniewski Ług 37, 92, **93**, 129
 Przełom Obry koło Zemska **219**, 367
 Przemkowskie Błota **351**, 367, 369, 371, 373, 374
 Przygielkowe Moczary 110, **111**, 129
 Radowice 29, 54, **55**, 77, 129
 Rubież Dębowa 29, **171**, 367
 Ruskie Stawy 142, 143, **301**, 367, 374
 Rybojady 37, 94, **95**, 129
 Rzeka Przyłęzek 33, **127**, 129
 Santockie Murawy **249**, 367, 374
 Santockie Zakole 40, 41, 77, 117, 120, **121**, 129, 373
 Skarpa Gostchorze **175**, 367, 374
 Skarpa w Golicach **245**, 367, 374
 Sosny Gubińskie 29, **237**, 367, 374
 Stara Dąbrowa w Korytach 29, **181**, 367, 374
 Stawy koło Łazów **329**, 367, 376
 Szydłowskie Łęgi **195**, 367, 375, 376
 Świetlista Dąbrowa nad Ilanką **183**, 367, 376
 Torfowisko Górne i Dolne 141, **267**, 367
 Torfowisko Guzów 29, **259**, 367
 Torfowisko Linkowo **261**, 367, 376
 Torfowisko Lubiechnia Mała **363**
 Torfowisko Mosina **281**, 367, 376
 Torfowisko nad Jeziorem Wirek 29, 141, **283**, 367, 376
 Torfowisko Osowiec 29, 37, **99**, 129
 Torfowisko Pliszka 29, 140, 141, **271**, 367, 376
 Torfowisko Sarbinowo **265**, 367, 376
 Ujście Ilanki **201**, 367, 376
 Ujście Noteci **353**, 367, 376
 Uroczysko Grodziszczce 3, 29, 33, 38, 56, **57**, 129, 139, 199
 Uroczysko Grodziszczce (powiększenie) **199**, 367, 376
 Uroczysko Węglińskie **67**, 129
 Wał Brodzki **361**
 Wilanów **55**, 129
 Woskownica 110, **111**, 129
 Wrzosiec **79**, 129
 Wydma Czarnowska 252, **253**, 367, 376
 Zacisze 17, 108, **109**, 129
 Zakola Czernej Wielkiej **293**, 367, 376
 Zamęt **363**
 Zbiornik Bronowice **359**, 367, 376
 Zbocza Dolnego Bobru **177**, 367, 376
 Zielonogórski Las Odrzański **185**, 193, 367, 371, 376
 Zimna Woda 17, 33, 70, **71**, 129
 Źródlika Gryżynki **327**, 367, 376
 Żagańskie Wrzosowiska **255**, 367, 371, 376
 Żurawie Bagno 29, **93**, 129, 139, 225, 275
 Żurawie Bagno (powiększenie) **225**, 367, 376
 Żurawno 77, **85**, 117, 129, 139
 Żurawno (powiększenie) **227**, 367, 376

